

Dyk, F. X. Šalda a F. V. Krejčí. Z nich F. V. Krejčí a Ant. Sova stojí v románech na rozhraní realismu sociálního a moderní prósy syntetické, kdežto V. Dyk odvádí českou prósu od statického hlediska dekadentního ke kritice veřejných mravů, F. X. Šalda pak experimentuje v novellistických kusech jemně stilisovaných jako básník, jako psycholog, jako bolestný satirik. O všech těchto pracích bude pojednáno v souvislosti s lyrickou neb kritickou činností jejich spisovatelů.

Česká feuilletonistika a causerie. Memoiry.

Na vysokém stupni, na který Jan Neruda uvedl český feuilleton, zůstal tento prchavý a rozmarný útvar literární krátkou dobu; v sedmdesátých letech, kdy Neruda-feuilletonista byl na vrcholu tvořivosti, psal vedle něho i V. Hálek své feuilletony, z nichž jmenovitě vynikaly epištoly k mládeži, obrázky z přírody a causerie cestopisné; tehdy i mladý S. v. Čech šťastně mísil ve feuilletonistickém rámci jemnou politickou satiru i náměty povídkové, prósu vzpomínkovou i úvahy časové, dojmy z cest a nápady z četby; tehdy napsal i S. B. Heller pod čáru některé velmi zdařilé úvahy a rozpravy. V následujícím desetiletí nadchází však značné ochabnutí; zatím co na Moravě dorůstá v »kukátkáři« V. Kosmákoví opravdový lidový feuilletonista bezprostřední účinnosti, vystupuje v Čechách Fr. Herites jako feuilletonista píšící pro široké vrstvy lidové jen pohostinsku, kdežto P. Kopal ve svých klerikálních besedách klesá na nejnižší úroveň.*) Pro inteligenci píše své břitké causerie, vždy kriticky neb polemicky vyhocené, útočný západník Jan Lier, přední feuilletonista ponerudovského pokolení. Znamená-li Lier, píšící do listu konservativního, opravdový pokrok nejen formou, ale namnoze i názory, nelze toho říci o nástupcích Nerudových v »Národních Listech«, o Vilému Rybovi (1849—1905) a Josefu Kuffnerovi (* 1855). Josef Kuffner, (psává pod šiframi š neb β) jehož feuilletony sebrány jsou posud do knih »Chvilé a otázky« (1904), »Z dáňí a podoby« (1899), »Scéna za scénou« (1900), »Slovanské svity« (1903) a »Časy letí« (1905) vůbec nemá, ba ani nechce míti nikdy vlastního

* O feuilletonistické činnosti většiny z uvedených autorů promluveno bylo při ostatních jejich pracích,

mínění o kterékoliv z přetřásaných otázek. Stotožňuje se vždy s průměrným názorem obecnosti a v tom pomáhá často šířiti předsudky jak v otázkách divadelních, tak ve všeobecných kulturních záležitostech i konečně ve věcech slovanských, jimiž se rád a s propagační vřelostí zabývá. Jeho způsob psaní trpí kromě toho dvojí manýrou; jednak Kuffner až do omrzení převrací věci s prava na levo, z rubu na líc. jednak opakuje stále své aforistické otázky, odpovědi, gnómy atd. Vedle něho psávají do »Národních Listů« v nichž feuilleton je soustavněji pěstován než v jiných pražských denících, Bohdan Kaminský svoje vynuceně vtipné a zbytečné mnohoslovné besedy a Václav Hladík své světácky zabarvené a kosmopolitickými cetkami kulturními ověšené epištoly Francie a Anglie. Lidové vrstvy malého vkusu a úzkého obzoru nalézají zálibu v J. L. Hrdinových nedělních feuilletonech v »Národní Politice«; na Moravě psával pod čáru nejlépe J. Merhaut v »Moravské Orlici«, imenovitě o záležitostech kulturních.

Poslední pokolení literární přineslo do české feuilletonistiky nový kvas. Jsouc naladěno valnou měrou kriticky, ironicky, útočně, proměnilo i časopisecké besedy v orgán kritiky stávacích společenských a národních poměrů, uvedlo do nich kulturní i osobní polemiku, nahromadilo v nich zápalných látek literárních, dravého sarkasmu, smělé persifláže, rozmarné karikatury. Jako dříve »Národní Listy«, tak shromažďuje nyní deník »Čas« neihojnější feuilletony nového směru; i sám jeho redaktor Jan Herben psává nadřným lidovým slohem pod čáru svého listu bystré úvahy, drastické charakteristiky, svěhlové polemiky. Vlastním feuilletonistou »Času« jest básník J. S. Machar, který tuto zaujímá nás pouze svými týdenními besídkami, označovanými značkou —bv— (bibliografii jejich viz však při přehledu ostatní činnosti Macharovy). Nepatrné příběhy, politické, společenské události, velkoměstská kronika denního, literárního a kulturního života, chvatně zachycené mžikové fotografie všední zkušenosti, třeba z ulice, malé doimy krajinnářské, básníkovy cesty italské dávají Macharovi podnět k všeobecné kritice, k satirickému zpracování, k intimní drobnokresbě; ke konci však spisovatel otevíráv širokou kulturní perspektivu. Některé otázky vracejí se vždy znovu, imenovitě ony, které dává mu život ve Vídni, nepřátelské veškerému češství, tak kritika rakouských vlád a českých politických stran, tak boj

proti veřejné nadvládě klerikalismu, odpor proti oficiální literatuře pražské, historicko-filosofické úvahy o dějinném boji antiky s křesťanstvím. Macharovy feuilletony, plné dravosti, pamfletické útočnosti, ale často i nesrovnalostí, vnitřních odporů, opakování, zavilého osobního záští, vynikají lapidárním jasným a britkým slohem, úsečnou a hutnou mluvou, jiskřivou vervou, i mohou se s feuilletony Nerudovými dobře měřit.

Stejným kulturním cílům jako Machar slouží ve svých feuilletonech i Gustav Jaroš, Arnošt Kraus, jmenovitě pak nejživější feuilletonista v literární mládeži Karel Horký (* 1879). Vycvičiv se na lidovém časopise »Kramerius«, uveřejnil K. Horký v »Národním Obzoru«, v »Horkého týdeníku« a ve »Stopě«, jichž byl redaktorem, celý roj feuilletonů; po té shrnul je do knih »Pátek« (1908) a »Hory a doliny se srovnávají« (1909). Tu propuká mladistvá a nebojácná láska k životu ve všech jeho projevech a útvarech, horoucí spravedlivost sociální, která nesnese lži a podlosti, důsledný demokratism ctící práva svobodné lidské osobnosti; to vše podáno jest velmi živě, drasticky, působivo. Ale otevřenost Horkého zvrhá se často v nevкус; záliba pro zjevy všedního života svádí zhusta k triviálnosti; přesvědčení o vlastním reformním poslání nehrozí se ani naivního sebepřeceňování, ani lomozného terrorismu. Skutečně umělecké formy jsou K. Horkému nedostupny; malé povídky vložené do knih feuilletonů jsou novellistickými banalitami; scenické jeho satiry trpí banálností, a čtyři knihy veršové, »Paličovy sloky« (1904), »Když vesla vypadnou« (1906), »Verše intimní« (1910), »Pštrosí péro« (1912), zmítají se mezi drsnou suchostí společenské satiry, mezi hnusivou malbou dokumentů tělesné erotiky a mezi planou povídavostí o prosaických nápadech a tuctových náladách bez oprávdové jiskry lyrické. Macharovu feuilletonistickou školu prokazují též besídky královéhradeckého novináře Maxe Leoniera (vl. Václava Pavlíka * 1878), sebrané posud do svazku »Domů« (1909). Nejšťastnější jsou tam, kde s přisvitom historické vzpomínky neb krajanské lásky líčí východočeský domov spisovatelův, kde obnažuje vztah venkova k půdě, kde zachycují typy nového agrárního hnutí; i v románech a povídkových svých skladbách se M. Leonier rád obírá těmito tematy.

Se zvláštní oblibou pěstován byl feuilleton *cestopisný*, jenž v českém písemnictví má dávnou tradici, neboť může se odvolávat až k českým cestovatelům XV.—XVII. věku, kteří zaznamenali svoje zkušenosti z putování do Svaté země a končin sousedních. V novočeském období zahajují literaturu cestopisnou dva záznamy pobytů v Itálii. Kdežto však M. Z. d. Polák (1820—1822) zabývá se více pozorováním života soudobného a krás přírodních, Jan Kollár (1843) obrací se spíše do minulosti a k památkám kulturním; dvojitý ten způsob pozorovací střídá se stále v cestopisech českých. Tvůrcem moderního českého feuilletonu cestopisného jest Jan Neruda, svými »Obrazy z ciziny« (1872) a »Menšími cestami« (1875), o jejichž významu výše promluveno. Od Nerudovy doby všickni naši přední feuilletonisté vydali causerie též o svých cestách, tak V. Hálek, S. v. Čech, J. S. Machar. Macharovy cestovní vzpomínky italské tíhnou většinou ke konstrukcím a výhledům dějinným i obecně kulturním. Brzy po Macharovi shlédli Itálii R. Svobodová a F. X. Šalda, a sestilisovali své dojmy v mistrovsky zaokrouhlených obrazech, posud knižně nevydaných, R. Svobodová v »Novině« (1909), F. X. Šalda v »Nár. Listech« (1911); jejich meditace i charakteristiky zabývají se hlavně dějinami výtvarného umění. Tyto feuilletony umělecko krajinné pokračují na dráze, kterou šťastně zahájili Ot. Hostinský a Jar. Goll v sedmdesátých létech v »Lumiře«, onen listy z Itálie (1877 a 1878), tento články o Holandsku (1874). Několikrát byly zachyceny také dojmy z cest po Řecku, které podnikli klassičtí filologové J. V. Prášek (1890), Methoděj Molčík (1898), Josef Král (1905) a Ladislav Brtnický (1909), historicko-starovědecký účel studijní proniká v těchto cestopisných obrazech.

U řady spisovatelů stal se cestopisný feuilleton literární specialitou. Oba čeští cestovatelé a objevitelé světové pověsti, Čeněk Paclt (1813—1886) a Emil Holub (1847—1902), — v poslední době přidružil se k nim badatel v starověkostech biblických, Alois Musil (* 1868) — nevydali sice sami cestopisných svých děl v mateřtině, ale přece byli českým cestovatelům podnětem, aby všímali si zeměpisných a národopisných zvláštností. Také překlady některých klassických děl cestopisných, na př. Cookových, Darwinových, Nansenových, Nordenskjöldových, Stanleyových, Sven Hedinových, přispěly k zvýšení úrovně cestopisné causerie české. I spojuje česká literatura

cestopisná snahu vzdělávatí a poučovatí naukově s lehkým feuilletonistickým způsobem vypravování, zájem geografický a národopisný s tendencí baviti čtenáře, někdy i humoristicky teprve v posledních letech proniká ve feuilletonech cestopisných také zájem umělecko výtvarný, kulturně psychologický. Po stopách Nerudových šel *Josef Wunsch* (1842—1907) vedle feuilletonistických obrázků ve 3 knihách psaných česky, (»P o s o u š i a p o m o ř i« 1880, »Z b l í z k a i z d á l i« 1887 a »M i m o c h o d e m« 1887) vytěžil ze svých cest celou Evropou, přední Asií a severní Afrikou i řadu německých statí vědeckých. *Pavel Durdík* (1848—1903) zachytil v živých barvách a se šťavnatým humorem exotické své zkušenosti na malajských ostrovech (»P ě t l e t n a S u m a t ř e« (1893). Neobyčejně barvitě vypravoval *Josef Štolba* (* 1846) o svých zkušenostech v Americe (»K l e p y z c e s t« 1873 a »Z a o c e á n e m« 1874—1876), o pouti své skandinávské (»N a s k a n d i n a v s k é m s e v e r u« 1884 a »Z a p o l á r n í m k r u h e m« 1890) i o cestách v Holandsku (»N a p ů d ě m o ř i u r v a n é« 1896). Objemem svých cest kolem světa, stejnoměrným zájmem o jevy přírodní a národopisné, malebností líčení, přístupností slohu, vtipnou rozmanitostí zvláště populárními se stali *Josef Kořenský* (* 1847), a *E. St. Vráz* (* 1860) kromě menších děl určených většinou mládeži, vydal onen »C e s t u k o l e m s v ě t a« (1896—1897), tento »Z c e s t E. S t. V r á z e« a »C e s t y s v ě t e m« (1900—1903). Největší řadu cestopisných feuilletonů napsal pražský professor *Jiří Guth* (* 1861), jenž vydal některé své práce pod pseudonymem *Gaston Humbert*. Cestopisných jeho knih jest více než. k dvaceti svazkům, mezi nimi i trojdílný soubor »C a u s e r i e c e s t« (1891—1895). Vedou čtenáře křížem celou Evropou od Skandinavie ke Gibraltaru, od Irska do Hellady a dotýkají se nejen severní Afriky, ale i Ameriky, nejdou však nad prchavé dojmy kvapícího turisty, který nemá času pro delší pobyt a chuti pro hlubší pozorování; také nepřetržitě vtípkování a příliš úsilné projevování duchaplnosti unavuje čtenáře, jež autor ani nepoučuje ani kulturně nepovznáší, nýbrž jen stálým lichocením zpohodlňuje. Jiří Guth uveřejnil i četné překlady z francouzštiny a pod pseudonymem *Stanislav Jarkovský* několik svazků genrových obrázků novellistických. Cestopisné feuilletony vydali též *Otakar Feistmantel* (1848—1891), *Otto Pinkas* (1849—1890), *Quido Mansvet* (vl. František Kle-

ment (* 1851), *Emanuel Fatt* (* 1854), *Eugen Miroslav Rutte* (1855—1903), *Ludvík Kuba* (* 1863), ze spisovatelek *Anna Řeháková*, *Teréza Nováková* a *Božena Viková Kunětická*, v poslední době pak na vědeckém pozadí *Jiří Daneš* a *Karel Domin* a se snahou čistě zábavnou *Alois Svojsík* a *Josef Hloucha*. Četné z těchto cestopisně feuilletonistických knih vyšly ve sbírce »Z našich a cizích vlastí« (od r. 1882).

Do této souvislosti náleží i velké dílo vlastivědné, napsané většinou slohem cestopisné causerie, Ottovy »*Čechy*« (1883—1908), vyšedší redakcí Fr. Ad. Šuberta, F. A. Borovského a Al. Jiráska v XV objemných svazcích. Volný proud zábavného feuilletonu bývá přerušován dějepisnými a místopisnými poznámkami, k lyricky vzdutému líčení krajinářskému pojí se mnoho pasáží národopisných; někdy i básně jsou vkládány do textu. Sepsání účastnila se řada belletristů z generace 80. let, a ne jeden tu prozradil mnoho o vztazích ke kraji, odkudž buď vyšel, nebo kde zakotvila jeho činnost literární.

Mezi Nerudovými feuilletony některé mají ráz kulturně historický, shromažďující kolem určitého thematicu mosaikovým způsobem drobtý mravoličný, jednotlivosti kulturní, výpisky z různých dokumentárních pramenů a pokoušejíce se touto cestou psychologicky proniknouti k duchu různých dob a k povaze rozmanitých národů; po této cestě šli vyzbrojeni vědomostmi odbornými v některých svých pracích Zikmund Winter, Čeněk Zíbrt a *František Vladimír Vykoukal* (* 1857), jehož snůšky mají význam národopisný a zvykoslovný.

Feuilleton přírodopisný spokojoval se namnoze jen s popularisací poznatků přírodních věd a častěji než k čtenářstvu literárnímu obracel se k vrstvám lidovým a k mládeži, jen někteří spisovatelé pokoušeli se dáti svým obrázkům z přírody náladový nádech, barvitější dikci, osobitější sloh. Z nich zvláště zasluhují zmínky: auctor svěžích zoologických obrázků pro děti, *Karel Starý* (1831—1898); populární tlumočnick poznatků zeměpisných a hvězdářských, professor matematiky na pražské universitě *František Josef Studnička* (1836—1903); neobyčejně plodný feuilletonista *Bohumil Bauše* (* 1845) a jemně stilisující vyprávěč *Jiří Janda* (* 1865). Umělcem ze skupiny té jest professor medicínské fakulty české university a proslulý odborník lékařský *Josef Thomayer* (* 1853), jenž v krásné literatuře vystupuje pod pseudonymem R.

E. J a m o t. Svě drobné obrázky z volné přírody, z českého venkova, vtipné a rázovité charakteristiky lidových typů, mžikové fotografie z lesa a polí počal v 70. letech otiskovati v »Lumíru«, do jehož družiny i osobními vztahy náležel; shrnul je pak v knize »Příroda a lidé« (1881) a doplnil svazky »Vedle cesty« (1895) a »Žlutné listí« (1905). Knihami těmi vane svěží lesní vzduch, vůně hlíny a intimní láska k přírodě, neobyčejně jemně pozorované; též stilisticky stojí vysoko. Causerie lékařská a zdravotnická, kterou založil u nás Filip Stanislav Kodým (v. výše), pěstována byla lékaři *Vladimírem Preiningrem* (1865—1901) a *Duchoslavem Panýrkem* (* 1867).

Zcela skrovně zastoupena jest u nás literatura *memoirová*, která u jiných národů počítá mezi své pěstitele nejen spisovatele a učence, ale i státníky, vojévůdce, šlechtice, vznešené ženy a tak poskytuje bezprostřední a poučné pohledy do celého kulturního a veřejného života, hromadíc zároveň pro dějepisce necenitelný materiál. Memoiry bývají pravidelně řazeny do bezprostřední souvislosti feuilletonistiky, a to právem; neboť i nejlepší vypravovatelé podávají své vzpomínky nikoliv podle soustavného spořádání aneb v pragmatickém sledu historickém, nýbrž dle nahodilé hry vnějších popudů a duševních vznětů, vyvolávajících zlomkový obraz minulosti a tak tékají často od děje k ději, od jednotlivosti k jednotlivosti, zcela dle způsobu feuilletonistů. Chudoba memoirového písemnictví českého má několik příčin. Hlavní jest ta, že literatura česká nemá vůbec aristokratických tradic společenských, z nichž na evropském západě memoiry vyrůstají; že dlouho nebylo vůbec osobám, vyjadřujícím se česky, přáno účastniti se politického života většího slohu, a že tudíž memoirům scházel význačnější obsah; konečně i, že spisovatelé vědomě potlačovali svou osobnost, tuto vlastní soustřeďující nositelku děl vzpomínkových, v zájmu celkového prospěchu národního.

Před obrozením národním vykazuje literatura česká dvojí obsáhlé záznamy memoirové hodnoty však spíše historické než slovesné: jest to snůška pamětí kutnohorských rázu význačně měšťáckého ze XVII. věku od Mikuláše Dačického z Heslova a pak typické selské memoiry XVIII. stol. rychtáře Františka Vaváka. První pamětí rázu vskutku literárního pocházejí od Jana Kollára, souměrně

rozdělené a stilisticky propracované; naproti tomu autobiografické i memoirové záznamy Frant. Palackého jsou spíše jen sbírkami materiálu. Počátky politického života českého ve spojení se současnou kronikou literární širokým memoirovým způsobem zaznamenali nám dva protichůdci frasovitý svobodomyšlník básník Josef V. Frič v nespolehlivých, ale barvitých »Pamětech« (1885—1889) a suchopárný konservativce historik Václav Vladivoj Tomek v přesných, avšak nezáživných »Pamětech mého života« (1905 a 1906); v leccems doplňuje je plytký a chvastavý Jakub Malý »Vzpomínkami starého vlastence« (1872) a »Naším znovuzrozením« (1880—1884). Umělecky zpracovala svoje memoiry po J. Kollárovi teprve zase Karolina Světlá: v »Upomínkách« (1874) křísí starou Prahu z první polovice XIX. věku, v doplňující je knize »Z literárního soukromí« (1880) literární prostředí svých slovesných začátků. Z jejich současníků dali Alois Vojtěch Šmilovský a Václav Vlček mladistvým svými vzpomínkám, nescoucím se k venkovu, rámeček dopola povídkový; to učinil ve zvýšené míře i Svatopluk Čech, jehož mnohé práce výpravné užívají, jak výše dolíčeno, materiálu vzpomínkového. Alois Jirásek připsal vzpomínkové dílo »Z mých pamětí« přímo na kroniku svého rodného kraje »U nás« a provedl nejlépe oddíly o hronovském domově, o jeho lidu a tradicích, jakož i části jednající o válce z r. 1866; memoiry školské, učitelské, literární v I. a II. díle spisu jsou kouskovité, matné, nesoustředěné. Působnou primitivností působí Pravdovy a Kosmákovy vzpomínky idyllicky laděné.

Jestliže všichni tito jmenovaní auktoři snažili se paměti své zaokrouhliti a uceliti, jejich látku historicky ovládnouti a umělecky propracovati, snášíjí ostatní spisovatelé memoirů libovolně, úryvkovitě, kronikářsky materiál vzpomínkový. Nejvýše z nich stojí »Život starého kantora« (1899) od Jana E. Kosiny, jež líčí se starodávnou obšírností a náladovou živostí svět venkovský a školský; ten zpodobují též »Paměti starého učitele vlastence« (1902) od Antonína Konstantína Vitáka (1835—1906). Rázu většinou literárního jest Ladislava Quisa »Kniha vzpomínek« (1902), Edvarda Jelínka »Vzpomínky« (1904) a Františka Heritesa »Vodňanské vzpomínky« (1904). V poslední době vycházejí hojněji memoiry politické, líčící hlavně 60. a 70. léta; sem patří »Deník«

(1908) Edvarda Grégra, »Vzpomínky« (1905) Josefa Baráka a »Ze zašlých dob« (1908) Josefa R. Vilímka st.; periodu poněkud mladší osvětlují hojně vzpomínkové spisy Karla Adámka (v. výše), v časopisech otiskované paměti Josefa Holečka a obsáhlý spis Josefa Kaizla »Z mého života« (1909—1912).

Největší zájem budily však ode dávna memoiry divadelní. Vstával v nich z temna zvláštní svět zcela odlišný od všední skutečnosti, honosící se vlastní atmosférou, neobyčejným osvětlením; nositelé jeho vždy byli předmětem nadšení, ba kultu. Takové memoiry zanechávají nám výkonní umělci, organisatoři a ředitelé podniků scenických, nadšenci pro divadlo. K starší periodě našeho hereckého života směřují většinou Josefa L. Turnovského »Paměti starého vlastence« (1900); k divadelnímu ruchu 70. let Josefa Štolby causeristické zlomky »Z mých pamětí« (1907); dobu rozkvětu »Národního divadla« líčí jeho bývalý ředitel František Adolf Šubrt v knihách »Moje vzpomínky« (1902) a »Moje divadelní toulky« (1902). K poslední knize druží se přímo vzpomínkové feuilletony umělců »Nár. divadla« Jindřicha Mošny »Jak jsem se měl na světě« (1911 v úpravě Zelenského), Jiřího Bittnera »Z mých pamětí« (1894), »Frašky a tragoedie« (1896) a »Jeviště a zákulisí« (1900) i Josefa Šmahy »Americké táčky« (1894) a »Různí lidé a různé dojmy« (1898). Též ve »Vzpomínkách« (1906 a 1907) Rudolfa Jaroslava Kronbauera, jež však většinou obsahují látku převzatou z druhé ruky, převládá živel divadelní. I v poslední generaci literární učiněno několik významných náběhů k literatuře memoirové, zejména Janem Herbenem v »Deseti létech proti proudu« (1898) a J. S. Macharem v »Konfessích literáta« (1900) jako ve feuilletonech tohoto pokolení, převládá i v jeho vzpomínkách tón polemický.

Ze souborných publikací memoirových obsahují hojně literární látky »Vzpomínky na paměť 30leté činnosti Umělecké Besedy« (1898), »Černá hodinka« (1892 a 1893), kterou z pamětí svých členů sestavil literární spolek »Máj« a »Almanach Národních Listů« (1911).

Literatura pro mládež posledního čtvrtstoletí.

Bylo-li v prvních obdobích svého rozvoje české písemnictví pro mládež spíše jen prakticky užitou a belletristicky vyšperkovanou větví vychovatelství a vyučovatelsví, stává se od osmdesátých let živou částí krásné literatury. Osvobozuje se jak od rozhodné nadvlády mravoučné tendence, tak od poručnictví německých vzorů a jednak dává se proniknouti ideami, které oživují ostatní kulturu národní, jednak snaží se povznést k umělecké výši.

Znárodnění školy hlásí se důrazně v knihách pro mládež: historismus, jenž ovládá současnou novellistiku, zplodí četné povídky z národní minulosti proycené vlasteneckým nadšením; vlastivědné záliby projevují se nejen v obrázcích cestopisných, ale i v rámci příběhů novellistických; v básních a deklamovánkách pro děti plesá a touží, uvažuje a k činu vybízí, avšak též prázdně řečnuje a hřímá ono české a slovanské smýšlení, které jest příznačno pro básnictví epigonů školy Sv. Čecha. Velká převaha povídek a pověstí historických, pohádek čerpaných z pramenů lidových neb volně obměňujících jejich látky v české literatuře pro mládež ukazuje k romantickému kultu dávnověkosti skutečné i smyšlené. Avšak lidový duch vniká i jinak do literatury pro mládež. Spisovatelé líčí nejraději život dětí venkovských, rolnických a řemeslnických a kreslí zároveň polorealistické, polotendenční obrázky z těchto vrstev; občas při tom neschází živý detail národopisný, zajímavé zbarvení zvykoslovné, bystré pozorování zvláštností sociálních. Ačkoliv spisovatelé pro mládež jsou takto vyzbrojeni realistickou znalostí života, přece nenacházíme mezi nimi pravých realistů; rozplétají děje rádi romanticky, porušují psychologickou pravdivost sentimentálním řešením a v nejlepším případě pracují technikou genrovou. Jsouce, byť někdy jen mimoděk ovládnáni snahou vychovatelskou, upadají zpravidla v schematičnost, která se projevuje hlavně v jednotvárné a nuzné kresbě postav; ačkoliv dobové záliby určují odlišně směr čtení a činů malých hrdin a hrdinek v dětských knihách, přece v podstatě vracejí se opotřebovaná paradigmatata charakterní: nevinnost vítězí nade všemi ošemetnými nástrahami, hrdinná odvaha docházející po dobrodružných oklikách pevně vytčeného cíle, ostražitá a vynalézavá svépomoc domáhající se překonáním útrap velkého blahobytu, tklivé přátelství o-

svědčené zkouškami života, přísně potrestaná úskočnost a zlovolnost atd.

Proti této schematičnosti v podávání dětských povah a osudů hlásí se koncem 90. let — za doby stupňovaného kriticizmu v české literatuře vůbec — reakce. I v belletrii jako ve vychovatelství volá se po zevrubném a důvěrném studiu dětské duše v jejích osobitých sklonech a svérázných projevech; žádá se přihlédání k skutečnosti i v jejích nepatrných a všedních jevech; odsuzuje se tendenční modelování příběhů a ukazuje se, že rozmar, humor, veselí dobře svědčí belletrii pro mládež. Paedagogové a kritikové správně vystihují hlubší příčinu zplanění t. zv. dětské literatury v tom, že se příliš osamostatnila a zpřetrhala souvislost s obecným slovesným uměním. V poslední době naopak dokazuje praxe literární, že vybrané kusy z děl literatury světové možno dáti s prospěchem do ruky i dětem, a proto se jednak pořizují účelně výběry z předních spisovatelů domácích i cizích, jednak vůdčí auktoři naši neváhají psáti pro mládež; ostatně od 80. let nejlepší knihy dětské literatury pocházejí z per belletristů i jinak osvědčených.

Bylo by velmi nesnadno, podati úplný přehled největší české literatury pro mládež a charakterisovati všecky její pěstitele; není to ani úkolem příručky literárně-dějepisné. Dostačí, vytkneme-li hlavní směry tohoto písemnictví, tak nesmírně rozvětveného, a upozorníme-li na jejich souvislost s kulturními i uměleckými směry naší belletrie vůbec; výběrem hlavních jmen bude přehled ucelen, — zvláštní pak bude věnována pozornost oněm spisovatelům pro mládež, s nimiž jsme se setkali již v předcházejících kapitolách o slovesném českém vývoji obecném. V detailech odkazujeme ke kritické části »Paedagogických rozhledů« a k nedokončenému spisu Jana Dolenského »Průvodce četby mládeže« (1897).

Většina knih pro mládež vyšla ve sbírkách, jež však liší se v programu jen nepatrně. Ze starších podniků (viz str. 369) udržely si význam Knappovy »Besedy mládeže«, hovící namnoze mravoučné tendenci, k nim přibýly pak v letech 80. a 90. tyto knihovny: Řeháková »Obrázková knihovna pro mládež« (1883—1890), Hynkova »Pokladnice mládeže« (od r. 1884), Storchovy »České spisy pro mládež« (od r. 1886), Josefem Sokolem vzorně řízená sbírka »Vlast a svět« (1885—1894), Bačkovského »Sbírka spisů pro mládež« (1893—

1907), Vilímkova »Knihovna Malého Čtenáře« (od r. 1893). Tři soubory vytkly si úkol zvláštní: Vilímkova »Knihovna mládeže dospívající« (od r. 1889), která přináší valnou většinou překlady, shromažďuje povídky exotické a vědecko-fantastické romány; »Česká knihovna zábavy a poučení« (od r. 1894), již pro středoškolské studentstvo založil Fr. Bflý, obrací pozornost k poučnému čtení a těží šťastně z poznatků literární historie; Pavlou Maternovou redigovaná knihovna »Dívčím srdcím« (od r. 1902) chce vychovávat povahu i mrav dívek malými jímavými románky z dívčího života. Moderní obrodné snahy o literaturu pro mládež našly od prahu XX. věku orgány v těchto knižnicích: Laichterova »Žeň z literatur« (od r. 1902, řízená Václavem Říhou [— V. Tillen]) hledá v světové literatuře i v starší české pohádkové tradici klassické kusy přiměřené vkusu dětskému; Topičovo »O sení« (od r. 1908) za redakce Adolfa Weniga poskytuje mládeži různých stupňů vývojových básnické i vzdělávací čtení estheticky hodnotné, vychovávajíc hlavně pro pochopení domácího písemnictví; Laichterovy »Krásné knihy dětem« (od r. 1911), vedené Marií Gebauerovou, spojují program obou předešlých knižnic; Hynkova »Dětská knihovna« (od r. 1912), redigovaná Karlem Větrm, vybírá z domácího i cizího, lidového i umělého tvoření pohádkového význačné ukázky pro nejmladší čtenáře.

Z časopisů prožily celý rozvoj novější literatury pro mládež a vydatně čerpaly z jeho ovoce, »Besídka malých« (od r. 1879) založená Janem Svobodou a »Malý Čtenář« (od r. 1882), v jehož redakci vystřídal zakladatele G. Smetanu, Fr. Vognara a J. Zeleného Fr. S. Procházka. Krátké trvání měly časopisy: »Jarý věk« (1883—1889), jímž redaktor Josef Sokol úspěšně přispěl k zdůraznění českého a slovanského ducha v literatuře pro mládež, »Zlaté mládí« (1885—1895), řízené A. Mojžíšem a M. Marhanem, »Květy mládeže« (1894—1898) a pokračování jich »Česká mládež« (1898—1901), obé za redakce Jana Dolenského. Katolicko náboženským duchem vedená jest kromě něžného »Anděla strážného« (od r. 1882), jež rediguje Pl. Mathon, i výbojnější a hrubší »Rajská zahrádka« (od r. 1892) za vedení Václava Špačka; třídní vědomí dělnické a nenáboženský názor světov, šíří »Jar« (od r. 1908), řízené Ant. Mackem.

Básně pro mládež hlásí se zprvu k tradici živě čtveračivého Karla Vinařického a něžně vážného Františka Douchy, dvou to zakladatelů deklamovánek dětských, kteří prostou a náboženskou morálku dovedli podávat v lehké a úsečné formě; po jejich způsobě veršovali o dětech svých škol a rodin učitelé Filip Hyšman (* 1851), Jan Kozel (* 1855), Karel Jiránek (* 1856) a Josef Kožíšek (* 1861), kdežto básníčky pro děti Božena Studničková (* 1849), Ludmila Tesařová (* 1857), Pavla Maternová (* 1858) a Ludmila Grosmannová-Brodská (* 1860), v jejichž říkánkách vystupuje živel ženský a rodinný, pomýšlely často na potřebu škol mateřských. Karel V. Rais (viz na str. 505 a 506 i bibliografii jeho veršů pro děti) rozšířil značně obzor dětské poesie, vloživ do veršů obrázky z venkova, výjevy ze školy, historické příběhy, vlastenecké tužby, vzpomínky na domov atd. Nové období zahajuje velký básník Josef V. Sládek knihami: »Zlatý máj«, »Skřivánčí písně«, »Zvony a zvonky«, kde stručným a hutným způsobem svých lidových popěvek zpívá pro děti a o dětech, o přírodě pozorované s jejich něhou a anthropomorfismem, o venkově a domově, vše s humorem, s názorností, bez stínu mravouky, ale za to s velkou posvěcující něhou. V jeho stopách píše své básně pro děti graciosní a tklivá Vilma Sokolová (* 1859), humorný František S. Procházka (v. výše), v poslední době i Antonín Klášterský (v. výše). Scénické hry pro dětská divadla námětů hlavně pohádkových skládá Vojtěška Baldessari-Plumlovská (* 1854).

Historická povídka zaujímá i v literatuře pro mládež místo tak význačné jako v naší belletrii vůbec. Volice svoje látky v nejrůznějších stoletích, vypravuje se stejnou zálibou o událostech válečných i obdobích kulturního poklidu, čerpajíce z pramenů historických, kronikářských, ale i z historické belletrie, vyplňují vyprávěči dějový rámec didaxi dějepisnou, podrobnostmi kulturními, exkursy zvykoslovnými, jednotlivostmi z tradic místních; nešetří ani vlasteneckou tendencí, ani rhetorickými vložkami a umísťují do středu příběhů veřejných sentimentálně truchlivé neb hrdinsky hlomozné osudy dětí; dlouho se udržuje onen primitivní způsob vypravování, který v povídce historické sdružen se jménem Tylovým neb Ehrenbergovým. Zástupci jeho jsou mezi dějepisnými povídkáři pro mládež Karel V. Tuček (* 1848), Josef Flekáček (1857—1906), Alois Dostál (* 1858), Čeněk Tonder

(* 1859). Nového ducha uvedl do historické povídky pro mládež *Václav Beneš Třebízský* (viz str. 478): učil i děti pojímati naše dějiny jednodušeji a opravdověji, vzněcoval v malých čtenářích nadšení pro velkou národní minulost i bolest nad úpadkem, zasvěcoval do smyslu reformace, zdůrazňoval význam prostého lidu v dějinách; rovnal své práce v jednotné cykly, podtrhoval některé typické postavy; v tom ve všem našel věrné následovníky v *Karlu V Raisovi* a *Josefu Braunovi* (o obou viz výše), kteří napsali hojně historické povídky pro děti; také *František Hrnčíř* (* 1860), činný organisátor písemnictví pro mládež, jde tímto směrem.

Václav Beneš Třebízský čerpal vydatně z místních *pověstí*, které i jinak často bývaly zpracovány za četbu mládeže. Ne vždy šťastně: podružné malichernosti, lokální zájmy, dějové násilnosti rušily namnoze ve vypravování rozlehlém, banálním neb titěrném. Tím trpí knihy *Matouše Václavka* (1842—1908) a *Klimenta Čermáka* (* 1852), jenž pěkným způsobem seznamuje mládež s českým starožitnictvím. Jak dlužno mládeži vypravovati pověsti, ukázal *Alois Jirásek* r. 1894 vzornými »Starými pověstmi českými«: položil důraz na ty pověsti, jež mají význam obecně národní, zbavil je všeho anekdotického i veškeré povrchní arabesky, našel tón zvučný, velebný, hymnický, zcela přiměřený tendenci výchovně vlastenecké. Od něho učil se *Jan Dolenský* (* 1859), všestranný organisátor literatury školské a dětské; kromě obrázků přírodopisných vydal zvláště šťastně vypravované »*Dějiny národa českého*« (1893), zpracované dle A. Rezka, a pokus o historický místopis pro potřebu mládeže »*Praha ve své slávě a utrpení*« (1903). Zákem Jiráskovým jest též zakladatel »*Osení*« *Adolf Wenig* (* 1874). V jeho cyklech pověstí a zkazek, které mají pouze částečně jádro historické, jsouce umnými parafrasami a kombinacemi, proniká smysl pro slohovou zdobnost, jadrný vtip, půvabný archaism; dar nálady prozrazuje lyrika, etické jádro vychovatele, rámcová úprava milovníka velkých novellistických děl písemnictví světového.

Genrové povídky pro mládež prošly dlouhou a křivolakou drahou vývojovou. Především bylo nutno překonati dvojí konvenční romantiku, která převládala v povídkách ze současného života pro mládež hluboko do let sedmdesátých, romantiku rytířsko-idyllickou, stvořenou *Křištofem Schmidem*, a romantiku morálně občanskou, jíž prosytili své vlivuplné a obratné

vypravované povídky Gustav Nieritz a František Hoffmann. Čeští spisovatelé snažili se o to jednak tím, že naplňovali svá vypravování vlasteneckou tendencí a národně slovanským uvědoměním, jednak že nesmělým způsobem genrového realismu kreslili život českého dítěte v české škole a v české rodině, kam zaléhaly byt jen v echu velmi vzdáleném ohlasy národních tužeb veřejných. O to si získali hlavní zásluhy *Karolína Světlá*, *Josef Sokol*, *Eliška Krásnohorská*, kteráž vedle *Sofie Podlipské* a *Věnceslavy Lužické* stvořila povídku pro dívky, trpící pohřichu namnoze lichou citlivostí a přihlížející spíše k výchově dobrých způsobů než charakterní opravdovosti. Z ostatních spisovatelů (viz i str. 369) nejhorlivěji publikovali *Jan Týkač* (* 1842), *Josef Soukal* (* 1852), *Václav Špaček* (* 1856), *Antonín Mojžíš* (* 1856), *Bedřich Moravec* (* 1859), *Ladislav Benýšek* (* 1860), *Jan Milota* (* 1861), *Karel J. Zákoucký* (* 1862), *A. B. Štastný* (* 1866).

Kromě autorů uvedených v přehledů povídky historické, kolísají spisovatelé ostatní namnoze mezi zastaralým směrem naivního moralisování, mezi vlasten. genrem a mezi opravdovým zpodobováním života a cítění dětského. Výborným vzorem stala se nejednomu z nich klasická kniha pro mládež »Srdce« Edm. de Amicis, opětovně přeložená, kde se spisovatel geniálně vmyslil do duše dětské vyrůstající ve školském prostředí a vytvořil z této intuice jak jímavý deník školákův tak řadu mistrovských povídek. Tyto podněty zvláště šťastně zpracoval *František Josef Andrlík* (* 1852), který i jinak vnesl do dětské belletrie nový tón, vole pro svá rušná vypravování látku ze života a bojování na Balkáně. Z hlubin důvěrné a pozorné lásky k dětské duši, z realistického studia jejích projevů, vznikly v poslední době některé utěšené obrázky dětského světa, v nichž nemá místa nižádná tendence ani morálka, ale kde za to vládne jasný humor, pro ně typická jest povídka »Jurka« *Marie Gebauerové* (* 1869) a drobné práce *Brontslavy Herbenové* (* 1862); mistrovství, s nímž líčí děti ruští realisté a angličtí i američtí humoristé, namnoze tu ukazovalo cestu. Venkovské děti v prostředí přírodním líčí tímto jadrným způsobem v poslední době zvláště šťastně *Pavel Sula* (* 1882).

Pohádková literatura česká mohla vydatně těži z bohaté žně starších polonárodopisných sběratelů, tvůrců a napodobitelů, zejména *Boženy Němcové*, *Be-*

neše *Methoda Kuldy, Matěje Mikščka, Karla Jaromíra Erbena* (viz str. 257 a 258), jejichž sbírky byly vždy znovu přetiskovány věrně i v úpravách, ve výběru i v celku. Jiným pramenem byly slavné soubory germánské, národní pohádky bratří Grimmův, umělé báchorky Němce Viléma Hauffa a Dána Jana Kristiana Andersena, pak nepřebraný poklad pohádek východních; na nich se zakládají různé sbírky pořízené *Josefem Kalenským* (vl. Josefem Urbánkem * 1860) a *Anežkou Slukovou* (* 1860); samostatně tvořila v naivním duchu dětském *Bohumila Klímšová* (* 1861), řídící se částečně vzorem Elišky Krásnohorské. Novými cestami šel *Václav Říha* (= Václav Tille, viz níže). Srovnávacím studiem literatury pohádkové, na niž hledí zrakem školného národopisce i literárního znalce, dospěl k jistotě při volbě základních motivů, které obratně rozvíjí a obměňuje, dobral se umění vypravování cyklického i rámcového, dospěl k působivému, jasnému slohu epickému, který vyniká archaistickým zbarvením a pointovanou mluvou. To ukázal v »*Knize o Růžence a Dobešovi*« (1901), v »*Povídce o svatbě krále Jana*« (1900), v »*Letní noci*« (1905) a v »*Povídkách*« (1912).

Obrázky z přírody. Již Karel Vinařický i František Doucha zařadili do svých knih pro mládež ne jeden obrázek ze života zvířecího ve verši a próse: naivní anthropomorfism, ně žnáš k tvorstvu, idyllické zbarvení charakterisují tyto »zvířecí genry«, které od tud nevymizely z dětské literatury. Souvisely někdy s literaturou bajkovou, jindy s motivy pohádkovými; obohacovaly se z naukového poznání i z pozorování zvířectva žijícího s člověkem; sloužily vědecké didaxi, ale také málo zastřenému moralisování. Není zcela snadno určití hranici mezi belletristickými obrázky z přírody a polovědeckou causerií pro mládež; o tuto mají zvláštní zásluhu *Karel Starý* (1831—1898), *Bohumil Bauše* (* 1845), *Karel Vognar* (* 1848), *Karel Stejnich* (* 1855) a *Josef Klíka* (* 1857). Nad ostatní zpodobovatele světa zvířat, z nichž jmenujeme *Stanislava Řeháka* (* 1854), který s něhou zpodobuje volnou přírodu. *T. E. Tisovského* (vl. Tobiáše Eliáše * 1863), mistra v bodré a humorné anthropomorfisaci, vynikl jadrnou originalností *Jan Karafiát* (* 1846). Jeho »*Broučci*« (1876 a častěji) podávají půvabný a jímavý mikrokosmos, v němž se v ladnou jednotu pojí reální postřehy, rodinná důvěrnost, cudně vyložená křesťanská morálka.

V poslední době znovu budí se zájem i pro *bajkářství*, dlouho zanedbávané: *Jan František Hruška* (* 1865) osvěžuje je lidovými rysy chodskými, *Václav Říha* návratem k původním pramenům, *Josef Chudáček* (* 1888) postřehy z přírody obměněné současnou civilizací. Na nejnovější obrázky z přírodního života působí i u nás účinně vliv velkých a opravdu básnických znalců zvěře ve volné exotické přírodě, R. Kiplinga a Thompsona Setona.

Dramatické básnictví doby přítomné.

»Národní divadlo« zůstalo od svého znovuotevření dne 18. listopadu 1883 střediskem veškerého dramatického života českého. Básníci psali svá díla se zřetelem na scénické poměry »Národního divadla«, byli inspirováni při tvoření svých postav jeho herci, přizpůsobovali se jeho režiserským a výpravným možnostem a odstoupili-li na čas rozmrzeni od dramatického tvoření, činili tak, rozešedše se se správou »Národního divadla«. Tudy přicházely k nám nové dramatické vzory, zde vystupovali cizí vynikající představitelé reprodukčního umění, v tomto hledišti dobývaly si moderní proudy dramatické pochopení českého obecnstva. Ve správě »Národního divadla« vystřídala se v posledním čtvrtstoletí dvě družstva a dvě ředitelstva, v letech 1883—1900 řídil »Národní divadlo« František Adolf Šubert, jež v červenci 1900 vystřídal Gustav Schmoranz; kdežto však Fr. A. Šubert byl skutečnou vůdčí osobností divadelní, ovládan jest jeho nástupce vkusem svého spolupracovníka Jaroslava Kvapila.

Po zevní stránce zápasily v této době s činohrou stále o nadvládu opera a výpravná hra i balet, takže činohra, hlavně pokud si žádala intimity, často byla v podruží. Po vnitřní stránce jest toto čtvrtstoletí »Národního divadla« dobou stálého boje několika uměleckých slohů, jenž jeví se v programu her, ve výkonech hereckých i v režii. Původně jdou svorně vedle sebe epigonský sloh pathetické tragoedie neb dějinné hry v dekoračním rámci a plytká z Francie přejatá salonní elegance konverzačních kusů: v obou případech skrývá se pod oslnivým povrchem vnitřní prázdnota. V tomto období ovládají eklektičtí básníci romantického směru, herci ze starší deklamační školy, režiséři vychovaní na meininžském musejním přepychu; při tom dusí cizí hry dramatickou tvorbu pů-

vodní. Na to vstupuje k nám básnický realism. Rok 1887 uvádí na »Národní divadlo« zásluhou Pavla Durdíka jakožto pokus čtyři ruská dramata k vnitru obrácená (Palmův »Náš přítel Něklučev«, Spěšinského »Paní majorka«, Solověvova »Ženitba Bělužnova« a Ostrovského »Les«); ale našeho divadla dobývá si spíše genrová drobnokresba realistická, hlavně pokud předvádí český venkov a naše malé město. Tu ve službách auktorů přinášejících pestrost vesnického života, Stroupežnického, Jiráka, Preissové, Mrštíků, uplatňují se i herci, kteří ožívují vzpomínky svého mládí ztráveného uprostřed venkovského lidu, i režiséři, již mají po ruce národopisnou dekoraci; nejednou zdařilo se vytvořiti součinností těchto faktorů dokumentárně věrné, náladově teplé a dramaticky soustředěné obrazy českého národního života v duchu domácího realismu. Na konci devadesátých let, kdy mezi herci »Národního divadla« nabudou převahy Hana Kvapilová a Edvard Vojan, a kdy někteří čeští dramatikové, jmenovitě F. X. Svoboda a Jaroslav Hilbert, postoupí od drobnokresby realistické k hrám ideovým, hlásí se na »Národním divadle« úsilí o nový, vniterní, syntetický sloh podání, a v tomto novém způsobě zdomácňuje zase na jevišti našem velké drama, osvobozené od prázdné pathetiky a od dekoračního přepychu. Úsilí to projeví se také v režii, která účelným využitím prvků výtvarných docíluje účinnějších náladových výsledků. Současně snaží se nová divadelní správa předváděním děl obou velkých klassiků moderního divadla Shakespearea (v novém překladě Sládkové a při nové úpravě jeviště) a Ibsena (viz níže) znovu probudití smysl pro velký sloh dramatický.

Z výkonných hereckých sil »Národního divadla« proslavily se mnohé již na »Prozatímním divadle« (viz o nich výše na str. 346 a 347.) Z nich požívali rození tragoedové Otilie Sklenářová-Malá, Karel Šimanovský, částečně i mistr jemné komiky František Kolár pověsti pathetických herců romantického slohu. Jiří Bittner, jmenovitě pak Jakub Seifert, vítězili ve hrách salonní konveršace, Maruška Bittnerová prošla vývojem od starší deklamace k modernímu pathosu vniterných kořenů. Genrová hra divadelní ze života vesnického, která přerodila se v opravdové drama realistické, měla výborné přestitele v starších umělcích, vyrůstých z lidu a vyškolených v populárních »lidových hrách«; z nich povznesl se Jiří Mošna až k tra-

gické výši charakterní kresby a ke grandiosnímu humoru typických figur venkovských. Vedle něho vynikli Josef Šmaha (* 1848) prudkou odvahou realistické grotesky a Jakub Vojta Slukov (1847—1903) mužnou klidnou jistotou. R. 1888 stali se členy »Národního divadla« Hana Kvapilová (1860—1907) a Edvard Vojan (* 1858), již oba nejmohutněji pracovali o vytvoření nového slohu dramatického na »Národním divadle«; počali jako realisté, ale dospěli k zhuštěné a uvědomělé stilisaci: kdežto však u Hany Kvapilové jevil se stálý sklon ke kouzlu lyrické pasivity, proniká u Vojana rys tvrdosti, trpkosti, jízlivosti. Z pokolení za nimi následujícího, které rozvilo své síly už na prahu našeho století, buď uveden z herců složitý umělec drsné mužnosti Richard Schlaghammer (* 1860), z umělkyň pak jadrná realista Marie Hübnerová (* 1865) a předčasně zmlknuvší Iza Grégrová (* 1879), jež ztělesňovala všecku hravou grácií, všecek sršivý rozmar, všecko prchavé kouzlo moderního ženství.*)

Režiséry »Národního divadla« byli v době nadvlády výpravného dramatu, žádajícího velké komparserie herci František Kolár, Antonín Pulda (1848—1894) a Jakub Seifert, z nichž první sledoval ideály herců meininžských, souhru mass, skvělost dekorace, pestrou barvitost, druzí pak lesklou elegancí francouzského divadla konverzačního. Ve hrách života venkovského i maloměstského vynikl jako režiser Josef Šmaha, jehož dobrý smysl pro národopisné jednotlivosti přispěl k vytvoření realistického divadla českého. Naznačený obrat moderní režie na »Národním divadle«, tíhnoucí k ladění náladovému a k symbolickému hodnocení zevních znaků, jest hlavně dílem režisera Jaroslava Kvapila, na nějž vlivuplně působilo scenické umění berlínského mistra režie

---

* O výkonných uměleckých silách jest jen skrovně psáno. Od r. 1902 vydává F. A. Šubert sbírku živých charakteristik herců pod názvem „Masky Národního divadla“, v níž dosud vyšly podobizny J. Mošny, Fr. Kolára, K. Šimanovského. O individualitě H. Kvapilové napsal studii K. Engel Müller (1908) a J. Horáček (1911); nejobširnější práci toho druhu věnoval J. J. Bor E. Vojanovi (1908). — Dějiny „Národního divadla“ podal F. A. Šubert ve dvou spisech „Národní divadlo v Praze“ (1884) a „Dějiny Národního divadla v Praze“ 1883—1900 (1908—1912, ve III sv.).

Maxe Reinhardta i »Moskevského uměleckého divadla« za řízení Stanislavského.

Ostatní divadelní ústavy české nemají pro dramatické tvoření takměř významu. Hlasy o zřízení druhého českého divadla, které se poprvé ozvaly r. 1885, byly tím důtklivější, čím na »Národním divadle« bylo činohře ustupovati před operou a tak pomýšleno hned ze začátku na menší ryze činoherní scénu, již vytčeny úkoly dva: jednak uváděti mladé auktory do veřejnosti, jednak udržovati stále styk s dramatickým moderním básnictvím cizím. Když tyto obě snahy po několik let byly prováděny nejprve »Intimním volným jevištěm« (1896—1899), později několika divadelními cykly pořádanými na pražských předměstích »Spolkem českých spisovatelů belletristů Májem« a »Kruhem českých spisovatelů«, došlo r. 1908 k zřízení druhého českého velkého jeviště »Městským divadlem Král. Vinohradů«; leč to ustoupilo hned v počátcích od ryze činoherního programu a slevujíc vždy více s uměleckých požadavků, nestalo se ani střediskem mladých dramatických básníků ani vybrané cizí poesie scenické. Od r. 1910 ozývají se stále znovu, pod různými názvy a se skrovným zevním úspěchem pokusy o »lyrické divadlo«; význam jejich jest v tom, že ukazují odvrát literární mládeže od realismu popisného a analytického.

Životu divadelnímu po stránce literární, scenické i organizační slouží několik časopisů divadelních, které kromě dramatických ukázek přinášejí zvláště charakteristiky výkonných umělců, kroniku divadel pražských i venkovských, články theoretické, vzpomínky atd. Z nich »Česká Thalia« (1887—1892), redigovaná Janem Ladeckým, živě spolupracovala na obratu k realismu dramatickému; za ní sledovaly »Divadelní Listy« (1900—1906) red. Ottou Fastrem a »Divadlo« (od r. 1901) red. Bohuslavem Kavkou. K starším sbírkám divadelních her (viz na str. 348) přibýly nově »Vybrané hry divadelních ochotníků« (1883—1891, nová serie od 1911), »Ochotnické divadlo« (od r. 1885), »Repertoire českých divadel« (od r. 1886) a »Divadelní knihovna Máje« (od r. 1902).

Jako v poesii epické a lyrické ovládá i v dramatické tvorbě české 80. let básnický eklekticism pozdně romantický, jenž jeví silný sklon k mnohoslovné rhetorice a k barevně přeplněné dekoračnosti; i tu jeví se

chudoba ideová, konvenčnost v psychologii, slovení nedostatek charakteru básnického. Také drama uniká skutečnosti a přítomnosti do historické dálky a exotické ciziny, nenalézajíc při tom hlubšího vztahu k nižší době, k nižší kultuře, nemajíc smyslu pro velké hybné síly dějinné. I kde sahá k minulosti národní, volí z ní náměty mechanicky, spokojujíc se hlavně pestrým kostymováním a hlučnými tirádami; vlastní dramatický živel, jevící se v konfliktech vášní a v kresbě postav, bývá často reminiscencí. Sem patří dramatická díla Julia Zeyera i Jaroslava Vrchlického, jež rozebrána v souvislosti s ostatní činností jejich básníků: v některých antických hrách - podařilo se Vrchlickému, Zeyerovi pak v několika romantických výjevech nejednotných truchloher stvořiti skutečnou tragiku silného dechu. Romantism Zeyerův zastihl na scéně ještě příchod báchorckového směru novoromantického. Kořeny svými sahají sem i historické kusy A. Jiráska, jenž též na divadelních prknech vynikl důkladnou ověřeností drobného detailu a populární tendencí vlasteneckou a stvořil po J. K. Tylovi znovu prototyp lidové české hry historické, jehož odraz shledává se také ve výtvorech mladé generace.

Sem se řadí i dramata obou mužů, kteří nerozlučně jsou spjati se slavnostními dny znovuotevření »Národního divadla«, auktora první novinky činoherní B. Adámka a dlouholetého ředitele F. A. Šuberta. *Bohumil Adámek* (* 1848) vydal kromě veršů »Horské ovzduší« (1902) dvě tragoedie: »Saloménu« (1885) z českého období renesančního, již zahájena činoherní představení obnoveného »Národního divadla« a »Heralt« (1888) z doby Rudolfovy; v obou ztrácejí se tragické konflikty pod přitěží krásných slov, dekorativních partií, slavnostně vyšňořené deklamace. *František Adolf Šubert* (* 27. března 1849 v Dobrušce) byl přední organizační duch českého divadelnictví v posledním čtvrtstoletí. Ze svých hojných dramaturgických zkušeností i dramatických studií čerpal pro nejedno zajímavé dílo vzpomínkové, pro výrazné charakteristiky herecké, ba i pro revisionistické práce k dějinám naší scenické literatury, v nichž ocenil a nově osvětlil zvláště V. Kl. Klicperu. Mnoholetou praxí jako ředitel »Národního divadla« poznal též veškeré podmínky zevní účinnosti, obecného úspěchu, ba přímo senačností dramatických her. Těže z těchto znalostí, dovedl bez básnického posvěcení,

bez dramatické fantasie, bez ideové hloubky a bez jemnější psychologie dobýti velkých vítězství divadelních kusy, strhujícími buď hlučnými davovými výjevy neb napínavou časovostí. Přešel od historických romantických povídek k dramatu, liboval si zprvu v historických neb polohistorických hrách »Petr Vok Rožmberk« (1881), »Probu zenci« (1882), »Jan Vráva« (1886); v těchto dvou uváděl rušně na scénu také živel lidový, jak jej znal ze svého rodného kraje, hromadě živé a barvitě jednotlivosti realistické, přidrží se však osnovy romantické; tendence demokratická a svobodomyšlná nikde neschází. Dramata ta doplňuje renaissanční komedie »Láska Raffaelova« (1888). Další kusy Šubrtovy jsou divadelním zpracováním sensač. událostí veřejných a prozrazují někdejšího novináře; jsou to pokus o společen. drama pražské »Praktikus« (1889), scénovaná historie z volební doby chabrusové »Velkostatkář« (1891), larmoyantní hra ze zápasu českého hornictva o chléb a národnost, »Drama čtyř chudých stěn« (1893) a tragedie finančního rozvratu »Žně« (1904). Charakterní kresba soudobých postav, přiosťřená napínavost situací vyhnaných na ostří nože, výstižná malba životního ústředí zakrývá tu velmi obratně násilně navazovaný děj dramatický. Fr. A. Šubert není pouze veliký, poučený a všestranný znalec divadla, nýbrž též jeho vášnivý a tím nesnášenlivý milovník: tvůrčí síly nestačily mu však, aby uskutečnil svůj dávný sen o českém dramate národním, »jehož materiálem bude látka života nás bezprostředně obklopujícího se všemi jeho vnitřními taji i jeho kлокotem«. Ale jistě mluvil pravdu, děl-li, že »píše dramata, poněvadž dram. element jest v jeho krvi, nehledán a nenaučen« a nesporně přispěl tento »dramatický kreslič své doby« uvedením živlu lidového, diskusse o časových otázkách a živou kresbou figur dle modelů k proniknutí realismu v českém dramate, ač byl vlastně romantikem v intenci, v osnově, v psychologii. K II. vydání »první dělnické hry české«, »Dramatu čtyř chudých stěn«, připojil úvodem stať »Na okraje mých dramata«, v němž nejen přehlíží svůj dramatický vývoj, ale podává té kus konfesse; odtud vzaty citáty naší charakteristiky.

Od eklektického dramatu dekoračního, od pathetické zpožděné romantické tragoedie vedl tedy vývoj k drobnomalbě realistické hry, k genrovému scenování barvitě skutečností a odtud velice nesměle k oprav-

dověrnému psychologickému dramatu ideového plánu; nikdo neproběhl celým tím kruhem tak jako dlouholetý dramaturg »Národního divadla« *Ladislav Stroupežnický* (nar. 6. ledna 1850 v Cerhovicích u Písku, zemřel 11. srpna 1892 v Praze). Stroupežnický, jenž napsal take řadu humoristických povídek a kreseb, uvedl se na scénu bezvýznamnými veselohrami »Noviny a karty« (1875), »Pan Měsíček, obchodník« (1877) a »Triumfy vědy« (1884). Z rámce epigonského dramatu historického nevymykají se ani »Černé duše« (1877) z doby bělohorské a »Velký sen« (1884) z bojů tatarských. Na to v několika veselohrách s látkami ze XVI. a XVII. věku, »Zvíkovský rarášek« (1883), »Paní mincmistrová« (1885), »V panském čeledníku« (1886) a »Sirotčí peníze« (1887) pokusil se podrobnou kresbou archaistického prostředí, pečlivou dobovou barvou, starodávnou patinou dialogu zakrýti chudobu vlastní dramatické invence a povzneseného humoru. Když v polovýpravném »Christoloro Colombo« (1886) ztroskotal s pokusem o historické drama velkého slohu, přichýlil se k dramatickému realismu. Oživuje selský lidový svět na rodném Písecku, dovedl v »Našich furiantech« (1887) kolem chudé a nikoliv nové dramatické zápletky seskupiti pestrý dav rázovitých figur venkovských, malebný vír živých výjevů, překvapující spoustu humoristických jednotlivostí. Této komedii, která byla daleko spíše šťastnou genrovou hračkou než opravdovým realistickým dramatem, dostalo se při premiéře (3. května 1887) cti býti pokládánu za počátek realismu na »Národním divadle«. Stroupežnický však nezastavil se u tohoto náběhu a uvědoměle postupoval k realistickému dramatu, jež by mělo jednotný děj a promyšlenou ideu. Obě následující hry z venkovského života »Václav Hrobčický z Hrobčic« (1888) a satiricky zaostřený »Vojtěch Žák, výtečník« (1890) zůstávají daleko za cílem. Za to poslední práce Stroupežnického — aktovka »Zkažená krev« (1891) jest pouze psychologickým experimentem. »Na Valdštejnské šachtě« (1893) ukazuje jasně, kam vážně pracující auctor její mířil: od sociálního, rázovité i pečlivě provedeného prostředí odráží se nesporně tragická postava zajímavého reka, jehož osud není pouhou slepou náhodou, nýbrž výsledkem konfliktu mocné ideje s nelítostnou skutečností. V této hře, která znovu docela osobitě přináší několik motivů z mladistvých tra-

goedí Stroupežnického, hledajících arcí zcela jinými slohovými cestami dramatickou velikost, Stroupežnický, jinde suchý a střízlivě kombinující divadelník, jeví se tu i básníkem; místy probleskuje i pochopení pro moderní otázky sociální. Leč veřejnost neuvědomila si dobře, v čem jest Stroupežnického typický význam dramatický a omylem shledávala jeho podstatu vždy ve vesnické komoedii a v historických anekdotách na scéně. (Životopis Stroupežnického podal Jar. Kamper v »Čas. Čes. Mus.« 1900 a 1901, týž otiskl i korespondenci Stroupežnického v »Obzoru lit. a uměl.« 1902, povahu Stroupežnického nakreslil Jan Lier ve »Vzpomínk. Uměl. Besedy« 1893, kriticky ocenil jej F. X. Šalda v »Rozhledech« 1896.)

Do téže skupiny genrového realismu s národopisnou dekorací jako historické selské hry Šubertov »Naši furianti« patří i G. Preissové »Gazdina roba« (1889) a »Její pastorkyňa« (1890), Jiráskova »Vojnarka« (1890) a »Otec« (1894); dramatickým vzruchem nad tato dramata vyniká »Maryša« (1894) bratří Mrštíků. (Viz o nich při rozboru novellistických prací jejich auktorů.)

Genrové drobnokresby realistické užívali rádi při svých veselohrách z venkova a z malého města divadelní auktoři, kteří kromě zásoby vtipných nápadů, komických situací, nevinných satirických šlehů přinášeli i důkladnou znalost groteskních figurek českého venkova a švižnou ruku při kresbě těchto titěrných lidiček. *Josef Štolba* (* 3. května 1846 v Hradci Král.), mistr barvitě causerie cestopisné (viz str. 563) napsal již pro »Prozatímní divadlo« řadu veseloher a frašek, z nichž »Krejčí a švec« (1870) a »Zapovězené ovoce« (1872) obecenstvu nejvíce se líbily. Národní divadlo a Vinohradské divadlo provedlo jeho veselohry: »Vodní družstvo« (1886), »All right« (1887), »Maloměstští diplomati« (1888), »Křivé cesty« (1891), »Na letním bytě« (1899), »Mořská panna« (1901) a »Ach ta láska!« (1911) i nezdařená dramata »Závět« (1889), »Peníze« (1895) a »Za šlechtickým erbem« (1909). K maloměstským fraškovitým hrám Štolbovým pojí se bezprostředně veselohry *Karla Pippicha* (* 1849): »Z české domácnosti« (1880), »Ve veřejném životě« (1885), »Svět zásad« (1888) i pokus o drama »Slavomam« (1890); vtip Pippichův jest však jemnější, stavba umělejší. O sourodých hrách *V. Stechových* viz str. 493. Ostatní skladatelé veseloher fraškovitého

nebo satirisujícího rázu v 80. a 90. letech jsou *Jan Vávra* (1843—1900), *Antonín H. Sokol* (1847—1889), *Josef Šmaha* (* 1848), *František Ruth* (1852—1903), *Polykarp Starý* (1858—1907), *Luděk Archleb* (1860—1912).

České drama realistické prodělávalo od počátku 90 let též vývoj, jenž jeví se v poslednějších dramatech Stroupežnického. Spokojuje se nejprve s teplou a důvěrnou malbou ostře vyhraničeného společenského ústředí a cvičí na něm svůj pozorovatelský smysl; život tovární, umělecká bohéma, pražská buržoazie bývají líčeny nejčastěji a nejšťastněji. Pak hledají auktoři pod tímto vlnícím se povrchem ženoucí sociální síly, zabývají se společenskými otázkami, diskutují o různých právě se naskytujících aktualitách. Konečně uvědomují si, že vlastní duši jejich výtvořů musí býti ústřední dramatická idea, a že úkolem jejich jest proměnit ji v děj nesený osobami domyšlenými psychologicky až do základů bytostných. Po hříchu dramatická díla tohoto období manifestují sice tyto názory, vlastní veškerému divadlu soudobému, jako uvědomělé snahy, nikoliv jako umělecké ztělesnění. Tak jest u M. A. Šimáčka, F. r. X. Svobody, Václava Hladíka, jejichž díla charakterisována byla při přehledě jejich činnosti novellistické. K nim řadí se i vytrvalý nadšenec divadelní *Jan Laděcký* (1861—1907), auktor dramát »*Dva světy*« (1897), »*Bez lásky*« (1898) a veselohry »*V úskalí*« (1892).

Váženějším z těchto dramatických auktorů byl vlivuplným učitelem geniální tvůrce moderního básnictví, *Henrik Ibsen* (1828—1906). Když v 80. letech předvádělo »*Národní divadlo*« některé z jeho starších historických kusů a občas některé z jeho moderních dramát, chápala kritika právě tak málo jako obecnost Ibsenův význam; nesprávné překlady pořízené namnoze z němčiny, nedokonalá interpretace herecká měly na tom nespornou vinu. Teprve kritice 90. let podařilo se pro Ibsena i u nás dobytí alespoň zájmu; nejprve upozorňovala na společenské problémy řešené v jeho dramatech; na to zabývala se jeho domnělým naturalismem jako protikladem konvence pozdně romantické; hlouběji k podstatě Ibsenovy poesie však pronikla, obdivujíc se jednak důsledně logické jeho stavbě a jeho úžasnému psychologickému jasnozření; posléze vystihla i symbolický dosah jeho dramatických básní. Na »*Národním divadle*« dopomáhaly vítězství Ibsenovu u obecnosti okolnosti různé: jednak vynikající cizí herci vystupují v jeho drama-

tech, jednak skvělá interpretace Ibsenových ženských postav kongeniální jim Hanou Kvapilovou, jednak za nové správy divadelní zvláštní péče, která důstojně předvedení moderních Ibsenových dramát staví mezi přední své úkoly.

O škole Ibsenově lze však u nás právě jako v cizině mluvit jen s krajní zdrželivostí: v celistvosti svého zjevu jest Ibsen prostě nenapodobitelný. Je-li již nesnadno po Ibsenově způsobě podati všestrannou kritiku některého mravního neb společenského problému nikoliv ústy jednoho hrdiny, nýbrž dramatickou logikou celého děje, je-li těžkým uměleckým úkolem sloučiti realismus se symbolismem tak, aby každým sebe všednějším dějem, slovem, obratem prosvítala platnost typická, jest naprosto nemožno básníku, který nemá bohatého genia Ibsenova, sloučiti všechny tyto prvky v jednotné dramatické dílo. Tak bylo jinde, tak bylo i u nás: leccos dramatičtí básníci přijali z Ibsenovy společenské kritiky, z jeho interpretace mravních konfliktů, z jeho stavby dialogu atd. Školou Ibsenovskou přece však nesmíme nazývat tyto mladé dramatiky, kteří ostatně nejsou než v začátcích svého uměleckého vývoje.*)

*) Sledována dle chronologie svého vzniku, byla do češtiny přeložena a na scénu uvedena tato dramatická díla Ibsenova: „Paní Inger na Östrotě“ (1883 netišt.), „Oernulfova výprava“, (1885 netišt.), „Nápadníci trůnu“ (1898 J. Vrchlickým), „Brand“ (1808 K. Kučerou), „Spolek mladých“ (1891 Al. Luckem a 1911 K. Vettrem), „Podpora společnosti“ (1879 G. Eimem a 1910 J. Kvapilem), „Nora“ (1888 El. Peškovou p. t. „Vánoce“, 1889 Jak. Arbesem, 1901 Arn. Krausem, 1906 B. Šalounem), „Strašidla“ (1891 A. Luckem pod t. „Příšery“ a 1908 J. Kvapilem), „Nepřítel lidu“ (1888 El. Peškovou a 1891 Jak. Arbesem), „Divoká kachna“ (1899 H. Kosterkou a 1910 Arn. Krausem), „Rosmersholm“ (1888 El. Peškovou pod t. „Bílí koně“ a 1898 K. Kučerou), „Paní z námoří“ (1906 Jar. Kvapilem), „Hedda Gablerová“ (1906 H. Kosterkou, t. r. J. V. Voženílkem a 1911 J. Kvapilem), „Stavitel Solnesz“ (1899 K. Kučerou, 1905 H. Kosterkou a 1912 J. Kvapilem), „Jan Gabriel Borkmann“ (1897 netišt.); kromě toho „Básně“ (1899) K. Kučerou; zvláště pěkné jsou překlady Ibsenových básní od J. V. Sládka ve sbírce „Z cizích luhů“. R. 1898 počla vycházeti „Moderní dramata H. Ibsena“, vyšly však jen 3 sv. Od r. 1906 vycházejí Ibsenova díla v „Svět. knih.“, většinou v překladech Kvapilových po-

Z nich přední jsou Jaroslav Hilbert a Jaroslav Maria.

Jaroslav Hilbert (* 1871) pronikl hned první prací dramatickou »Vina« (1896), která jasnou a prostou stavbou, lehkostí a přirozeností dialogu, jistotou a svěžestí v kresbě charakterů vzbudila všeobecné naděje, byť se soustředila kolem problému řešeného bez zvláštní originality. Psychologické drama náboženské revolty »O Boha« (1898, později nazváno »Pěst«) chce hlouběji sestoupiti na dno rozvrácených duší moderních, leč podává leckde místo tragiky pouhou zoufalou křeč, místo organické dramatickosti rozryvné improvizace; nedostatky těmi trpí ještě více beztvárná činohra »Psanci« (1903). Náběhem k tragodii velkého slohu s historickým námětem a s kultem hrdinské síly jest »Falkenštejn« (1903); dramatisovanou anekdotou z pruské války »Česká komedie« (1909), trudnou fraškou veselohra z pražského finančního světa »Patria« (1911). Byly-li starší práce Hilbertovy na př. i prósy »Lili a jiné povídky« (1901) svěžími výtrysky ducha bezprostředního, trpí po-

---

řízených dle němčiny. První českou studii o H. Ibsenovi napsal K. Kučera ve „Světózor“ (1883); celý zjev Ibsenův objímají však teprve essaye F. V. Krejčího „H. Ibsen“ (1897) a Jiř. Karáska v „Ideích zítřka“ (1898, a znovu v „Umění jako kritika života“ 1907), ženské postavy Ibsenovy rozebírá Ter. Nováková v knize „Ze ženského hnutí“ (1912); z norštiny přel. V. Hanse spis „Osud a vůle“ (1908), podávající cenný rozbor mravních názorů Ibsenových. — Zajímavě psal o Ibsenových dramatech již Jan Neruda r. 1877 a 1878, kdy se mu Ibsen ovšem jevil ještě ve stínu Björnsonově. Při „Paní Inger“ uvažoval o velkém úspěchu severských literatur ve střední Evropě; mluvě o „Podporách společnosti“ podával přehled dosavadní dramatické činnosti Ibsenovy a napsal: „Ibsen náleží mezi ona jména, jimž potomstvo se bude musit učit z paměti“, ale vycítil již nejen rozdíl mezi Björnsonem a Ibsenem, ale i nadlidskost Ibsenových postav a ocenil velký dramatický „rozmysl“ Ibsenův. Jaroslav Vrchlický řadí Ibsena „mezi největší duchy století“, ač mu vytýká „všstřednosti, jednostrannosti, slabiny v koncepci a v tvoření, zálibu v podivnostech“; nejen že jej hájí proti odsudku Nordauovu (Nové studie 1897), ale řadí jej v básni „Moderní majáky“ (Breviář mod. člověka“ 1898) k největším mužům XIX. věku a v krásné znělce („Portréty básníkův“ č. 56) velebí tvůrce „Branda“ a „Peer

zdějí jeho práce, a to kromě dramát i polemiky, div posudky a barokní verše, násilnou strojeností, zkrouceností slova i obrazu, hořечnou snahou po originalitě za každou cenu; úsečným, zhuštěným poďáním ostrou kresbou nevšedních charakterů, mužností názoru vyniká román pražského peněžního ovzduší »Rytíř Kura« (1911).

Jaroslav Maria (vl. Jaroslav Mayer 1870) vydal scenické práce: cyklus dramát »V podvečer věku« (1898), skládající se z her I. Prokurátor Rein, II. Děti pana prokurátora, III. Soumrak, činohru »Dobráci« (1899), tragoedii ženské duše »Johanna Radimská« (1904), »Dramatickou sonatu« (1907) o dvou částech »Irrlacheryové« a »V exilu«, revoluční drama ruské »Má jest pomsta« (1908), »bohatýrskou komedii« »Tristan« (1908) a dvě dekorační lžiromantické básně scenické »Hellénská kněžna« (1911) a »Michelangelo Buonarotti« (1912). V dramatech těch směle a výbojně myšlených, ale zpravidla dramaticky nedomyšlených, demonstruje básník těžké životní problémy na rozvrácených osudech složitých a trpících duší moderních, do nichž pronikavě nahlíží, aniž by svoje bohatství psychologické, náladové, překypující opravdu prvky dramatickými, dovedl zákonně ovládnouti a zprostiti se při tom cizích vlivů. Leč kresba některých postav ženských a náladové kouzlo něko-

Gynta“, v kterýchž dílech vidí vrchol básnění i myšlení Ibsenova, jeho „smíchu plného žluče“, který směle mrská heroa klečícího před modlou sobectví a v heroovi mrská lidstvo celé. Na Julia Zeyera působila zvláště starší polo-romantická dramata Ibsenova (jejich ohlas hlavně v „Neklanu“. Z dramát velikého Ibsenova žáka Gerharta Hauptmanna (* 1862) pronikly k nám s rozhodnějším úspěchem jen dramatické pohádky „Hanička“ (1894 přel. B. Frida a 1905 B. Šaloun) a „Potopený zvon“ (1897 přel. F. S. Procházka), jeho satirické komedie „Bobří kožich“ (1897 přel. P. Nebeský) a „Červený kohout“ (1902 přel. A. B. Dostl), i jeho realistické obrazy z Podkrkonoší (viz str. 505), než moderní dramata psychologická, z nichž přeloženy a provedeny „Osamělé duše“ (1896 přel. M. A. Šimáček). Studie o Hauptmannovi napsali Arn. Procházka („Franc. autoři a jiní“ 1912) a Arn. Kraus v „Obzoru lit.“ 1899; obě zahrnují pouze první období jeho tvoření.

lika scén již dnes ukazuje k opravdovému básníku dramatickému.

Z ostatních dramatických spisovatelů, stojících pod novějšími vlivy, jmenujeme Petra Dejmka, Karla Horského, Karla Kamínka, Karla Kolmanna, F. V. Krejčího, Jiřího Mahena, Karla Rožka, Lothara Suchého a Emila Trévála, většina z těchto tápavých experimentátorů pokusila se i v jiných oborech belletristických a dospěla tam vlastního významu; i pojednáno o nich v souvislosti na místech příslušných.

Jako v ostatních literaturách, byl i u nás v posledních létech dramatických naturalism a realism vystřídán proudy novými, z nichž k nám vnikli jmenovitě Maurice Maeterlinck*), Oscar Wilde a Gabriel d'Annunzio. Pohádkové módě podlehl největší měrou Jaroslav Kvapil v »Princezně Pampelišce« (1897), s níž zároveň dobyly si znovu scény dramatické pohádky Zeyerovy. Jim blíží se *Jiřího Karáska ze Lvovic* čínská báchorka »Sen o říši krásy« (1907). Autor její po nezdařeném pokuse o intimní hru psychologickou »Hořící duše« (1899) odmítl se dlouho jako dramatik, aby pak kromě zmíněné báchorky přihlásil se k romantické reakci feerickou hrou náboženského rekovství z doby hellenistické »Apollonius z Tyany« (1905) a renaissanční tragoedii »Cesare Borgia« (1908). V několika hrách poslední doby vyslovena jest syntheticky touha po velkém slohu heroickém na scéně; kromě Hilbertova »Falkenštejna«, Mariova »Tristana« — částečně řadí se sem i historické drama »Posel« (1907) od Viktora Dyka, jenž vedle něho napsal několik drobných prací (viz o této činnosti Dykově při rozboru jeho lyriky) — náleží k nim především práce *Arnošta Dvořáka* (* 1880). Z nich jest »K níže« (1908), symbolicky myšlené a skvěle stilisované drama z mythického pravěku českého, slabší »Král Václav IV.« (1910) pokus o drama duše královské, která chce splynouti

---

*) Sourodou tlumočníci a propagatorku nejen svých dramát, ale i essayí nalezl M. Maeterlinck v jenné překladatelce Neery, Villiersa d' Isle, Contiho *Maru Kalášové*, která k nám uvedla Maeterlincka téměř celého; kromě ní překládali z něho i A. Procházka a S. Bouška. Obsáhlou monografii věnoval Maeterlinckovi V. Tille (1910), tam počin též zevrubný knihopis.

s lidem; místo velké tragiky nacházíme tu však leckde drobnou Jiráskovskou archaeologii scénickou.

Stranou od uměleckého vývoje dramatického jeví se úsilí o vytvoření lidové hry české; přežilá divadelní konvenčnost, laciná sentimentalita, nešlechtěný vtip, povšechné satirisování a naivní moralisování značí tyto kusy, které napsali *Josef Leda* (vl. Edvard Lederer * 1859), *Karel Jonáš* (* 1865), herec »Národního divadla« *Karel Želenský* (vl. Karel Drápal * 1865), *Abigail Hedvika Horáková* (* 1871), *Otto Fister* (1872—1907), *Vítězslav Markus* (* 1876), *Karel Horký* (v. výše).

V souvislosti s tímto úsilím o velký tragický sloh dramatu jest i živý zájem poslední doby o klassické drama cizí. »Národní divadlo« provádí soustavně Shakespearea ve vzorném překladě Sládkově a většinou v skvělé Vojanově interpretaci nadlidských hrdinů renaissančního tragika; mladé pokolení však obrací se od něho i od Ibsena ke klassikům přísnější formy jako ke Francouzům XVII. věku, k Jindřichu Kleislovi a Bedřichu Hebbelovi záliba ta vyvolala i řadu cenných překladů a několik pronikavých studií v časopisech.

Úsilí 90. let o přetvoření a obrození duševního života českého a jeho ohlasy v publicistice.

Od počátku 90. let projevuje se v celém životě českém rozhodné úsilí o vytvoření nových kulturních podmínek životních; jsou jim prosyceny stejně věda jako politika, literatura jako umění. Úsilí to vystupuje s bojovností, neznámou od dob příchodu Nerudova a Hálkova do literatury; kritický a polemický odpor proti vládnoucímu pokolení jest jeho význačným rysem. Ostří této neúprosné kritiky a polemiky obrací se proti vžilému auktoritářství, proti pohodlnému uctívání mocných osobností, proti nadvládě předsudků, k nimž zavedl zkostnatělý historism a povrchní tradicionalism; mladé pokolení naopak si žádá volnosti kritického slova, práva na neodvislou diskusi, přísně věcného rozboru. Proti krátkozrakému vlastenectví, které nevidí a nechce viděti přes hranice a namnoze pokládá domácí slabosti za národní ctnosti, hlásá mladé pokolení všeevropské stanovisko, promyšlenou soutěž s vůdčími národy světovými, organické přijímání a zpracovávání moderních prvků myšlenkových. V politice ozývá se nyní požadavek důsledného demokratismu, pečlivého zřetele k novodobým

otázkám a potřebám sociálním, spravedlivého připuštění všech vrstev lidových k veřejným právům a úkolům. V literatuře byl kriticky odmítnut eklektický formalism a prázdná rhetorika, přežilá konvenčnost, realism okreslující pouze vnějšek. Volá se po zničení poesie, po prohloubení myšlenkového obsahu, po básnické pravdivosti. Nešlo tedy za této převratné doby, za jejíhož postupného odlivu posud žijeme, ani o pouhou výměnu literárních protagonistů, ani o uvedení nových směrů a vzorů z ciziny, nýbrž o podstatné přetvoření a obrození duševního života českého. Jako při každém podobném hnutí, nastal po čase přece návrat k tradici, většinou neuvědomělý a to zejména u duchů prostředních; ve vrcholných svých zjevech nové pokolení opravdu přineslo čerstvé a svěží hodnoty života kulturního.

(Dobrou pomůckou pro poznání obrodného hnutí toho jsou některé spisy memoirové. Počátky českého realismu vylíčil J. Herben v »Deseti letech proti proudu« 1898; pro období přerodu politického a sociálního výborným zdrojem jest spis A. P. Veselého »Omladina a pokrokové hnutí« 1902; a kromě toho »Deník« L. K. Hofmana z let 1894—1903 otištěný r. 1905 v II sv. »Sebraných spisů«. Revoluci literární a její bilanci vylíčil subjektivně v některých partiích svých »Konfessi literáta« 1901 J. S. Machar; se snahou po objektivnosti, ale mdlým způsobem F. V. Krejčí v »Deseti letech mladé literatury« [zvl. otisk z »Rozhledů« 1902]). —

Fáse vědecká. Záhy po rozdělení university pocítili mladší členové českého vysokého učení, jmenovitě fakulty filosofické, potřebu, aby, na rozdíl od dřívějšího naukového života u nás, všecko vědecké snažení mělo novou organizaci. Dvě tendence při tom se lišily a doplňovaly: kritická a encyklopaedická. Kritická tendence snažila se objektivně a přísně posuzovati domácí práci vědeckou, měřiti ji cizími, moderními metodami a vzory, hájiti naukovou činnost učeneckou proti předsudkům veřejnosti, zejména žurnalistiky, kde stále ovládaly starovlastenecké tradice. Tendence encyklopaedická mířila k jednotnému a soustavnému ucelení vědomostí naukových pod zorným úhlem moderního názoru světového, k jejich jasnému a přístupnému výkladu a popularisování. Obě tendence sdružoval ve své bohaté a podnětů plné osobnosti profesor filosofie na české universitě Tomáš G. Masaryk, jenž přinášel k nám z ciziny nový vzduch vědecký. Kritické tendenci dal výraz založením velké

vědecky-kritické revue »Athenaeum« (1883—1893), encyklopaedické snahy došly provedení v »Ottově Slovníku naučném«, pro nějž vypracoval prvotní plán a vykonal práce přípravné.

Roku 1885 sestavena byla redakční kancelář, v lednu 1888 vyšel první sešit díla, ale přípravná tři léta přinesla do vnitřní organisace slovníku podstatnou změnu. T. G. Masaryk osnoval dílo jako podnik encyklopaedický, t. j. dle čistě vědecké organisace a na filosofickém plánu mělo býti souměrně vybudováno dílo přehledné a zásadní. Ale když v době bojů rukopisných T. G. Masaryk vystoupil z redakce, a řízení slovníku přešlo na t. zv. vrchní redakci, skládající se z vysokoškolských učitelů smýšlení konservativního, změnil se nejen duch, ale i osnova díla, které přijalo ráz velkého populárního slovníku konversačního; ovšem i v tomto změněném rámci otiskovány byly články vědecké, různé úrovně a nesouměrného rozsahu. Redakční kancelář vedli Josef Kořán, Rudolf Dvořák a Primus Sobotka, snažíce se čestně nahraditi, čím hřešila redakce vrchní; mezi spolupracovníky přijímali ochotně i síly mladé a nejmladší. R. 1908 skončeno bylo celé dílo XXVII. svazkem, 1908—1910 vyšel redakcí Gustava Záby XXVIII. díl, obsahující doplňky. Dle statistiky nakladatelské obsahuje Ottův Slovník naučný 150.000 hesel a článků od 1100 spolupracovníků na 28.912 stranách. Nejcennější jsou bohemica a slavica slovníku a vůbec stati literární, filosofické a dějepisné. O literatuře české psali tam zvláště Fr. Bílý, Jos. Hanuš, Ant. Truhlář (od těchto jest i stať »česká literatura« v VI. svazku, věnovaném z velké části heslu »Čechy«) a Jan Voborník, o písemnictví západním F. X. Šalda a Jar. Vrchlický, o ruském K. Štěpánek.*)

Důsledné provedení kritické tendence přineslo však první rozpor v českém životě kulturním. R. 1886 a 1887 vybojován T. G. Masarykem, Janem Gebauerem, Jar. Golem a jejich žáky i stoupenci boj o pravost t. zv. Rukopisů, který skončil nejen důkazem, že ony domněle staročeské památky jsou novodobými podvrhy, ale i rozstoupením se vědeckého světa českého na dva nesmiřitelné nepřátelské tábory. Přívrženci pravosti Rukopisů byli vlastenečtí tradicionalisté, kon-

*) Z velkého slovníka vyšly již dva stručné výtahy: r. 1905 a 1906 „Malý Ottův Slovník naučný dvojdílný“ red. F. A. Šuberta a r. 1908 „Ottův kapsení slovník naučný jednodílný“.

servativní auktoritáři; odpůrci její pak stoupenci moderních method, reformního criticismu. Skupina tato nabyla posily v mládeži, větší měrou již T. G. Masarykem vychované, když r. 1887 založen Janem Herbenem »list věnovaný veřejným otázkám« »Čas« (vychází doposud s belletristickou přílohou »Besedy Času«, 1888 stal se týdeníkem, 1901 deníkem). V něm reformní program rozšířen z oboru vědeckého i na politiku, společenský život veřejný, otázku sociální, školství a literaturu. V T. G. Masarykovi měl »Čas« a jeho směr, jenž nazván dosti případně »realismem«, svého duchovního vůdce, v Janu Herbenovi zvláště schopného novináře řízného péra, útočné vervy, lidově pádného výrazu, v J. S. Macharovi skvělého feuilletonistu a neohroženého polemika. Literárně klonil se k ethickému realismu ovládajícímu písemnictví ruské; zavrhoval eklecticism a formalism směru »umění pro umění«; žádal prožitý vztah spisovatelův k dílu; přál si řešení hlavních životních otázek v románě i dramate; kladl velikou váhu na písemnictví kritické; velmi záhy prohlásil J. S. Machara svým básníkem. Novinářství realistického směru českého, který se r. 1900 ustavil jakožto samostatná politická strana, podstatně se liší od starší žurnalistiky naší. Stojí uvědoměle na stanovisku kritického revisionismu celého národního bytu českého, vyhýbá se zbytečnému nadšení, odkrývá rány našeho veřejného života, nešetří osob ani oblibených předsudků, miluje mluvu drsně pravdivou, střídavě prostou, leckdy s pošklebkem sarkastickým. Leč nejednou pronikají i temné stránky tohoto novinářského směru: negace pro negaci, puritánské škarohlídství, upřílišněné uctívání nových auktorit vztyčených místo starších model, jež strženy byly bez milosrdí; tyto vady sesílily se od politického ustavení se realistů. Realism zasáhl mocně svým vlivem do myšlenkového rozvoje pokrokového hnutí: jeho mluvčí J. S. Machar statí o Háčkovi r. 1894 rozdmýchal připravující se revoluci literární. Vedle »Času« orgánem realistické skupiny jest měsíční revue »Naše doba« (od r. 1893) redigovaná T. G. Masarykem, již doplňují knihovny »Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných« (od r. 1896) a »Otázky a názory« (od r. 1901); v Janu Laichterovi (* 1858) našli realisté svého nakladatele.

Fáse politicko-sociální bývá nazývána »pokrokovým hnutím«. Na rozhraní 80. a 90. let hlásí se zejmé-

na v mládeži studentské a dělnické rozhodný radikalism politický, který od mladočeského vedení liší se uvědomělou lidovostí a nadšením státoprávním. Mladočeská strana sama holduje namnoze také radikální politice, státoprávníckému horování, což dopomáhá jí k vítězství nad stranou staročeskou r. 1891, ale její političtí vůdčové i novinářští mluvčí (viz str. 291—295) buď nemají v přežilém liberalismu vůbec smyslu pro nové duševní proudy, neb jako G. Eim čelí ostře všemu sociálnímu a politickému radikalismu. Avšak mládež chýlí se zvolna také k sociálním problémům a namnoze pojímá jejich řešení ve smyslu sociálně-demokratického kolektivismu, jak vypracován na sjezdě Hainfeldském r. 1889. S otázkou dělnickou vstupuje na obzor české mládeže otázka ženská a mravnostní; student podává si ruku s dělníkem; novinářství i literatura psané mládeží prosyceny jsou novým názorem; dochází k otevřeným konfliktům s policií a státní mocí, až v processu proti t. zv. »Omladině« r. 1894 podaří se vládním orgánům nejstrašnější persekucí zastrašiti pokrokovou mládež.*)

Tribunou a zároveň kronikou politického tohoto hnutí jsou nejprve listy studentské »Časopis českého studentstva« (1889—1892) a »Časopis pokrokového studentstva« (od r. 1893 s různými obměnami do dnes); později žurnály lidové a temperamentně psané »Neodvislost« (1892), »Nezávislé listy« (1893—1894) a »Radikální listy« (1894—1908), v nichž však vládl zmatek mezi státoprávním radikalismem a sympathiemi k dělnictvu socialistickému.

V tomto kypícím varu, kdy diskutovány základní otázky sociálního i politického svědomí, vznikl nový typ českého novináře. S ostrou leckdy satirisující polemikou obrací se proti stávajícím řádům a nehybné tradici: s toužebným optimismem a vroucím nadše-

---

*) Ohlasy toho duševního kvašení i veřejných událostí je provázejících zaznamenávají živě i v románovém tvoření mladšího pokolení. Věrohodnými dokumenty pokrokového hnutí jsou romány »Za pravdou« od Josefa Laichtera a »Rok v samotách« od Aloise Tučka; události poněkud pozdější vylíčil Viktor Dyk v »Prosinci« a v »Konci Hackenschmidově« se zajímavou psychologí mládeže ze soumraku století. I němečtí spisovatelé R. M. Rilke, K. H. Strobl a j. volíjí své látky z bouřných těch dob,

lím opíjí se sny lepší budoucnosti; protože píše pro nejširší vrstvy lidové, hledá jasný, přístupný, stručný sloh; rhetorická fráze, již rádi užívali novináři mladočeští, se prežívá. Nový ten žurnalistický typ, zachovávající pravidelně těsnou souvislost s literaturou, zastupují někteří předáci pokrokového hnutí. *Antonín Čížek* (1870—1897), elegantní stilista a výmluvný pathetik, plný vtipu a vevy, kypící mízou mládí, za nechal ve svých statích, z nichž r. 1898 vyšel posmrtně pěkný výbor, nejnázornější dokument prvních let pokrokového hnutí. *Antonín Pravoslav Veselý* (1873—1904), jehož »Životopis a literární pozůstalost« vydány r. 1905 Jul. Myslíkem, pracoval literárně pro inteligentní dělnictvo, z něhož byl sám vyšel. Ať volil formu úsečného aforismu, drobného genrového obrázku z pražské ulice, rozmarného feuilletonu tajícího za humorem bolestné slzy, ať psal články programové, či manifesty k mládeži, ať charakterisoval svoje odpůrce či rozvíjel svoje vášnivě zastávané zásady, vždy ukazoval, že žurnalism není mu jen nahodilým zaměstnáním, nýbrž opravdovým povoláním, jímž horoucí bytost, rozpadající se fysicky, vyjadřuje všechny svoje vztahy k životu vášnivě milovanému. Proti tomuto lehce vnímajícímu dítěti velkého města, které více získalo z ovzduší je obklopujícího než z knih, byl *František Vahalík* (1866—1901) pravý, těžkopádný, hloubavý a snivý venkovan, nezakotvený nikdy v Praze a toužící po rodné půdě. Vahalík, jehož pozůstalost marně čeká na soubor, byl Moravan a všechny reformní snahy, o něž se sdílel s pokrokovým hnutím, toužil převést do svého domova, jehož duševní obrození bylo mu životním snem; pro myšlenku moravské university vykonal více než kdokoliv z jeho současníků. Filosofický a náboženský svůj zájem projevil krásně překladem několika anglických děl těžkého zrna (Carlyle, St. Mill).

Ale záhy po návratu pokrokových předáků ze žalářů došlo k přirozené odluce. Sociálně demokratické dělnictvo se osamostatnilo a vytvořilo si s výborným smyslem organizačním novinářství strany vlastní, které ideově závisí na sociálně-demokratické žurnalistice německé, formálně pak na vzorech realistických. Publikační činnost ta vrcholí v deníku »P r á v o l i d u« (od r. 1897, red. Ant. Němec), v propagačním lidovém týdeníku »Z á ř i« (od r. 1897, zakladatel A. P. Veselý) a ve vědecké revui »A k a d e m i i« (od r. 1896, red. B. Šmeral, A. Meissner a Fr. V.

Krejčí). Ze socialistických novinářů vynikli po A. P. Veselém zvláště pádný a přímočarý mluvčí politický *František Soukup* (* 1871), řízně posměšný satirik *Josef Stivín-Foltýn* (* 1879) a jemný stilista *Antonín Macek* (* 1872, viz i výše), vedle F. V. Krejčího přední průkopník uměleckého uvědomění mezi čes. socialisty. Jako zvláštní odvětví novinářství socialistického vyvinula se publicistika sloužící snahám t. zv. »Volné myšlenky«, t. j. propagandě mimonáboženského, positivistickeho a proticírkevního názoru světového; obratného a důsledného žurnalistu měl v *Theodoru Bartoškově* (* 1879) a účinné orgány v časopisech »Volná Myšlenka« (od r. 1906), »Volná škola« (od r. 1907) a »Neruda« (od r. 1911).

Radikálně-pokroková část mládeže, jež se po různých obměnách slila se skupinou státoprávní, založila r. 1897 politický list »Samostatnost«, jež se roku 1911 stala deníkem; ji doplňuje »Pokroková revue« (od r. 1905) a »Knihovna Samostatnosti«. Politickým i novinářským vůdcem strany jest zakladatel »Samostatnosti« *Antonín Hajn* (* 1868), duch důsledný až k dogmatismu, spisovatel naléhavý až k sentimentálnosti. Z celého souboru pokrokových ideí sociálních i politických vybral si posléze myšlenku státoprávní, aby jí s větší důkladností než pružností hájil. (Sebrané stati Hajnovy vycházejí od roku 1912, rozpočteny jsou na III díly.) Ke skupině státoprávní pojí se duševními sklony a zálibami strana národně-sociální, jíž její vůdce, hlaholný radikál a oportunista *Václav Klofáč* (* 1870), vyšedší rovněž z hnutí pokrokového, vytvořil orgán v »České demokracii« (od r. 1906, nyní »České slovo«). Po stránce slovesné formy stojí deník ten dosti nízko, což platí i o denním listě české strany agrární »Venkovu« (zal. r. 1906).

Pro novodobou žurnalistiku českou příznačný jest živý zájem, který věnuje otázkám sociálním a hospodářským; problémy společenské položil jí na srdce T. G. Masaryk, k důležitosti národohospodářských snah ukázal i novinářům tvůrce české vědy národohospodářské *Albín Bráf* (1851—1912), sám vynikající žurnalista. Spíat příbuzenskými svazky s rodinou Palackého a Fr. L. Riegra, Bráf, rodák moravský, zachovával nejen souvislost s politickými tradicemi staročeskými, ale i s ideami obrození národního, které chtěl dovršiti hospodářsky. Jako universitní profesor, organisator i novinář podněcoval, poučoval a kriticky

vykládal otázky, potřeby i chyby našeho hospodářství a nevytvořiv velkého díla jednotného, působil velkou řadou drobných statí, brožurek, úvah. Z nich jsou »Listy politického kacíře« (1899) takřka trestí jeho snah a vynikají i slovesně jasností, důrazností a přehledností výkladu kořeněného sarkastickým vtípem a opřenému o široký názor filosofický. Přednostmi těmi se honosí i jiní naši badatelé a publicisté ekonomičtí, shromáždění většinou kolem »O b z o r u n á r o d o h o s p o d á ř s k é h o« (od r. 1896), tak profesoři *Josef Gruber* (* 1865) a *Jan Koloušek* (* 1859), i penězník *Jaroslav Preiss* (* 1870), zakladatel hospodářské rubriky v »Národních Listech«.

I opouští české novinářství poslední generace zcela cesty, kterými se naše publicistika brala v 70. a 80. letech: hledí na politické otázky jednak v rámci obecných dějin současných, jednak v souvislosti s životem hospodářským a sociálním; odmítá ve výkladě pathos a bouřný entusiasm a nahraňuje jej kritickým rozbořem a ironickými poznámkami; postupně zřídka se i onoho moralisujícího horlení, jež realism vnesl do české žurnalistiky. Novým těm vlivům neubránílo se ani mladočešství, které se reorganisovalo, přijavši mladé pracovníky, kteří prošli školou pokrokářství neb realismu; od r. 1910 změnila se zcela tvářnost »Národních Listů«. Sám vůdce jejich politiky, pádný a důmyslný řečník *Karel Kramář* (* 1860), kdysi spolupracovník politického realismu, ukazuje ve svých promluvách a člancích, jak se přetvořil liberalismus v Čechách. Jsa povahou ven a ven politickou bez sklonů literárních, tihna mocně k slovanskému východu, libuje si v tvrzení obecném, periodě zvučné, gestu důrazném, ale neztrácije smyslu pro veřejné myšlení za hranicemi, připomíná do jisté míry Karla Sladkovského, — hluboký rozdíl, jenž zeje mezi nimi, jest psychologická různorodost dvou pokolení. To platí i o žurnalistech, vyvinuvších se po hnutí pokrokovém zcela samostatně, z nichž buďte uvedeni alespoň bystrý vídeňský dopisovatel *Jan J. Langner* (* 1861), jenž schopností břitké charakteristiky veřejných osobností blíží se G. Eimovi, a znalec zahraniční politiky *Vilém Hauner* (* 1877), který obohatil politické statí vzácným rozhledem v otázkách vojenských. Též venkovská žurnalistika rozvinula se moderněji. K realismu se hlásí někdejší účastník pokrokového hnutí *Alois Hajn* (* 1870), jenž jako redaktor »O s v ě t y l i d u« (od roku 1896, nejprve v Hradci Králové, nyní v Pardubicích)

stal se jasným a bystrozrakým politickým vychovatelem lidu východočeského v duchu pokrokovém. Nový tón, jež nutno nazvati počestěným amerikanismem, vnesl do našeho novinářství pohyblivý *Karel Pelant* (* 1876), vydavatel plzeňského »*Směru*« (od r. 1909): anekdota, persifláž, groteska staví se do boje proti nedovzdělanému a nadutému maloměšřáctví a pohodlnému zpátečnictví.

Mezi revuemi, jichž v tomto období několik přibýlo*), vypracoval se týdeník »*Přehled*« k postavení zcela svéráznému. Založen byl r. 1902 Augustem Žaludem a Zděnkem Tobolkou, dvěma pozdějšími novináři mladočeskými, jako pobočný orgán realistický, prodělal za redakce E. Chalupného úplnou secesi od realismu a stal se informačním listem otevřeným volné diskussi, v němž generace současné vidí to, co její otcové milovali na týdeníku »*Času*«. V redakci se vystřídali po E. Chalupném Fr. Šelepa a Jan Gallas. *Emanuel Chalupný* (* 1879), zprvu Masarykův epigonský následovník, později příkrý a zavilý jeho publicistický odpůrce, postavil svou činnost na základ sociologický; vedle vlivu Masarykova přijal hojně podněty též od Alb. Bráfa. V »*Úvodu do sociologie*« (1905) podává vlastní soustavu společenských složek a věd, čímž reaguje na Masarykovu »*Konkretní logiku*«. V »*Národní povaze české*« (1907) a v

---

*) Velice pozdě vytvořila si mladočeská strana svou revui; tato »*Česká revue*« (red. P. Podlipský) vycházela pouze krátce 1900—1903 a byla r. 1908 obnovena (Zd. Tobolkou). V letech 1904 a 1905 vycházela místo ní redakcí zprvu J. E. Salaby, pak B. Franty »*Nová česká revue*«. Na Moravě potkávaly se snahy o pokrokový revuální časopis pravidelně s nezdarem; na slušné literární úrovni stála »*Moravská revue*« (1899 red. Jaroslav Tůna), její místo nastoupila r. 1905 »*Moravsko-slezská revue*«, založená v Moravské Ostravě O. Skýpalou; v l. 1908—1911 vtiskovali jí bratři Mrštíkové ráz polemický. Na Slovensku k polovědeckému měsíčníku »*Slovenským pohľadám*« (od r. 1881) redigovaným filologem Josefem Skultétym, přibyla revue »*Hlas*« (1898—1902, 1903—1904) vydávaná Pavlem Blahem, která ve smyslu českého realismu se silnou příklonou k ethice Tolstého otevírala nové myšlenkové obzory hlavně politické a sociální. Literární přerod dokonává pak měsíčník mladého pokolení »*Průdy*« (od r. 1909), hlásající soustavou kulturní součinnost Čech a Slovenska.

»Úkolu českého národa« (1912) snaží se sociologicky s příklonou k pozitivismu Tainovu, stanoviti hlavní znaky české duše národní a revidovati ideje našeho obrození. [Z podobných aprioristických pokusů psychologicko-sociologických uvéstí jest i pěkné O. Jozífkovy brožurky z r. 1903 o charakteru českého národa.] V »Havlíčkově, obrazu psychologickém a sociologickém« (1908) rozvádí rozbor dle své společenské soustavy s ostrým hrotem proti Masarykovu »Karlů Havlíčkově« (trest díla toho vydal r. 1911 v »Zlatorohu«.) Ve dvou spisech o Jungmannovi (polemické studii 1909 a v populární monografii ve »Zlatorohu« 1912) pokouší se o »rehabilitaci« Jungmannovu proti pojetí Masarykovu, Královu a Jakubcovu. Z drobných svých statí, tištěných většinou v »Přehledu«, pořídil dvojdílný výběr (1911—1912), první díl obsahuje »Politické úvahy«, druhý literární »Studie o O. Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie«. Všude E. Chalupný se jeví bystrým pozorovatelem veřejného dění, jenž rychle až ukvapeně činí obecné závěry, výbušným a útočným skeptikem, jenž skrývá zapřisáhlého doktrináře; pro poznání myšlenkové secese mládeže vychované Masarykem od jeho směru jest přímo typickým zjevem.*)

*) K moravskému dennímu časopisectvu přibyla nově r. 1885 socialistická „Rovnost“ a r. 1893 svobodomyšlné „Lidové Noviny“, obě v Brně. Novinářství slovenské (viz str. 299) vykazuje nové orgány, vedené duchem politického a kulturního pokroku: „Slovenský Týždenník“ založený r. 1903 M. Hodžou a „Slovenský denník“ vycházející od r. 1910. [Bibliografii českého časopisectva podal Karel Nosovský v „Soupise českých a slovenských časopisův“ 1909.]

Budiž zde dle výborné knihy Tomáše Čapka „Padesát let českého tisku v Americe“ (v Novém Yorku 1911) podán stručný přehled česko-amerického novinářství. První český časopis v Americe „Slovan Amerikánský“ vyšel v Racine 1. ledna 1860 redakcí praotce česko-amerických novinářů, prostého Moravana Františka Kořízka (1820—1899); při vzniku jeho se živě účastnil Vojta Náprstek, a politické názory Havlíčkovy určovaly směr. R. 1861 splynul s „Národnými Novinami“ St.-Louisskými ve velký svobodomyšlný časopis „Slavie“, který za vedení K. Jonáše postavil se v popředí publicistiky česko-americké a vychází v Racine dosud.

V literatuře mělo hnutí pokrokové menší účast než v životě sociálním a politickém. V době svého rozkvětu založilo i revui literárního rázu, »Nové proudy« (1893), redaktor Josef Škába, leč ta byla jednak pouhým ohlasem četby západoevropských literatur, jednak prací auktorů, nesouvisejících vlastně s pokrokovým hnutím. Tím významnější byl však jiný podnik literární, »Vzdělávací bibliotéka«

Prvním českým deníkem byla chicagská „Svornost“ (od r. 1875 doposud), založená F. B. Zdrůbkem; nyní jest v Unii 8 denních listů směru republikánského, demokratického, socialistického a katolického, a to „New-Yorské listy“ (od r. 1886) a „Hlas Lidu“ (od r. 1886) rovněž v Novém Yorku; „Svornost“, „Denní Hlasatel“ (od r. 1891), „Národ“ (od r. 1894) a „Spravedlnost“ (od r. 1905) v Chicagu; „Američan“ (od r. 1899) a „Svět“ (od r. 1911) v Clevelandě. Rázem přimykají se k americkým novinám psaným anglicky: převládá v nich kvapné reportérství nad uměním politické a kulturní úvahy; mnoho těžší z patisku prací z české vlasti; o politické, stavovské a náboženské zpravodajství všech směrů dělí se s nimi řada týdeníků. Kdežto o náboženské, odborné a společenské časopisy není nouze, chybí české Americe vážnější periodické podniky literárně-zábavné, ty pak, jež vycházejí, málo dbají o původnost a vyšší úroveň slovesnou; poměrně nejcennější jest V. Šnajdrova clevelandská „Dennice Novověku“ (od r. 1877). To platí i o písemnictví neperiodickém: proti nesčíslným brožurkám a spiskům socialistickým a náboženským, společensky praktickým a proti kalendářům nemohou se Češi v Americe vykázati takměř vůbec krásným písemnictvím, z odborné literatury pak pouze dějepisnými pomůckami k poznání české imigrace a slovníky. Z novinářů a spisovatelů česko-amerických uvedeme jen několik významnějších. Pro první desetiletí českého tisku v Americe příznačný jest typ krajně svobodomyšlného žurnalisty, bojujícího ostře proti zjevenému křesťanství a udržujícího souvislost s duševním životem vlasti; typ ten odvolává se hrdě na „vesměrného“ snílka a volného myslitele Františka Matouše Klácela (viz str. 278—279), jenž za dobu svého pobytu amerického (1869—1882) se psal „Ladimírem“ Klácelcem, jakož i na prvního česko-amerického žurnalistu vážných cílů, znamenitého organisatora Karla Jonáše (1840—1896, v Americe od r. 1863), který podal cenné též práce novinářské. Z jejich nástupců vynikl první česko-americký deníkář

(1890). Její zakladatel i redaktor *Karel Stanislav Sokol* (* 1867), jemuž připadla úloha nakladatele v pokrokovém hnutí, uváděl ve všech podnikcích*) mladému pokolení duševní vůdce a moderní literatury umělecké vzory. Pokud ve »Vzdělávací bibliotéce« přeložena mistrovská díla novodobého románového písemnictví francouzského a severského, byla o nich řeč výše; kromě nich však propagovala sbírka ta též filosofické, historické a náboženské myslitele, jako J. Stuarta Milla, T. Carlylea, W. Drapera, E. Renana, L. N. Tolstého. V souvislosti s pokrokovým hnutím od samého svého začátku byly »Rozhledy, revue umělecká, politická a sociální« (založeny v Chrudimi Josefem Pelclem r. 1892 a vycházely v různých formách měsíčníku, čtrnáctideníku a týdeníku až do r. 1909; od r. 1901 neměly však, ztrativše myšlenkový směr, valného významu). Původně převládala v nich část nauková, jmenovitě sociologie a národní hospodářství, záhy však nabyla tu místa i kritika, předsta-

August Geringer (* 1842, v Amer. od r. 1869) a prudký protináboženský polemik *Frant. B. Zdrůbek* (* 1842, v Amer. od r. 1867). I v belletrii, hlavně satirickém básnění, se pokusili *Jan Vratislav Čapek* (1842—1909, v Amer. od r. 1871), ve veršované satire *žák Buschův*, americký praktik a první dějepisec české imigrace; živý mistr polemické brožury *Václav Šnajdr* (* 1847, v Amer. od r. 1869) a neklidný básník, pamfletista, humorista a bohém *Bartoš Bittner* (1861—1912, v Amer. od r. 1884). Bratr prvního belletristy česko-amerického *J. V. Čapka*, redaktor *Tomáš Čapek* (* 1860, v Amer. od r. 1871) stal se historikem vystěhovalectví i písemnictví česko-amerického. Styk Čechů amerických s krajany ve vlasti udržován byl více společensky (*Vojta Náprstek*, *Karel Jonáš*) než literárně; z Čechů, kteří poznavše americké poměry, vrátili se do domova a vylíčili život americký, dlužno kromě básníka *V. A. Junga* (v. str. 471) uvésti svéráznou a temperamentní feministku *Josefu Humpal-Zemanovou* (1870—1906, v Amer. od dětství), zakladatelku „Ženských Listů“ (od roku 1894), jež vydala v Praze knihu informačních přednášek „Amerika v pravém světě“ (1903).

*) Jest to „Vzdělávací bibliotéce“ obdobná „Osvětová knihovna“ (od roku 1906), pak „Bibliotéka sociálních nauk“ (r. 1892—1897) a lidový měsíčník „Kronika“ (od r. 1901).

vovaná F. X. Šaldou a F. V. Krejčím; r. 1894 přistoupila i belletrie, a od této doby byly »Rozhledy« z hlavních nositelů třetí fáse obrodného hnutí. Jest to *fáse literární*.

Od r. 1891 vystupuje v »Literárních listech« moravských (viz níže) nová generace kritická, která na základě nových method, vyzbrojena jsouc bohatou znalostí světových literatur, podrobuje české písemnictví s neohroženou odvahou a drsnou přísností velké ideové i esthetické revisi, nešetříc auktorit a tradicí. V čele stojí H. G. Schauer, F. X. Šalda a Jiří Karásek. Současně přinášejí dva dotud bezvýznamné časopisy moravské, F. Dlouhým redigovaná »Vesna« (1882—1897) a Roháčkova »Niva« (1891—1897), hojně ukázky moderní české tvorby, značně odlišné ou dosavauní poesie i novellistiky. Obě dvě ty skupiny přecházejí do »Rozhledů«, a když po Macharově stati o Hálkovi v »Naší době« r. 1894 a po Šaldových bojích se »Světotozorem« r. 1895 naprosto se rozevřela propast mezi staršími literáty a mladou generací, vydán 1. září 1895 v »Rozhledech« manifest »České Moderny«. V tomto válečném provolání, namířeném proti vlastenecké škole literární, právě jako proti plochému realismu, proti mladočeské politice jako proti hospodářskému liberalismu, stojí vedle sebe dva principy: naprostý individualism umělecký a socialistické pojetí veřejného života. Spor ten vyjadřují i jména umělců a politiků, manifest podepsavších; jsou to: F. V. Krejčí, F. X. Šalda, O. Březina, J. S. Machar, V. Mrštík, A. Sova, K. J. Šlejhar, E. Körner, J. Pelcl, F. Soukup. Skupina »České Moderny« zůstala velice krátce jednotnou skupinou; právě F. X. Šalda, jenž formuloval a stilisoval její manifest, pokud se týkal literárního umění, nahlédl brzy protismyslnot celého sdružení a pomohl je s J. S. Macharem rozvolnití. Členové »České Moderny« se rozprchli, a při »Rozhledech« zůstal jen F. V. Krejčí, který jim do r. 1902 dával kritický ráz. »Rozhledy« byly doplňovány »Knihovnou Rozhledů« (1894—1907) a »Bibliothékou sociálních a politických nauk« (1895—1903); o přičleněné k nim »Kritické knihovně« viz níže.

Mezi tím však ustavili se v pevnou a uzavřenou skupinu jiní ze spisovatelů, již kriticky vystupovali v »Literárních listech«, uveřejňovali svoje práce dotud ve »Vesně«, »Nivě«, »Nových Prouděch«; r. 1894 založil Arnošt Procházka s Jiřím Karáskem umělecko kri-

tický měsíčník »Moderní revue«. V kritické své části pokračoval list, jenž kromě písemnictví zabýval se jmenovitě též výtvarným uměním, ostře souditi českou literaturu; ostatek přinášel charakteristické ukázky moderního básnictví protinaturalistického, symbolického a úpadkového, jimž se blížily i práce původní; z filosofů uváděl k nám nejkrásnější individualisty, z aestheticů vyznavače umění absolutního, a tak název dekadentů, jenž této skupině dán přezdívkou, jen přibližně vyjadřoval umělecké stanovisko »Moderní revue«. Kromě zakladatelů dávali jí ráz z básníků jmenovitě O. Březina a K. Hlaváček; pak St. K. Neumann, jenž se tu probíjel od dekadence k individualistickému anarchismu; v letech 1898—1905 V. Dyk, v poslední době M. Marten. R. 1896 a 1897 snažila se ke skupině »Moderní revue« přimknouti t. zv. Katolická Moderna (v. str. 466—469) dokladem jest »Almanach secesse« (1896), vyd. S. K. Neumannem a provozený programní statí A. Procházky; rozklad básnické školy »Moderní revue« novými prvky jeví se v »Almanachu na r. 1900«.

Kolem r. 1898 nastává utišení bojovné nálady mezi starší a mladou literaturou, a ozývají se snahy o součinnost obou skupin. Výrazem této kooperace jest obrození »Lumíra« r. 1898, kam za redakce V. Hladíkovy vstoupí dotud nesmiřitelný F. X. Šalda, když ztratil svou kritickou tribunu zánikem »Literárních listů«, a kam následuje řada mladých autorů. Leč kooperace netrvá dlouho. Polemikami v »Lumíru« a v »Moderní revue« r. 1900 prohloubily se sice rozpory mezi skupinou Šaldovou a Karáskovou, ale i Šalda odcizil se »Lumíru« a s ním mnozí z mladších spisovatelů. R. 1907 vystoupil z redakce V. Hladík odevzdal ji Viktoru Dykovi, který povznesl znovu uměleckou úroveň »Lumíra« a shromáždil v něm všechny mladší slovesné umělce, pokud nepatří ke skupině »Moderní revue« a »Noviny«. Od r. 1900 nepodařilo se vůbec sjednotiti auktory mladší generace v jediném významnějším středisku: oba časopisy nejmladších literátů »Srdce« (1902—1904, red. K. Rožek) a »Moderní život« (1902—1903, red. R. Hašek) zahynuly neplodností a diletantstvím, rovněž poslední dva básnické almanachy »Na nové květy« (1899, red. R. M. Satalický) a »Kniha mladých« (1908), jsou docela bezcenné.

R. 1908 založil F. X. Šalda s J. S. Macharem a Jindř. Šodákem, kteří však záhy z redakce vystoupili, čtrná-

ctidenník »Novinu«, jež kriticky i produktivně vyjadřuje kulturní a literární snahy nově seskupeného kruhu Šaldova; vlastní význam »Noviny« jest v kritice. Od r. 1909 doplňuje »Novinu« knihovna »Slunečnice«. Nejmladší literáti za součinnosti výtvarníků, odštěpivších se od »Volných Směrů« stvořili r. 1911 revui »Umělecký měsíčník«, v němž rovněž kritická theorie provází praxi básnickou: proti individualismu předchozí generace hlásá se zde tvoření hromadné řízené uvědomělou kázní formální se sklony novoklasickými.

+

Publicistika ve službách slovanské vzájemnosti. Obraz publicistiky české posledního čtvrtstoletí byl by neúplný, kdyby pominuta byla ona větev písemnictví našeho, jež vyrůstajíc ze stoletého kmene idee slovanské vzájemnosti, přináší hojné ovoce, jak novinářské tak belletristické. Genetický výklad však žádá, aby bylo přihlédnuto i k minulosti již vzdálenější.

Myšlenka slovanské vzájemnosti, která v obrození našem dospěla od počáteční fáse vědecké (Durych, Dobrovský) k období literárnímu (Jungmann, Kollár) a odtud až k formě politické (Palacký, Slovanský sjezd r. 1848) a kterou důkladným poznáním podmínek v minulosti prohlubovali učenci (Šafařík), kritickou pak revisí přítomnosti geniální novinář (Havlíček), octla se v 60. a 70. letech v stagnaci. Věda zakotvila pevně a výlučně na domácí půdě, literatura přiklonila se rozhodně ke vzorům západoevropským, v politice řada událostí (polské povstání r. 1863 a pouť do Moskvy r. 1867, s čímž spojena prudká roztržka mezi Staročechy a Mladočechy) uvedla zmatek do řad stoupců slovanské vzájemnosti. Ovšem, naprosto neporušena ani tehdy naše souvislost s kulturním životem slovanským. Ačkoliv pokolení Hádkovo a Nerudovo horovalo v politice pro Poláky, (J. V. Frič, K. Světlá, A. Stašek, P. Volák přece si všímalo ruské literatury; přiváděl-li V. Č. Bendl a Al. Durdík ruské byronisty, založil V. Hálek v »Slovanských Besedách« (viz str. 326) knihovnu pro velký román ruský, jež tlumočil hlavně Em. Vávra. V politice vůdčí strany staročeské zvítězil austroslavism, ale dávné sympathie pro Rusko při tom stále pronikaly a to i u samého Palackého.

Zvolna nabyta v 70. a 80. letech idea slovanské vzájemnosti v Čechách podoby matného politického panslavismu, který nepřehlížeje valně ke kulturním stránkám a nábožensko mravním rozdílům, sní o sjed-

nocení Slovanstva za ochrany největšího národa, t. j. Rusů. Toto pojetí vyskytuje se i u někdejších polonofilů a liberálních svobodomyšlníků, — v literatuře mu dává nejvýmluvnější a nejnaivnější výraz Svat. Čech v »Slavii«, v »Zimní noci«, v »Jitřních písních« a »Stepi«. Publicisticky jej formuluje nejpřesněji učení slavista, poruštěný Čech *Josef Perwolf* (1841—1892), professor university varšavské. Většina jeho prací ze slovanského starožitnictví, z dějin propagandy panslavistické, z otázky východní psána jest rusky; česky, kromě cenných článků v »Osvětě« a v »Slovanském sborníku«, vydal »V ý v i n i d e y v z á j e m n o s t i u n á r o d ů s l o v a n s k ý c h« (1867), kde proniká jeho pojetí národně politické, slepé pro hlubší potřeby kulturní. Tři z redaktorů »Národních Listů«, J. Kalaš, J. Holeček a J. Hrubý pokusili se prohloubiti tento názor. Nejméně šťastně *Josef Kalaš* (* 1850), který mínil překlenouti náboženské protiklady národů slovanských tím, že hledal v husitství kořeny cyrilomethodějské a v cyrilomethodějství pojitko mezi minulostí českou a pravoslavnou. *Josef Holeček* (viz str. 508) posílil a zocelil své slovanství jednak dlouholecím a pronikavým studiem života na Černé Hoře, jednak prozkoumáním národní povahy ruské; horle důrazně proti západnictví, viděl naši spásu v přimknutí se k slovanskému typu kulturnímu. *Jaromír Hrubý* (* 1852) také shlédl Rusko přímo a pronikl i k důvěrným stránkám jeho bytu, jak zvláště ukazují »L i s t y z r u s k é v e s n i c e« (1893), četné studie literární a pěkné překlady; jsa duchem střízlivějším a věcnějším než jeho redakční druhové, nečinil závěrů a plánů kulturně politických. J. V. Kalaš a Jar. Hrubý stannli r. 1888 u kolébky nejdůležitějšího podniku slovansko-literárního »Ruské knihovny« (viz str. 521).

Avšak zájmem o Rusko nevyčerpávala se naprosto slovanská vzájemnost v Čechách; i duševní styk s Poláky měl svoje zastance. Po V. Štulcoví přijal úkol ten hlavně nadšený belletrista *Edvard Jelínek* (viz str. 514). Od 70. let sloužil jako tlumočnick polských kulturních snah v Čechách a literárního poznání českého v Polště, jako společenský konsul, jako účelný organisator věci českopolské, nedoveda potlačiti zženštilý sklon, přeněžnělou sentimentálnost, zálibu pro život salonní; proto odíval své zkušenosti a dojmy v rouchu zdobných causerí, preciósních vzpomínek, náladových obrázků, jichž výčet podán při charakteristice belletristické činnosti Jelínkovy. Zásady

své o vzájemnosti slovanské vložil ve spisech »Pro shodu česko-polskou« (1887) a »Věci polské« (1893). Důležitý orgán pro pěstování slovanské vzájemnosti stvořil Jelínek v »Slovanském sborníku« (1881—1887), jímž vystřídal Holečkovy rusofilské »Slovanské Listy« (1879). Mezi překladateli z polštiny vynikli Fr. Kvapil, El. Krásnohorská, Ot. Mokřý, P. Maternová, J. J. Langner, B. Prusík, Fr. Vondráček. Pravým dědicem snah Jelínkových jest *Adolf Červý* (* 1864, viz o něm [—Janu Rokytovi] na str. 458, který však přijal i od T. G. Masaryka neieden podnět pro pojetí slovanské vzájemnosti. V »Slovanském přehledě« (od r. 1898) dal naší literatuře všestrannou, přesně informovanou a spravedlivou revui, poučující o celém světě slovanském. Zvláštní zájem věnuje životu a kulturnímu snažení Lužických Srbů, kteří literárně k Čechám mocně lnou; o nich vydal »Lužické obrázky« (1890), »Různé listy o Lužici« (1894) a »Lužice a Lužičtí Srbové« (1911). Překladatelská jeho činnost vztahuje se na písemnictví polské, lužické a chorvatské. Z jiných slovanských národů zahrnutí byli do působení slovanské vzájemnosti v Čechách zvláště Slovinci zásluhou grammatika a cestopisce *Jana Lega* (1833—1906) a Malorusové propagační činností *Františka Řehoře* (1857—1899), jenž hlavně psával o zvycích huculských.

Nové období slovanské vzájemnosti nadchází s přerodným hnutím v Čechách v 90. letech: značí je odklon od politického utopismu, mocný zájem o filosofický a literární život jednotlivých národů slovanských, úsilí po hutném poznání věcném, orientace v dosavadním řešení slovanské otázky. Inspirátorem byl i zde *T. G. Masaryk*, podnětný učitel mladšího pokolení jihoslovanského, jenž podnikl revisi slovanské otázky v našem obrození, ukázal k ruským myslitelům, vykládal hluboce ruské umělce, jmenovitě Dostojevského: bylo již svrchu řečeno, že vedle P. Durdíka a V. Mrštíka má hlavní zásluhu o zdomácnění ruského románu u nás. Učenci obnovené české university věnují jmenovitě v poslední době soustavnou pozornost věcem slovanským; *Jiří Poltůka* a *Jan Máchal* vyšetřují vzájemné vztahy slovanských literatur umělých i lidových, *Jaroslav Bidlo* probírá dějiny všeho Slovanstva, *Karel Kadlec* pěstuje po Jar. Čelakovském dějiny slovanského práva, *Lubor Niederle* pak v »Slovanských starožitnostech« a jmenovitě v »Slo-

vanském národopise« dovršuje na pevných vědeckých základech ideové dílo Šafaříkovo (o všech těchto badatelích viz níže). I slovanské výtvarné umění a slovanská hudba nachází v Čechách své literární vykladače, ono v *Ant. Šnajdaufovi* a *Fr. Táborském*, toto v *B. Kalenském*. Takto přesunuto bylo těžiště slovanské vzájemnosti zcela do oblasti kulturní, a r. 1908 formulují i politikové ústy *Karla Kramáře* nový program t. zv. *novoslavismus*, jenž chce řešiti otázku praktického významu Slovanstva důrazem na živel kulturní a hospodářsky a se zřetelem k státním hranicím, kde Slované žijí. Literárním pomníkem novoslavismu jest velký sborník »Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti« (1912), vydaný redakcí Polívkovou a Bidlovou.

Informace ciziny o české literatuře a kultuře
Snaha informovati cizinu o našem literárním a kulturním životě prohlubuje se teprve v poslední době a opíraje se vždy větší měrou o základy vědecké, dochází úspěchu, alespoň u předních národů evropských. V otázkách politických informační a obranné dílo to koná deník německy od českých novinářů psaný, »Politik« nyní »Union«; pro celý obor kulturní vytkla si tento úkol »*Czechische Revue*« (red. Arnošt Kraus v l. 1907—1908 a znovu od r. 1911). S novellistikou českou seznamuje naše čtenářstvo »*Slavische Romanbibliothek*« (od r. 1904, red. Jar. Kampra), kdež posud vyšly ukázky z Jul. Zeyera, A. Jiráska, K. V. Raise, Jos. Laichtera, J. K. Šlejhara, I. Herrmanna; pro poznání českého básnictví v Německu mnoho vykonaly Albertovy anthologie »*Poesie aus Böhmen*« (1893—1895), jiné překlady jsou nesoustavné. Pěkný informační výbor z českého básnictví pořídili Švédům Alfr. Jensen »*Ur Böhmens moderna diktning*« (1894) a Angličanům Pavel Selver »*An Anthology of modern Bohemian Poetry*« (1912).

Nejlepší informační díla o českém duševním životě mají kromě Němců Francouzi. Již J. V. Frič získal pro českou věc slavistu na Collège de France *Louise Legera* (* 1843), jenž s živou výmluvností, causeristickou obratností, ale bez pevného vědeckého stanoviska psal o české staré literatuře, našich městech, národním obrození (*La renaissance tchèque au dix neuvième siècle* 1910), ale čerpal většinou z druhé ruky. Na samostatném badání, osvětleném

soudu kritickém, velké schopnosti historické synthesy založil svá díla o politických i kulturních dějinách českých *Ernest Denis* (* 1849), professor zprvu v Bordeaux, pak na Sorbonně. Jako protestanta zajímala jej především naše reformace, již věnoval nejprve dílo »*Huss et la guerre des Hussites*« (1878). Další vždy monumentálněji založená díla Denisova pokračují organicky v líčení tuto zahájeném, jsou to »*Fin de l'indépendance Bohême*« (1890, do češtiny přel. Jindř. Vančura 1893) a »*La Bohême depuis la Montagne Blanche*« (1901—1903, čes. překl. téhož historika 1905—1906). Z ostatních pracovníků ve vzájemnosti českofrancouzské horlivou činnost projeví francouzský Švýcar *William Ritter* v oboru výtvarného umění a života slovenského, dopisovatel pařížských deníků *Jindřich Hantich*, jenž dobře informoval o naší politice a hudbě, novinář a belletrista *Václav Hladík*, zaslouživší se o politicky společenské styky s nacionalisty francouzskými; překladatel z francouzštiny a ochotný representant *Emanuel Čenkov*, zvláště pak *Hanuš Jelínek* (* 1878). Do literatury vstoupil jako lyrik hned melancholické, hned elegické noty milostné otrávené rozkošnickým jedem dekoračního světáctví; pak psal kroniku výtvarnou, divadelní; překládal v jemném výběru a s elegancí slohovou francouzskou poesii i prosu (M. Alcofordo, Baudelaire, Becque, Fr. Jammes) a referoval o ní v článcích časopiseckých. Ze studií o romantickém písemnictví francouzském vyrostli v celou knihu »*Melancholické*« (1908), zabývající se sentimentalitou a sensitivností romantickou. Nejdůležitější Jelínkovou prací jest »*La Littérature tchèque contemporaine*« (1912, s úvodem Denisovým), duchauplný a vkusný to obraz novočeské literatury s hojnými překladovými ukázkami v textu. V Anglii koná výborné služby naší věci pán na Žampachu, hrabě *František Lützow* (* 1849), jenž opíraje se o cenné pomůcky a prameny a vynikaje schopností získávajícího podání, předvedl Angličanům naše dějiny »*Bohemian historical sketch*« (1896 přepracováno 1911, česky od J. J. Davida 1912), naše písemnictví »*A history of Bohemian literature*« (1899) a naši Prahu (1910). Rusové čerpají vědomosti o naší literatuře posud ze zastaralého, ale cenného Pypinova »*Obzor istorije slavjanskich literatur*« (1865), nověji z rozšířeného překladu německého díla *Karászkova* (1911). Německy, ale českými auktory

psány jsou literárně dějepisné nákresy A. Truhlářův v díle »Oesterreich Ungarn in Wort und Bild« (1896), Jos. Karáskova »Slavische Literaturgeschichte« (1906), J. Jakubcova a A. Nováková »Geschichte der českischen Literatur« (1907), a Máchalův přehled v Hinnebergově díle »Die Kultur der Gegenwart« (1908, díl I, 9).

Drobné informační studie o českých věcech psali do německých listů (z nich má berlínské »Das literarische Echo« stálé přehledy o české literatuře) A. Kraus, F. V. Krejčí, C. Hoffmann, Fr. Spina, O. Fischer, O. Welck; do dánských A. Kraus; do švédských A. Jensen; do anglických Fr. Lützwow, W. Morfill, W. S. Monroe, autor cenné monografie o Čechách, V. E. Mourek, V. Tille; (londýnské »Athenaeum« přinášelo každoroční přehledy české literatury), do francouzských (»Mercure de France« referuje pravidelně o literatuře české a slovenské) L. Leger, E. Denis, Jar. Goll, V. Hladík, Jindř. Hantich, W. Ritter, H. Jelínek, M. Marten; do polských B. Grabowski, Z. Przesmycki, E. Jelínek, Fr. Kvapil, Ad. Černý, Fr. Krček, F. Konečný, Jiří Karásek; do ruských A. Pypin, V. Francev, J. Jacimirskij, J. Perwolf, N. V. Jastrebov, P. Zabolotskij, S. Kulbakin; do srbských a chorvatských Št. Radič, Jos. Karásek, V. Jelovšek atd.

Literární a umělecká kritika v přítomnosti.

Literární kritika česká nedovedla se v 80. letech udržeti na výši, na kterou ji od mladoněmecké tendence a utilitářství byl povznesl svou aestheticko-dogmatickou methodou Josef Durdík. Ztratila vůdčí postavení v literatuře a poklesla na pouhé referentství, jež nechtělo spisovatelů ani souditi, ani jim ukazovati vysoké umělecké cíle, ani jich analysovati, nýbrž prostě jim sloužiti, zprostředkovati v obecnstvu známost jejich prací, odporučovati, omlouvati. Často psávali sami belletristé, jímž naprosto scházelo průpravné vzdělání kritické, o knihách svých soudruhů, a tak shovívavá benevolence byla znakem tohoto literárního referentství, které na př. v »Lumíru« zaujalo místo určené kritice. Z obdobných předpokladů vycházel jako kritik také Jaroslav Vrchlický (viz výše), leč u něho za nedostatek uvědomělé metody a pevného kritického stanoviska štědře od-

škodňovala schopnost podivuhodně se vmýšletí a vžívati do cizích individualit básnických, jemný smysl pro formální stránky literárního umění, nevšední sčtetlost v západoevropské poesii, rychlost ve shledávání analogií, dar umění portretistického a elegance slohová. V jeho stopách šla *Anežka Schulzová* (1868—1905), která kromě bystrých referátů divadelních uveřejnila v »Zlaté Praze« a ve »Květech« řadu živých a sytých podobizen francouzských a skandinávských duchů moderních, řídíc se vzorem velkého dánského kritika G. Brandesa, z něhož přeložila »Romantickou školu ve Francii« (1894) a »Sörena Kierkegaard« (1904).

Na opačném pólu stála druhá skupina kritiků. Byli to většinou filologové, kteří pedanticky hledali v básnických dílech poklesky mluvnické a slohové, věcné neshody v kompozici a detailech, odchylky od průměrné pravděpodobnosti, stopy odvislosti od předloh a pramenů. Neměli pravého pochopení pro vlastní uměleckou stránku posuzovaných děl, nechápali psychologie básnické tvorby, poučovali a opravovali školstv, psali suchopárným, bezbarvým slohem. S úsměškem nazýváni byli »moravskými kritiky«, neboť kritické orgány, jež přinášely jejich posudky, řídceji i theoretické práce, vycházely na Moravě. Byly to »Literární listy« (1880—1899, ve Vel. Meziříčí red. František Dlouhý), dlouholetý jediný časopis český, věnovaný studiu literárnímu a kritice*) a »Hlídká literární«; (od r. 1884, v Brně red. P. Vychodil, později změnila program, stavši se katolickou revuí vědeckou, i jméno, nazvavši se prostě »Hlídkou«). Kritikové ti, přes své v jádře neumělecké hledisko, získali si nesporné zásluhy tím, že ukázali prázdnou nicotu básnického verbalismu českého, že vytkli meze

---

*) Ostatní pokusy o odborně kritické časopisy se ztroskotaly záhy. Roku 1896 založil J. Růžička „Rozhledy literární“, které chtěly ke kritické práci soustředit literáty pražské; list nepřechal však prvního ročníku. „Obzor literární a umělecký“ (1899—1902) nejprve za redakce Jaroslava Vlčka, pak Jaroslava Kampra pokoušel se zprvu postavit kritiku na základ literárně-dějepisný, později za součinnosti mladé školy kritické vytvořiti orgán, referující o všech uměleckých zjevech; nepodařilo se však ani toto ani ono. R. 1904 obnovil Václav Dresler „Literární listy“, z tohoto (XXI.) ročníku vyšlo jen 16 čísel.

a nedostatky básnického umění J. Vrchlického, že ostře vystupovali proti stranické a osobní literární politice pražské. Někteří z nich osvojili si moderní kritické metody, leč pracovali dle nich se strnulou schematicností bez osobní svéráznosti.

Do této skupiny dlužno řaditi hlavně *Františka Bílého* (* 1854 v. níže), jehož vlastní význam spočívá v pracích literárně dějepisných; *Františka V. Vykoukala* (* 1867 v. výše); podrobného znalce Kollárova a překladatele franc. essayistiky *Lva Solce* (1861—1907); filosofa katol. směru *Pavla Vychodila* (* 1862, v. níže) »morav. kritika« má i svého předčasného, mrtvého, velmi nadaného *Hynka Babičku* (1855—1880). Vyšed jednak od moravských kritiků Kosiny a Bartoše, jednak od formalismu Durdíkova, viděl spásu naší literatury, v národnosti a spatroval literární národnost nikoliv v látce neb v tendenci, nýbrž ve formě. Byl slovan-
ský tradicionalista, ale bez fanatismu svých krajanů, uznáváje i vývojový význam kosmopolitismu Vrchlického. Dovedl vystihovati břitkou a věcně opřenou analysou nedostatky přeceňované literatury konvenční, leč nejraději činil všeobecné závěry. To dává jeho posudkům, které předjaly mnoho z dalšího našeho vývoje kritického, ráz cyklický, jak ukazují i úvahy z »Koledy« r. 1879, jež pod názvem »O české literatuře« knižně vydal a úvodní charakteristikou provodil r. 1910 Mil. Hýsek. Nejhlubší hlavou »moravské kritiky« byl *Leander Čech* (1854—1911), dlouholetý kritik »Světozora«, »Osvěty«, »Literárních listů« a »Hlídky literární«. Přesnou a suchou analytickou svou vlohu a jasný, veřejnými předsudky nepodplatitelný svůj úsudek projevil L. Čech i obsáhlejšími pracemi kritickými. Jeho kritická studie »*Karolina Světlá*« (1891) jest prvním užitím t. zv. aesthopsychologické metody v české kritice, jeho práce o V. Hálkovi, jichž výsledky pěkně shrnuty jsou v »*Literatuře české XIX. století*« (1907), před Macharem restringovaly přeceňování básníka; populárním a synthetickým spisem jest Čechův obraz literárně historický »*Karolina Světlá*« (1907). Vůlněji přiřazuje se k této skupině *Jan Voborník* (* 1854), jež psával posudky nové literární produkce do »*Národních Listů*«, dávaje se nekriticky strhovati náladovým nadšením a osobním zaujetím. Knižní jeho práce »*Jaroslav Vrchlický a jeho Legenda o sv. Prokopu*« (1890), »*Alois Jirásek*« (1901), »*Julius Zeyer*« (1907) a »*Karel Hynek Mácha*« (1907) hromadí cenný a nový

materiál literárně historický, nedovedou ho však zdati ani methodicky ani kriticky; zmateností uspořádání a nepřesností soudu vyznačuje se obsáhlá Voborníkova stať »Padesát let české literatury« (1898) v jubilejním památku České Akademie.

Nové ideje do české kritiky přináší hnutí realistické. Žádalo po literatuře bohatší obsah ideový, bezprostřednější vztah k otázkám mravním a sociálním, přímý vliv na veřejný život. Stojíc na stanovisku ethickém, ztotožňovalo lidskou a uměleckou osobnost spisovatelovu, odmítalo rozhodně názor, že umění jest sobě samo cílem, odsuzovalo formalism. Odvádělo pozornost od písemnictví francouzského k literatuře ruské a anglické, od lyriky k románu, od kříšení minulosti k zpodobování skutečnosti.

Vůdce hnutí T. G. Masaryk napsal do prvních ročníků »Času« několik charakteristických kritik ostrého tónu a uvědomělých ideových cílů, i jeho filosoficko ethické studie jsou prostoupeny analytickou kritikou literární. Nejplněji představuje tento směr *Hubert Gordon Schauer* (1862—1892), jehož kritické stati v »Literárních listech«, v »Národních Listech« a v »České revui« marně čekají na sebrání. H. G. Schauer vespěl duševně ve Vídni mimo české poměry a neztratil vůbec nikdy předpojatosti vůči našemu veřejnému a kulturnímu životu. Vzdělal se na cizí literatuře filosofické, náboženské a sociologické a byl větší měrou kritik společenský než literární; při veškeré své znalosti poesie světové předem odmítal absolutně umělecké stanovisko při posuzování děl slovesných. Literatura dle jeho přesvědčení měla sloužiti velkému obrodnému processu, jenž opíraje se o pevnou bási hospodářskou, očistil a povznesl by národ společensky, mravně a nábožensky. V mnohých těchto zásadách stýkal se H. G. Schauer s T. G. Masarykem, jehož knihy překládal; zejména důrazný odpor proti liberalismu a bytostný vztah ke křesťanství sdružoval oba myslitele, kteří se stejnou měrou sarkastického odporu odsuzovali maloměstskou konvenčnost, mělkou sentimentalitu a prázdné slovařství vládnoucí české literatury. H. G. Schauer vždy znovu obracel pozornost k otázce dělnické a ženské, vždy důrazněji hlásal emancipaci hospodářskou, ale ústřední ideí jeho myšlení byla otázka národní. Hledal stále odpověď na problém, jak bylo by možno vytvořiti literaturu opravdu národní a celou svou bytost, strádajícího a churavého bohéma pocházejícího z poloněmecké ro-

diny a zdomácnělého ve Vídni, obnažil, když r. 1886 v »Našich dvou otázkách«, zahajujících list »Čas«, ptal se s chmurným zoufalstvím, zda náš národní zápas není v podstatě beznadějný a bezúčelný; všeobecné opovržení a výčitka národního nihilismu byla odpovědí na tento výkřik bolestné duše. (O H. G. Schauerovi viz F. X. Šaldův článek v »Liter. list.« 1892, V. Mrštíkova úvahu v »Mých snech« 1901, J. Herbenův výklad v »Deseti letech« 1898, J. Karáskův medaillon v »Impressionistech a ironických« 1903 a životopisnou studii A. Hartla v »Pokrokové zemi« 1911).

Později uplatnili zásady realistické kritiky jmenovitě zpravodaj »Naší doby«, upiště moralistický Josef Laichter (v. výše) a divadelní a slovesný kritik »Času« Jindřich Vodák (* 1867). Již v »Literárních Listech« projevil J. Vodák, z jehož studia francouzské literatury vyšlo několik pěkných překladů, analytickou svou schopnost a ostře nemilosrdný způsob psaní; od jiných kritiků lišil se filologicky podrobnou methodou rozbornou a trpělivou pozorností pro stilistické jednotlivosti. V »Čase« ukázal se zejména přesným a přísným znalcem dramatu a divadla a nesmířitelným odpůrcem Vrchlického a jeho školy; leč i jízlivým strážníkem a suchým ideologem, jenž literární díla uvádí na několik neživých formulek a vyhání až ke karikatuře ztotožňování lidské a literární osobnosti spisovatelovy.

V nejmladším pokolení přihlásil se k zásadám realistické kritiky předčasně zesnulý novinář Artuš Drtil (1885—1910), jenž s charakterní přímostí a s mladistvým nadšením prožíval, hledal i konstatoval bytostné vztahy slovesného umění ke krvavým společenským a mravním otázkám a prudce bojoval proti povrchnímu artismu svých vrstevníků.

Konečně jest k realistické kritice volně přiřaditi i literární počátky Viléma Mrštíka, jenž po stopách ruských kritiků, jmenovitě Bělinského, propagoval naturalism v románě a v dramate z důvodů spíše ethicko-spoločenských než uměleckých. Jeho kniha »M o j e s n y« (1901) obsahuje nejen soubor těchto statí, ale i články a polemiky, obražející jeho pozdější literární obrat, o čemž viz výše.

Vlastní převrat kritický nadchází až r. 1892 a jeví se především v myšlenkovém přetvoření moravských »Literárních listů«. Mladí kritikové F. X. Šalda, Jindřich Vodák, Jifí Karásek, Arnošt Procházka, později

F. V. Krejčí dávají jim ráz a uvádějí do Čech kritiku, jež s vedecky založenou analysou psychologickou a aesthetickou spojuje umělecké citění a chápání, básnickou dikci a predevsím intensitu osobnosti. Jsou to zací kritických method francouzských: od Tainova sociologického determinismu, který vykládá umělecké dílo z prostředí, z plemene a z časového ovzduší, postupují k esthetickému positivismu Guyauovu a k tak zv. esthopsychologii E. Hennequina, jež z velice podrobného a všestranného rozboru uměleckého vytvoru s hlediska moderního dušesloví i krasovědy činí závěry na společnost umělce přijavší a napodobující; uchylili se posléze k naprosto subjektivní kritice dojmové a náladové, která, nemajíc nížádných pevných method a dogmat, vzdává se hře umeleckých dojmů různých dle povahy básnických děl, jak tomu po stopách Renanových učili An. France a Jul. Lemaitre. Noví českí kritikové podrobovali i nicotné efemerní původní spisy, souzené ostře a bez shovívavosti, rozsahlym a zevrubným analysám, které dávaly jim příležitost k všeobecným esthetickým úvahám o podstatě uměleckého díla, o kulturních vztazích spisovatele k životu a k společnosti, o problému stylu v literatuře, o vztazích mezi realistickou methodou a ideovým obsahem atd. Kritické své myšlenky vyslovovali tito mladí auktoři zvláštní novou formou, v níž skvěle a smělé obrazy a obraty básnické znázorňovaly ideje čistě abstraktní, v níž lyricky proud slova přetřhován byl odbornými výrazy, v níž snaha po přesnosti vedla často k barokní stavbě vět, k násilnému hromadění cizích terminů. Ale tu zrodila se nejen česká odborná řeč kritická, nýbrž i forma volného essaye, u nás dotud neznámá, spojující filosofické myšlení s uměleckým citěním. Kritická literatura ta, v širší veřejnosti nenávidená a obavaná pro příkrost svých soudů, měla svůj orgán od r. 1893 do r. 1899 v »Literárních listech«, současně i (do r. 1899) v »Rozhledech«, jež provázela »Kritická knihovna« (1894—1902), výběr to vynikajících kritických děl cizích, na př. Tainových, Hennequinových, Bourgetových, Rodových, Franceových, Bělinského a j.

Nejen za vůdce, ale přímo za tvůrce nové české kritiky jest pokládati *Františka Xavera Šaldu* (* 22. prosince 1867 v Liberci). F. X. Šalda, duch stejně hluboce učený jako jemně vnímavý, básník a novellista, věnoval nejlepší své síly kritice uměl. a historii literární. Kromě »Ottova Slovníka naučného«, kde (počínaje pís-

mehem F) uložil velkou řadu literárních podobizen a úvah, spolupracoval F. X. Šalda zvláště vydatně v »Literárních listech«, »Rozhledech«, »Lumíru«, »České revui« a »Novině«; r. 1901—1907 řídil »Volné Směry« a stvořil tam moderní českou kritiku výtvarnou (o tom viz níže). R. 1905 shrnul do svazku článků »Boje o zítřek« výbor svých synthetických essayí o základních problémech umělecké psychologie a ethiky, a r. 1909 kriticky vyložil, zhodnotil a utřídil náš vývoj slovesný v »Moderní literatuře české«. Vybrané jeho spisy vydávané od r. 1912 chystají dva svazky essayí a jeden díl vybraných úvah kritických F. X. Šalda chtěl býti v první řadě tlumočnickem vůdčích duchů cizích: zprvu bystrozrakých moderních kritiků francouzských, Hennequina, Guauya a Morice, pak anglických filosofů života a krásy Carlylea, Ruskina a Emersona, kromě nich i tvůrčích umělců jako klasiků francouzského moderního románu Balzaca, Stendhala a Flauberta nebo velkých francouzských malířů impressionistů. Děkuje sám těmto plodným duchům za mnoho podnětů, F. X. Šalda snaží se přiblížiti je české inteligenci a vyjmouti z nich pro český život kulturní prvky životodárné a dalšího vývoje schopné. Nepřipouští však nikde cesty mechanického napodobení, jsa od počátku přesvědčen o sociální a životní funkci umění; naopak plnost a původnost osobnosti tvůrčí jest jeho stěžejním požadavkem v umění. Ježto jest sám v podstatě duše básnická, neulpívá nikdy na neživé ideologii, ačkoliv od uměleckého díla samozřejmě vyžaduje centrální ideu, nýbrž vždy klade zvláštní důraz na svěžest a čistotu smyslů a instinktů a na technickou zralost a vytříbenost. Zvláštní kritickou svou povýšenost osvědčil tím, že nikdy nehlásal samospasitelnost jediného směru uměleckého, nýbrž, jak v době realismu a naturalismu, tak za módy dekadentní a novoromantické, ukazoval, že opravdový umělec literární není sluhou a stoupencem nižádné školy, ale že prostředky jakékoliv metody dovede zobrazovati typicky věčné drama lásky a smrti, bolesti a myšlenky. Šaldova touha po hlubším umění vyhraňuje se v posledním období v doktrinu moderního, kladného, neosobního a typického klasicismu a žádá si literatury uvědoměle i plně národní, kterou »národ uzavře do svých nejčistších a nejtajnějších snů a s ním se bude sdílet o každou nejvyšší svou naději, o formy budoucího života, které chová ve své hrudi posud jen jako úzkostné možnosti a sliby.« F. X.

Šalda jest stvořitelem české mluvy kritické. Přijal prvky z odborného jazyka psychologického, vytěžil hojně ze studia slohu kritiků francouzských, ale uvedl v stejné míře do své řeči výraz lyrický, náchylný k obrazu, dbalý náladového i myšlenkového odstínu, tihnoucí k hymničnosti; sám uskutečnil v tom svůj názor, že sloh jest ven a ven projevem individuality, tedy čímsi naprosto subjektivním. Z počátku pronikala v řeči Šaldově převaha odborné terminologie francouzské nezpracované dosti organicky, ale pak (asi od r. 1900) jeho jazyk se oprostil, nabyl české plnosti a členité krásy a přimkl se zcela k jeho synthetickému pojetí umění.

Šalda není jen mistr synthetického literárního portretu, kritické stati analytické, sličného a zamyšleného *essaye*, ostře tnoucí časové *glossy*, ale vedle Havlíčka a Machara nejskvělejší a nejbřitčivější český polemik. V bojích s Jar. Kvapilem, M. A. Šimáčkem, Jiř. Karáskem, Vil. Mrštíkem, V. Dykem, kde rozpoutal i svůj nebezpečný sarkasmus a svůj divoce ironický humor, dovedl blesky padajícími z dusivých a temných mračen osobního zaujetí osvítiti literární zmatky a nedorozumění. V kritikov' Šaldovi jest ukryt tvůrčí básník, který proráží vždy znovu v *essayích* a který si mimo to připíná samostatná křídla lyrická i novellistická. Šaldovy verše, dosud nesebrané, opustily původní přepych parnassistního slohu halčí těžkou meditací raffinovanou náladu, aby se oddaly osobně zjitřené reflexi o tragických motivech života, aby zalkaly v nové toužebnosti nad ztracenými ráji prostoty, přírody, mládí neb aby zobrazovaly v křížení lyrických blesků dravé konflikty srdce a intelektu. Povídková prósa Šaldova sebraná v svazku »Život ironický a jiné povídky« (1912) tihne k psychologickému experimentu o ironických a tragických postavách pře-zrálé kultury, které za nejvyššího napětí rozumových i mravních sil hynou v zápase o vyšší formy životní; odtud sklon k dušeslovné grotesce, k chemii citů, k smělé arabesce slohové; jindy však Šalda volí přísně uzavřenou a zkratkovou formu ryzí novely a zhušťuje do ní své hořké zkušenosti o podstatě života.

František V. Krejčí (* 1867) jest v mnohé příčině následovníkem a popularisátorem Šaldovým. V prvních svých knihách, novoidealistické »Dnešní otáze mravní« (1894) a instruktivním »Henriku Ibsenovi« (1897) jasně a prostě vykládá základní

zasady českého hnutí pokrokového: toho rázu jsou i jeho četné články v »Rozhledech« v l. 1892—1902. Na to činnost jeho se rozštěpuje. V řadě monografií, psaných barvitým a vzletným slohem, studuje vůdčí zjevy české soudobé kultury, určuje jejich vztah k přítomnosti, přezkoumává na nich moderní metodu kritickou: v »Bedřichu Smetanovi« (1900) nestačí hudební empirie originální ideové koncepci; v »Juliu Zeyerovi« (1901) podána zajímavá analýsa romantického typu životního; »Jan Neruda« (1902) volně parafrasuje výsledky starších studií: »Karel Hynek Mácha« (1907) pokouší se vyložit osobnost básníka »Máje« jako typ českého básníka vůbec. Druhou skupinu tvoří všeobecné essaye »Umělecké dílo v literatuře a jeho výchovná moc« (1900), »Věčné jitro v umění« (1903), »Sen nové kultury« (1906) a pokus o vystopování vůdčích ideí v literárním rozvoji českém »Zrození básníka« (1907). Kritik, jenž zatím vstoupil jako novinář a divadelní kritik do sociálně-demokratického deníku »Právo Lidu«, snaží se tu zjistiti místo básníkovy a umělcovy v budoucí vyšší organizaci společenské, snaží se dovésti spolupráci spisovatele a filosofa na přerodu lidstva a slohem namnoze hymnickým improvizuje tu svoje rhapsodie o příští kultury jasně, spravedlivě, harmonické. V poslední době přešel F. V. Krejčí mezi belletristy, ale nedovedl ani jako povídkář ani jako dramatik dostáti uměleckým požadavkům, které v kritice vztyčoval; jeho tendenční román socialistické observance »Zlatá hvězda« (1910), jeho emfatické »Povídky o umění« (1910) nemají tvůrčí plastiky, jeho tragedie z období protireformačního »Půlnoč« (1911) zvrhá se v naivně programní rej ideových schemat, jeho trilogie časových aktovek »Bojiště« (1912) upadá v banalitu.

Kritickou skupinu pro sebe tvoří stoupenci »Moderní revue«: jsou ještě příkřejší při posuzování písemnictví domácího; odmítají bezohledně literaturu realistickou; staví umění mimo funkce sociální; prohlašují se přímo za následovníky cizích, hlavně francouzských spisovatelů. Mají nedůvěru ke všemu typickému a volí raději výjimečnost a jedinečnost; vidí sílu umělcovu v jeho důsledném odporu k době a okolí; zahlubávají se rádi do temných podvědomých vrstev lidské bytosti, kde kořeny umění leží vedle kořenů rozkoše, smrti a vášně. Od Nietzscheho přijali hrdý aristokratický individualismus, od Przybyszewské-

ho psychologii podvědomého a těsnou souvislost pohlavní s uměleckou tvorbou, od Wildea zálibu v paradoxech a zvláštní křehkou formu kritického essaye.

Zakladatel »Moderní revue« *Arnošt Procházka* (* 1869) zkusiv se v dekadentní lyrice nezdařeným »Prostibolem duše« (1894), věnoval se kritice a překladatelství. Jeho četné, jazykově i slohově rázovité překlady z románských a germánských naturalistů, dekadentů, symbolistů a novoromantiků, jejichž většina od r. 1905 vychází v »Knihách dobrých autorů«, svědčí o šťastné volbě a o pevném ač barokním ovládnutí výrazu slovesného. Kritické práce Procházkovy v »Moderní revui« a v »Literárních listech«, objímají vedle literatury také výtvarné umění. Za předmět široké, mnohomluvné a často těžkopádné analýsy, brutální jak dogmatickosti myšlenky tak prudkosti výrazu, volí si A. Procházka, duch skeptický a drsný, hlavně autory neznámé neb mylně chápané a vykládá proto jejich obsah a hájí je proti předsudkům. Libuje si jmenovitě v básnících i výtvarnících s bohatou i ideovou náplní, kteří se vyjadřují naturalisticky neb novoromanticky, jdou proti své době, proti svému okolí, proti módě. Kde v jejich dílech ozývá se nenávisť k ženě, satanický kult zla a hrůzy, mystická touha po zázračném absolutnu, nabývá tento tvrdošijný pochybovač ohně; v rozboru formálních a stilových stránek uměleckých děl však zavládá u něho leckdy povážlivý zmatek. Souborně vyšly charakteristiky výtvarnické »Cesta krásy« (1907), literární a výtvarné essaye »Meditace« (1912) a trojí výběr starších prací, »Literární silhouety a studie« (1912), »České kritiky« (1912) a »Francouzští autoři a jiné studie« (1912).

Jiří Karásek ze Lvovic (* 1871) vedle děl lyrických, novellistických a dramatických otiskl v »Literárních listech«, »Moderní revui« a »Rozhledech« mnoho estetických studií, kritických posudků knih a divadelních představení, podobizen českých i cizích básníků, myslitelů a malířů. V pečlivém výběru a vkusné redakci podávají výtěžek k této kritické činnosti knihy: »Renaissanční touhy v umění« (1902), řada to charakteristik vůdčích duchů moderního umění; »Impressionisté a ironikové« (1903), cyklická to sbírka portrétů z české literatury 90. let*); »Chimae-

---

*) Sem pojata i cenná informační stať »Mladá česká kritika«.

rické výpravy« (1906), kam vedle aforisticky psaných úvah o všeobecných principech literárních pojaty jsou poznámky k románské tvorbě moderní a genetická studie o francouzské kritice; posléze pak »Umění jako kritika života« (1906), shrnují Karáskovy kritické stati o germánských literaturách (některé z nich vyšly již r. 1898 pod titulem »Idee zítřka«). Zastává v prudké, smělé a živé své kritice zásady, jež uskutečnil ve své poesii, a jež staly se rozhodujícími pro směr »Moderní revue«, ukázal tu Karásek širokou erudici kritickou, založenou hlavně na studiu method francouzských a bohatou znalost literatury západo-evropské od romantiky k symbolismu, což sesílilo jeho schopnost nalézati stálé analogie. Libuje si v logické dialektice, rád ironisuje a mluví v bodavých narážkách; píše slohem vysoce malebným, aforisticky stručným a zajímavě napovídavým. Kolísá mezi extrémny nadšené chvály a odmítavého odsudku, neznaje středních tónů; stlačuje zpravidla zjevy rozebírané rád do jediného postoje, do osamocené vlastnosti. Hlásí se otevřeně za impresionistu v kritice a neodcizuje se nikdy této příslušnosti ani methodou ani slohem; proto netají se též, že nemíní svými kritickými úsudky vykonávati vliv.

Miloš Marten (vl. Miloš Šebesta * 1883) rozvinul umělecké zásady »Moderní revue«, kde takřka výlučně uveřejnil své studie o literatuře a výtvarném umění, v plnou soustavu; kromě toho podlehl myšlenkově i slohově značně vlivu anglických idealistických aestheticů a mystiků. Jest přesným, trpělivým analytikem, jenž vyčerpává se studenou trpělivostí předmět až na dno; intelektuelní jeho zvědavost ve věcech umění převyšuje daleko básnickou inspiraci, již předstírá; i jeho přetížený, ztrnulý, až barokní sloh jest ovocem chladné kombinace a raffinované práce mosaikové. Všecky jeho kritické studie posvěceny jsou složitým výjimečným umělcům; literatuře »Otakar Březina« (1903), »Julius Zeyer« (1910) a »In memoriam Karla H. Máchy« (1911), malířství »Edvard Munch« (1905) a »N. K. Rerich« (1906), umělci i básníci moderní Francie zpodobeni jsou cyklicky v »Knize silných« (1909). Dialogickou formou vykládá M. Marten zásady svoje i svých vzorů v »Stylu a stylisaci« (1906); románově pokusil se zpodobiti je v »Cyklu rozkoše a smrti« (1907) i v »Cortigianč« (1912), aniž se dovedl vyprostiti ze začarovaného kruhu svých mistrů.

Z mladých kritiků, stojících mimo uvedené skupiny, vynikl básník *Otakar Theer* (viz níže) racionalistickou jistotou a zralým klidem soudu o aktualitách literatury a divadla; podléhal-li zprvu vlivu F. X. Šaldovu, osvobodil se dosti záhy a tíhne vždy větší měrou ke klassicisujícímu soudu; posudky píše hlavně do »Lumíra«. K němu se druží *Karel Sezima* a *Otakar Šimek*, kteří rovněž prošli školou Šaldovou, přijavše z ní přesnost analytického postřehu a smysl pro slohový ráz díla; z nejmladších pak osvědčili se *Karel Híkl* a *Antonín Veselý*, stavící na půdici literárně-historické. Nový dogmatismus formy a slohu hlásí se v kritikách i úvahách »Uměleckého měsíčníku«, kdežto *Adolf Veselý*, essayista kypícího a přetíženého slova, jenž se vzdělal na M. Martenovi a S. K. Neumannovi, a dekorační verbalista honosné pósy *Karel H. Hilar* udržují tradice »Moderní revue«. Populární kritiku, která pracuje novinářsky a nesměle vychovává vkus průměrného čtenářstva, provozují v denních listech shovívavý a naivní *František Sekanina*; psycholog pokrokového hnutí, *Alois Tuček* znalec ruského písemnictví, *Vincenc Červinka* a auctor monografických, podrobných a prostných studií o románopiscích českých *Václav Dresler*.

Většina ze jmenovaných kritiků, *Jaroslav Vrchlický*, *Anežka Schulzová*, *Jindřich Vodák*, *F. X. Šalda*, *F. V. Krejčí*, *Jiří Karásek*, *Otakar Theer* psali také referát a kroniku divadelní; vedle nich ještě *M. A. Šimáček*, *Jan Lier*, *Josef Kuffner*, *Jan Ladecký*, *Arnošt Kraus*, *Václav Tille*, *Jaroslav Hilbert*, *Karel Horký*, *Otakar Fischer*, *Jan J. Bor*, *K. H. Hilar*.

Česká kritika výtvarná posud jest v nejskrovnějších začátcích. Základ k ní položili koncem 70. a počátkem 80. let *Miroslav Tyrš* a *Otakar Hostinský*, onen vyloživ vývojové podmínky umění gotického a renaissančního a objasniv na některých vynikajících zjevech výtvarnictví českého na př. na *Josefu Manesovi* a *Jaroslavu Čermákovi* podstatu národnosti v umění výtvarném; tento doplniv formalistickou aesthetiku empirickou naukou *Semperovou*, platící předem pro výtvarné umění. Ale větších kritických prací nepodnikl ani jeden z nich. Jejich následovníci vždy větší měrou jevíli strnulý tradicionalismus v theorii, nedostatek kritického měřítká při posuzování děl domácích, opožděné předsudky a vyhý-

bavé neporozumění vůči velkému modernímu umění cizímu, nedůvěru k pokusům mladých umělců o nové cesty a nepovznesli se nad kronikářské referování o pražských výstavách. Sem náleží *Renáta Tyršová* (* 1854), která po 20 let psala výtvarnou kroniku do »Osvěty«, *K. M. Čapek*, *F. X. Jiřík* (* 1867), *F. X. Harlas* (* 1865), auktor úhrmných spisů »České malířství« (1908), »České sochařství a architektura« (1911). Největší činnost rozvinul z kritiků této konvenční skupiny, přeceňující domácí prostředí a odmítající převahu cizího moderního umění, výtvarný zpravodaj »Národ. Listů« a »Zlaté Prahy« *Karel B. Mádl* (* 1859). Kromě menších publikací z dějin české architektury a uměleckého průmyslu, kompilačních »Dějiny umění výtvarných« (1891—1894) a celé řady úvodních statí k souborným vydáním děl českých malířů, na př. *V. Brožíka* (1903), *V. Hynaise* (1903), *A. Chittussiho* (1904), *J. Manesa* (1905), *L. Marolda* (1902) shrnul své referáty a zprávy o pražském životě výtvarném do obou svazků »Umění včera a dnes« (1904 a 1909), snaže se najíti kompromis mezi utkvělým vkusem průměrného obecnstva a mezi uměleckými názory intelligentní ciziny.

Od polovice 90. let jeví se ve výtvarné kritice české značnější ruch: příchod nových uměleckých děl způsobuje ideový kvas, rozdmýchává diskussi, žene k studiu cizí kritiky a aesthetiky výtvarné. Z počátku snažili se býti spisovatelé vykladači a tlumočníky výtvarných děl, učíce obecnstvo na ně zírati, vyhledávající pomůckou analogie literární, parafrasující barvitým slovem jak ideový, tak čistě malířský obsah obrazů. Tu vedle výše zmíněných *Fr. Táborského*, *V. Mrštíka*, *G. Jaroše* dlužno jmenovati *Jaroslava Kumpřa* (1871—1911). Vznětlivé nadšení, širokou výmluvnost, pestrý svůj sloh, prozrazující zhusta palaestru novinářskou, a jindy deskriptivní pohotovost novellistovu, postavil do služeb divadla i literatury, hudby i malířství. Cítil se však doma, teprve když mohl se rozpovídati o staropražských tradicích společenských a výtvarných, hlavně věku XVII. a XVIII., jako ve *V. Rainerovi*« (1906), v »*Petru Brandlovi*« (1910) český barok měl v něm výborného znalce.

Mocněji než výchovné snahy těchto literátů diletisujících v kritice výtvarné, působilo uvedení některých vůdčích kritiků cizích. Již *M. Tyrš* upozorňoval na velikého posivistického myslitele francoúzkého

H. Tainea, vyložitějšího skvěle vznik díla uměleckého z podmínek společenských, ale jeho »Filosofie umění« přeložena až 1897 (O. Sýkorou). Taineův žák, vůdčí výtvarný kritik německý Richard Muther uveden dvojími »Dějiny malířství« (1904, přel. L. Bílý a 1911, přel. F. A. Šubert) a okouzlit jak oslnivým uměním dějinné konstrukce, tak zářivým slohem. Současně s těmito pozitivisty však uváděn k nám jejich idealistický protichůdce, hlasatel mravní opravdivosti a pravdivé prostoty v umění a životě Angličan John Ruskin (J. Váňou, F. X. Šaldou, V. A. Jungem); jím obrácena pozornost též k starému umění gotickému a ranně renaissančnímu. Vedle těchto kritických tvůrců tlumočení v časopisech i jiní moderní kritičtí spisovatelé, zejména pokud vykládali impresionistické umění francouzské.

Založením měsíčníku »Volné Směry« (1897) vyprostili se výtvarní umělci z područí konvenčních časopisů belletristických; od r. 1902 staly se zásluhou F. X. Šaldovou orgánem moderní kritiky výtvarné s dalekými výhledy kulturními a se soustavnou snahou o uměleckou souvislost s cizinou. O úlohu tu dělí se s nimi knihovna »Dráhy a cíle« (od r. 1905), přinášející essaye, ale též novellistická díla s výtvarným uměním spjatá, i časopis po výtce architektonické »Styl« (od r. 1908) a sbírka »Umění a řemesla« (od r. 1908), která chce buditi porozumění o novodobé snahy umělecko-průmyslové. Časopis »Dílo« (od r. 1903) stojí na stanovisku uměleckého kompromissu, kdežto »Umělecký měsíčník« (od r. 1911) staví se na vývojové stanovisko protiimpressionistické a novoklassické.

Mezi stoupenci literárního a kulturního přerodu ku konci 90. let nejdříve se uvědoměle zabývala výtvarnou kritikou skupina »Moderní revue«: ostře odsoudila ústy Karla Hlaváčka a Stanislava K. Neumanna chabé epigonství vládnoucího českého malířství, Arnošt Procházka i Miloš Marten neúnavně upozorňovali po stránce psychologické i technické na výjimečně složité, záhadné a smělé malíře i sochaře cizí, analysující je se stejnou láskou jako podrobností. Často u těchto kritiků bývalo promlouváno o zapomenutých neb u nás zanedbávaných methodách a technikách umění výtvarného. —

F. X. Šalda za krátkého a přechodného svého působení ve »Volných Směrech« vytkl úkol výtvarného

umělce v novodobé kultuře, vyložil *aesthetiku* malířství impressionistického, stvořil *essayistickou* formu pro rozpravu o otázkách výtvarných. Reakcí proti tomuto mocnému vlivu literární kritiky byl malíř *Miloslav Jiránek* (1878—1911), redaktor »Volných Směrů«, jenž v knize »Dojmy a potulky« (1909) ukázal se *dychtivým* pijákem a temperamentním zachycovatelem bezprostředních dojmů z lidu a z krajiny právě jako z obrazárny a atelieru malířova. V studiích, jež věnoval pracím *J. Mánesa* (1905 a 1910) a *H. Schwaigera* (1908 a 1912), projevil dobrý smysl pro domácí umění; vývojovou jeho logiku snažil se důmyslně vystopovati v stati »O čes. malířství moderním« (ve »Voln. Směrech« 1909). Nejmladší kronikáři kritické výtvarní ze skupiny impressionistické *Rudolf Kepl*, *Josef Marek*, *Antonín Matějček*, *Karel Svoboda*, *František Zákavec* dílem přichylují se k Šaldovu, dílem k Jiránkovu směru, kdežto někteří z nejmladších *Bohumil Kubišta*, *Václav V. Štech* hledají *esthetiku* protiimpressionistickou. Hlubšímu poznání zákonů výtvarných prospěla nemálo *scoustavná* péče, kterou věnují mladí architekti literárnímu výkladu svých tektonických zásad, a pak živý, vědecky založený zájem o vývoj českého umění staršího podepřený znalostí historickou.

Vztahy *hudební kritiky* k literatuře jsou rázu celkem zevního. Kronikáři hudebních událostí, koncertů, operních představení, virtuosních výkonů nestarají se pravidelně o to, zda jejich referáty, určené informací obecnosti a zabývající se většinou jen *musikálně* technickou stránkou děl, výkonů a umělců posuzovaných, mají slovesně pečlivou a osobitou formu: píšíc referáty pro den nebo články pro aktuální potřebu, jsou spíše hudebními žurnalisty než hudebními spisovateli, a proto i celistvé knihy z jejich pera jsou vzácností. Kvantitativně arciť hudební kritika česká jest rozsáhlá, za to však děkuje pouze velice čilému hudebnímu životu pražskému, opírajícímu se o tradice starodávné; kvalita její literární však nijak se nemůže měřiti s touto mnohostí. Z opravdu vynikajících hudebních kritiků, kteří vtiskují svým *musikálním* posudkům a statím svou osobnost, jest *Otakar Hostinský* v podstatě *aesthetic*, *Zdeněk Nejedlý**)

---

*) Následující stručný přehled novodobé české kritiky hudební zakládá se v jádře na „Dějínách české hudby“ *Z.d. Nejedlého* (1903).

vlastně historik, i spadá zevrubný výklad nich na jiné místo tohoto spisu, a tak ze všech zjevů, o nichž tu budeme mluvit, jediný V V Zelený jest hudební kritik, literát osobité povahy

Rozvoj naší novodobé kritiky hudební předchází pokusy o vytvoření české teorie hudební, velmi důležité tím, že nám daly původní a přesné názvosloví a že budily i smysl pro dějinný vývoj hudební; hlavní zásluhy si tu získali *Josef Leopold Zvonář* (1824—1865), *František Zdeněk Skuherský* (1830—1892) a *Josef Förster* (1833—1907). Vlastní kritika počíná v době, kdy velký zjev Bedřicha Smetana zahajuje v Čechách národní život musický Smetana sám po svém návratu do Čech r. 1861 psal do novin posudky hudební, ruch jím vznícený vedl k založení dvou musikálních časopisů »Dalibora« (zal. Emanuelem Melišem 1858, leč záhy zašel, obnoven 1869—1875, od 1879 vychází pak nepřetržitě) a »Hudebních listů« (1870—1875), založeny Lud. Procházkou), a velký boj mezi stoupenci a odpůrci umělecké reformy Smetanovy rozlišil duchy a theoreticky prohloubil názory Polemický ten zápas nabyl časem rázu politického stoupenci Smetanovi čtáni byli k Mladočechům, protože se kupili kol »Národních Listů« (a revue »Dalibor«), kdežto Staročestí odpůrci Smetanovi vystupovali v »Pokroku« (a »Hudebních Listech«) hlavní boje padají do let 1870—1874. Nejen hudebně umělecká, ale i literární převaha byla na straně Smetanově. Nehledíc k Nerudovi, jenž ac v hudbě laik, dobře chápal národně kulturní dosah reformy Smetanovy, stáli při něm kritikové *Ludevít Procházka* (1837—1888), jemný znatel veškeré hudební praxe a zakladatel české aesthetiky i hudební teorie. *Ota Kar Hostinský* (viz o něm níže), kdežto proti Smetanovi psal pouze obmezený *František Pivoda* (1824—1898), chatrný jak v kritické argumentaci, tak ve výraze slovesném.

Když boj dobojován byl pro Smetanu vítězně, odmíteli se tito kritikové, a vystoupili hudební spisovatelé jiného charakteru. Nerozohňovali se již polemicky, naopak přikláněli se leckdy ke kompromisu místo všeobecných programních otázek zabývali se rádi odborně jednotlivostmi praxe hudební; rozebírali spíše výkonnou stránku neb ideovou podstatu; referující soustavně pro denní listy, vyhledávali dorozumění s obecnostem i za cenu uměleckých ústupků. Jsou to *Václav Juda Novotný* (* 1849), *Emanuel Chvátla* (* 1851), nejplodnější a nejpříušnější hudební novinář

český a auctor »Čtvrtstoletí české hudby« (1887), i osvícený konservativce *Karel Knittl* (1853—1907). Naproti nim po stopách O. Hostinského ze Smetany vycházejí a k němu vždy znovu se vraceli v 80. letech filolog *Ladislav Dolanský* (1857—1910, viz níže); kritický životopisec mistrův *Karel Teige* (1859—1886) a jmenovitě *Václav Vladimír Zelený* (1858—1892). V Zeleném, člověku vznětlivého, překypujícího temperamentu a nadšeného smyslu pro umění, spojena byla povaha učenecká i žurnalistická: jako novinář v »Hlasu Národa« naslouchal pozorně a s porozuměním hlasům chvíle tvořil rychle a lehce pod jejich vlivem; jako učený a pečlivý dějepisec a literární historik, jenž napsal příkladný životopis »Tomáše Pěšiny z Čechorodu« (1884) a který vzorně vydal »K. Havlíčka Rodinné listy brixenské« (1888), vyčerpával předmět svého naukového rozboru do nejmenších podrobností. Jako hudební kritik, po nějaký čas i jako redaktor »Dalibora«, s entusiastickou láskou k věci a mnohdy i s polemickou prudkostí hájil směr Wagnerův a Smetanův, nevyhýbaje se srážkám jmenovitě se správou Národního divadla. Z jeho kritických statí, vynikajících též zvláštní pečlivostí formální, vyšly posmrtné úvahy a články »O Bedřichu Smetanovi« (1894) s úvodní charakteristikou od Jul. Zeyera.

Z hudebních kritiků doby přítomné vynikají virtuos *Karel Hoffmeister* (* 1868) elegantním, výmluvným slohem; básník *Jaromír Borecký* (v. výše) jemnou vnímavostí pro vztahy hudby a poesie; literární kritik *F. V. Krejčí* (v. výše) dalekými, ač nejednou libovolnými perspektivami kulturními: dějepisec pražské konservatoře *Jan Branberger* (*1877) rozsáhlými obzory. Ostře vyhraněnou kritickou individualitou jest *Zdeněk Nejedlý* (viz níže při dějepise), duch širokého rozhledu historického a útočné noty polemické; ač zastává vždy moderní ideály hudební, přece hájí stále pokračování v tradici, nesené díly Smetanovými a Fibichovými a zásadami Hostinského: šťastným duchem organizačním seskupil kolem sebe celou školu. Vedle nich píší kriticky neb kronikářsky o hudbě a hudebnících v posledních letech *Josef Bartoš*, *Josef Boleslav*, *Katinka Emingrová*, *Vladimír Helfert*, *Boleslav Kalenský*, *Otakar Nebuška*, *Karel Strnad*, *Antonín Šilhan*, *Václav Štěpán*, *Josef Theurer*, *Josef Vycpálek* a *Otakar Zich*. Od r. 1908 chází vedle »Dalibora«, jenž pozbyl v posledních l

významu, cenný měsíčník »Hudební revue« (red. K. Hoffmeister a K. Stecker), rázu mírně konservativního a od r. 1911 »Smetana« (red. Zd. Nejedlý), směru rozhodně pokrokového.

Nová česká poesie.

Pravým zrcadlem duševního života mladé generace české jest lyrické její básnictví; ba více než zrcadlem, vášnivě pravdivou zповědí. Tu, jak ve vnitřním obsahu citovém a ideovém, tak v básnickém slohu provedeno osvobození od předcházejícího pokolení. Tu proměněna v rytmus a v obraz pronikavá kritika života, společnosti, mravnosti, a tu týčí si básnická дума i syntetické myšlení smělé a hrdé obrazy nového řádu, neznámé dotud krásy, čerstvých slibů do budoucna.

Nejprve projevuje se touto poesíí, odhodlanou v samých začátcích k neohrožené pravdivosti i za cenu oblíby a konvenční krásy, rozšíření intelektuelních obzorů: otázky sociální, nové pojetí problému národnostního, důsledněji domyšlený individualism vstupují v popředí. Rázovitý J. S. Machar, formálně závislý na starší české poesii, jest představitelem tohoto typu.

Souběžně s intelektem zjemňuje se sensibilita: básník procítuje, zachvívá se intenzitou dojmu, každý polotón, odstín a přisvit v přírodě i ve vlastním citovém životě; stává se neobyčejně jemným a přesným rezonančním nástrojem náladového pohybu skutečnosti; prožívá vedle sensací smyslových i sensace myšlenkové a to nejen čistě individuálně za sebe jako osamoceného jedince, nýbrž i sociálně jakožto zvláště vnímavý člen porobené třídy, utištěného národa, přechodního pokolení. Této nové vnímavosti nestačí arcí starý verš: i pozbavuje se nejprve rhetorické tíže a křiklavého koloritu; melodisuje se až do výběru zvukového, pak zřiká se mechanické souměrnosti rhytmické a přeměňuje se ve volný verš, vyrovnaný s členitostí básnické myšlenky a obrazové architektury. Druhý ten typ ztělesněn jest zvláště čistě v Antonínu Sovoví.

Některí básníci, v jádře jednostranní a neúplní, vzněcují svou přejemnělou sensibilitu výhradně náladami z pozdních stadií dožívajících a umírajících kultur a sensací churavé, bolestné, beznadějně ero-

tky a přijímají život při tom zpravidla hranolem umění a literatury, tedy odvozeně a odraženě. Sami nazývají se dekadenty a po formální i vniterné stránce mají v epigonech Jar. Vrchlického své příbuzné. Některým z nich, kteří vniterné stavy dovedli stále promítati zevními znaky a obrazy z krajiny, z historie, z kultury, kteří nepřetržitě vyjadřovali hluboké zpříznění přírody a pocitu, příslušelo právem cizí označení symbolistů.

Leč proti těmto symbolistům, žijícím jen dojmově a náladově, stojí v Oskarů Březinovi symbolista rázu naprosto jiného; pro něho, básníka neméně rozlehlých obzorů intelektuelních, neméně jemné citlivosti a neméně bohatého života dojmového než nejlepší z napověděných umělců, jsou velkolepé obrazy plné záře a kouzla, symboly pro abstraktní mohutné ideje, vybudované v celou soustavu mystické filosofie.

Vedle těchto básnických zjevů, které značí konstruktivní živly v nové české poesii, neschází ani živlů destruktivních, které mají cenu protijedu a kontrastu. Psychologická zvědavost a záliba pro vše výjimečné svedla nejednoho lyrika k nehybné malbě chorobných stavů, podávaných ryze naturalisticky a k mrtvé dekoračnosti, nesestupující k pravým duševním hloubkám. Nezodpovědná, chvilková, rozmarná ironie, opoziční skepse, zatřásající sloupy myšlenkové kultury, hra city a koketerie srdce ozývají se v pozdních fázích české lyriky a dávajíce jen zřídka vyrůstí hodnotnému a zralému uměleckému dílu, rodí hojně lyrické drobnůstky, jež jsou zajímavý jen dokumentárně pro poznání duševního vření v mladém pokolení. V posledních rocích hlásí se idealistická reakce proti veškeré lyrice popisně dekorační i sociálně a politicky programové, a zároveň proniká prudké úsilí o vytvoření »vnitřní formy«. [Bibliografický a literární přehled moderní české lyriky seřazený dle naznačeného schematu, opírá se o tyto pomůcky: o anthologie »Nová česká poesie« (1907), kterou uspořádali V. Dyk a A. Novák (tento napsal i historický úvod), i o F. S. Procházkovu »Českou lyru« (1911) a o knihu Jiřího Karáska ze Lvovic »Impressionisté a ironikové« (1903) podávající »dokumenty k psychologii literární generace let devadesátých«.]

Josef Svatopluk Machar (* 1864) narodil se 29. února 1864 v Kolíně; mládí strávil v Brandýse n. Labem

a tak se odráží v jeho mladistvé lyrice hlavně klidná krajina středočeská. Vystudovav gymnasium v Praze a vykonav dobrovolnickou službu vojenskou, odešel r. 1891 do Vídně jako úředník bankovní; tam žije dosud. Pobyť vídeňský působil hluboko na Macharovy názory politické i sociální, dav mu perspektivu dálky, odpoutav jej od malichernosti poměrů pražských, otevřev mu bezprostřední rozhled do varu rakouské politiky. J. S. Machar ve Vídni, překonav citové krise svého mládí a vypěstovav silnou vlohu intelektuální, postupně se uchyluje od oficiálního světa českého. Kniha »Tristium Vindobona« r. 1893, větší měrou »Boží bojovníci« v »Rozhledech« r. 1896, učinily jej obávaným soudcem a odpůrcem mladočeské politiky; kritická stať o Hálkovi v »Naší době« r. 1894 postavila jej v čelo literární revoluce, namířené zvláště proti škole Vrchlického, k níž se J. S. Machar ve svých začátcích řadil. Celým temperamentem J. S. Machar družil se ke skupině realistů kolem »Času«, a když se »Česká Moderna« rozpadla, přešel tam úplně, pokládán veřejně za básnického mluvčího českého t. zv. realismu: do deníku »Času« psává pravidelně pod šifrou —by— své týdenní feuilletony. V poslední době mocně naň působilo studium klassického starověku, jmenovitě vzdělanosti římské a dvojí cesta do Itálie 1906 a 1907.

Básnické začátky Macharovy sahají až do r. 1882, kdy pod pseudonymem Antonína Rouska otiskl ve »Světozoru« »Zimní kosmickou píseň«, psanou úplně ve slohu Nerudově. První kniha »C o n f i t e o r« (1887) shrnuje, kromě několika reflexivních básní v pathetickém slohu Vrchlického, Macharovu lyriku z let 1882—1886. Básník v prologu dává jí program býti »přísným zrcadlem své doby, nitra svého a čisté lidskosti schránkou jedinou«, ale nepodává více než lyrický deník moderní erotiky, neklidné, nervosní, rozmarné, otrávené spleenem, ironií a skepsí: citová bezprostřednost a opravdovost, bystré pohlížení do neuspokojené duše současné, odložení všech konvenčních masek básnických charakterisují již zde Machara po stránce psychologické, právě jako stručná, jadrná, soustředěná dikce, odklon od Vrchlického k Nerudovi, směs vlivů Heineových, Mussetových a Lermontovových, mužná plastika slova, vyznačují jej literárně. Sbíрка »B e z n á z v u« (1889) prohlubuje v oddíle »Já« Macharovu skepsí a citový jeho pessimism, ale v oddílech »My« a »Lidé« ponořuje se do psychologie celé generace s prvními náběhy k sociální kritice a snaží

se o vytvoření objektivních obrázků ze života moderního. »Třetí kniha lyriky« (1892) rozestírá i nad prvními dvěma oddíly »Planý mák« a »Smutná erotika«, které jsou prostým pokračováním předchozích knih, tichou resignací a vyjasňuje se v »Poslední pohádce«, připsané básnickově nevěstě a ženě, v harmonickou lyriku vyrovnaného, mlčícího štěstí. Později (1899—1901) shrnul Machar první své lyrické sbírky v trojdílný »Confiteor I. II. III.«, pojav sem i leccos z knihy »Pêle-Mêle« (1892), která obsahovala lyrické paběrky. Také čtyři svazky sonetů (»Letní sonety« 1891, »Zimní sonety« 1892, »Jarní sonety« a »Podzimní sonety« 1893) vznikly vedle těchto hlavních lyrických děl jaksi mimochodem; jsou to úsečné nálady a hry okamžiků, zachycené bravurně do formy obměňující a vlastně již rušící útvar znělky u nás od Kollára a Vrchlického běžný. Machar sám pěkně charakterisuje moderní znělku »Moderní sonet nyní jest jako nůž, vylétne z pochvy, v modro zahrává, a když se tkne, do krve řezává« —; jest to spolu nejlepší charakteristika jeho vlastních sonetů.

R. 1903 začíná zcela nové období v básnické tvorbě Macharově: bol osobní ztrácí se v hoři sociálním, lyrika ustupuje analyse, a živel myšlenkový převažuje rozhodně prvky citové. Periodu tu zahajuje sbírka hořkých politických meditací a zoufalých vlasteneckých výkřiků »Tristium Vindobona« (1893), vytvářející po Kollárovi, Nerudovi a Čechovi nový typ české vlastenecké poesie: na rozdíl od jásavého neb nadějného enthusiasmu těchto pathetiků podává Machar sžíravou kritiku našeho politického a národního zápasu s vysokého evropského hlediska; leč když rozešel se docela nepřátelsky s naší přítomností, upírá přece, zakotven v račové povědomí, věřící zraky v lepší národní a sociální zítřek. A jako vnitřní psychologický obsah jest i básnický výraz zcela nový: verše trhané, nervosní, vržené improvisačně na papír, nepoutány vazbou strof a namnoze osvobozeny od rýmu, jsou rukopisem duše zvířené a zvichřené. Následující kniha, nadepsaná slovem Jakobsenovým »Zde by měly kvést růže« (1894), obsahuje kromě prologu a epilogu devět lyrických dramát ženských duší: moderní trpící žena, osvětlená jasnovidným básníkem až do churavých svých kořenů, zobrazena jest cyklicky, takže tyto podobizny a povídkové skizzy mají společné sociální pozadí, a za všemi těmi jemnými, takřka pastelovými kresbami, propuká ten-

dence, reklamující pro ženu právo na osobnost, na lásku, na pochopení. Současná »Magdaléna« (1894), veršovaný to román »padlé« dívky, zoufající si nad nemožností vrátiti se k čestnému žití, mohla by býti zařazena do téhož cyklu: ale k malbě ženského osudu pojí se tu jízlivě spravedlivá kresba českého maloměšťáctví a velice dravá satira našeho politického života, jakou nedlouho potom Machar vyhnal v bujnou grotesku »Božími bojovníky« (1897), duchaplným to pamfletem na mladočeskou politiku z r 1894—1896.

Sbírka »1893—1896« (1897) obsahuje trosky několika cyklů a úrodu několika různých period básníkovy tvorby: novými tóny u Machara jsou některé sociální výzvy útočného tónu a pak několik grandiosních pohledů do dějin se světovými perspektivami, kde básník daleko přes století podává ruku jevům duševně spřízněným. »Výlet na Krym« (1899) jest lyrickou epizodou, ale tento cestopisný deník, zalitý jižním sluncem, má nezapomenutelné barvy a okouzující přímo goetheovskou náladu. Pak splňuje básník svoje sliby dané knihou »1893—1896«: »Golgatha« (1901) přináší vedle bojovných rhapsodií a improvisací vlasteneckých a sociálních, pokračujících v »Tristiích«, několik mohutně myšlených obrazů z legendy století, z níž hlavně znepokojuje básníka problém historického křesťanství řešený neobyčejně skladbou, která dala titul celé knize. Ostatek jsou drobné náladové básně a písně, které auctor sám jmenuje »ornamentální výplní«; sbírkou takové »ornamentální výplně« z let 1903—1905 jsou i »Vteřiny« (1905).

V »Golgathě« čte se báseň »Diokletian«, napovězená knihou »1893—1896«, a v ní jest slib antické epiky Macharovy, nesené jednotnou filosofií dějin, která ze zdroje Nietzscheova »Antikrista« napojena kultem síly a rozumu, odmítá křesťanství a jeho morálku a naopak vidí vrchol vývoje dějinného v římském císařství. Této antice věnovány jsou obě vzájemně souvislé knihy epické »V záři hellenského slunce« (1906) a »Jed z Judey« (1906): přes Čínu, Palestinu, Babylonii, Egypt a Persii dospívá Machar, jenž místy jen po svém způsobě parafrasuje starověké mythy, zprávy antických dějepisců, nápisy ze starověku dochované, do Hellady, a do Říma. Stále buduje na základním protikladě antické radosti a křesťanského popření smyslů, a proto nejvíce vděčných motivů mu skytá rozklad římského Imperia, pochopeného skvěle, kře-

štánským řádem; poslední stránky »Jedu z Judey« líčí šíření antických názorů v ranním středověku. A tu pojímá Machar, jako opožděný a zrádný dědic romantické ideje cyklické, kterou po stopách V. Huga uskutečnil u nás Vrculický »zlomky epepeje«, plán, zveršovat v objektivní epice celý historický vyvoj lidstva a to tak, aby byl pokud možno zachován duch a vyraz pramenu, ale aby vysvítila tendence duchovního pokroku. Celý okruh této tendence a didaktické epiky nazývá úhrnně »S v ě d o m í m v ě k ů«. Kromě obou knih antických řadí se sem svazek obrazů z barbarského a církevního středověku »Barbaři« (1911), umělecká a politická kronika vlašského rinascimenta »P o h a n s k é p l a m e n y« (1911) a zveršovaná historie české a německé reformace i protireformace »A p o š t o l o v é« (1911); vedle čísel mužně plastických a vedle sytých evokací minulosti souzené nemilosrdně jest v knihách těch mnoho suchopárné prósy, mrtvé didaxe, veršové povrchnosti, — plán, v podstatě nebásnický, přiči se celé osobnosti Macharově.

Souběžně s Macharovou tvorbou veršovou postupuje jeho prósa, šíříc vždy více a více svoje myšlenkové obzory a zhušťujíc stále úspěšněji slovní výraz, který jest spíše plastický a epigramatický než malebný rytmický. V knihách »Stará prósa« (1903) a »Hrst belletrie« (1905) shrnul svoje novellistické skizzy a malé povídky, vesměs ostře, nejednou satiristicky pointované. Ostatek tvoří sbírky feuilletonů, které byly již svrchu (na str. 560 a 561) charakterisovány; velmi zhusta Machar mísí do feuilletonistické své prósy verše satirického a polemického rázu, v nichž vrhá se bez milosrdí a nejednou bez mravní povznešenosti na své osobní protivníky, dovedá však při tom jednotlivce povznést na typ; tím i dravým humorem připomínají tyto invektivy velmi často H. Heinea. Po dvou »Knihách feuilletonů« (1901 a 1902) následovala historie Machrova mládí »K o n f e s s e l i t e r á t a« (1901) cenny to pramen pro poznání básníkovy životopisu, byť mnohde ve volném belletristickém zpracování; výlučně polemického obsahu je »S a t i r i c o n« (1904); obsahově i formálně velmi pestré jsou sbírky »P r ó s a z l e t 1 9 0 1 — 1 9 0 3« (1904), »P r ó s a z l e t 1 9 0 4 — 1 9 0 5« (1906), »P r ó s a z r o k u 1 9 0 6« (1907), kam zařadil Machar i theoretické výklady o antice, komentář to k novějším svým knihám básnickým, »V e r š e m i p r o s o u« (1908), »K r a j i n y, l i d é a n e t o p ý ř i« (1910) a »Č e s k ý m ž i v o t e m«

(1911). K zmíněné »Antice« pojí se kniha »Řím« (1907), napolo kulturně filosofická úvaha o trojím Římě, antickém, papežském a moderním, napolo prudká proticírkevní polemika rázu pamfletického. K »Římu« druží se cestopisné feuilletony o Neapoli v knize »Krajiny, lidé a netopýři«. Protiklerikální pamflet užil v »Katolických povídkách« (1911) formy parodistické, kterou k témuž účelu vytvořil Jan Neruda, leč účín jest oslaben rozvleklostí podání a nedostatkem vkusu.

Machar pokusil se častěji sám osvětliti svoje místo v historickém vývoji české poesie. Sám staví se přímo za Čelakovského, Havlíčka, Nerudu, s nimiž jej opravdu sdružuje převaha intelligence nad citovým živlem, jasnost a plastika myšlenky, uvědomělý, mužný, nejednou i suchý realism, dar ostře pronikavého vtípu, vzácný smysl pro českost i lidovost v básnictví. Většina těchto rysů činí jej zároveň protichůdcem Vrchlického a jeho epigonů, mezi něž v době svých počátků Machar omylem byl čítán; jmenovitě světoobčanský, eklekticism a bujný kult barevné formy přímo se Macharovi příčí. Modernost Macharova jest spíše myšlenková než umělecká: vnesl do poesie nově řadu otázek a problémů politických, sociálních a etických, učinil lyriku orgánem veřejné kritiky, polemiky a diskusse, vyčerpal ve verších celou náplň moderního života českého, ba evropského, a tak jest jej pokládati za hlavního mluvčího velkého kulturního přerodu v Čechách na konci XIX. věku. Umělecky není však J. S. Machar výbojným novotářem: od svých starších mistrů přijal verš i rým a spíše v intenci prostší a výraznější pravdivosti zjednodušil je než obohatil; nenašel nových polotónů, nových hudebních hodnot. Vůbec jest J. S. Machar spíše »neohrožený voják moderní myšlenky«, než umělec a lyrický básník. Proto také při veškerém veřejném a ideovém svém vlivu působil J. S. Machar na básníky mladého pokolení, od kterých jej dělí značná vnitřní neshoda, skrovně. Kromě *Stanislava Zimy* (* 1858), auktora suše ironických a tvrdě veršovaných »*Rhapsodií*« (1905), řaditi jest mezi Macharovy epigony hlavně *Vojtěcha Martínka* (* 1887), jenž přimknul se k Macharově dějinné epice, jeho impressionistické technické znělky i k ostře racionalistické reflexi knihami »*Cesty*« (1908), »*Sešit sonetů*« (1910) a »*Jsmesynové země*« (1912) a užil básnického nástroje Macharova i pro vyjádření kmenového povědomí slezského; Macharovy

tóny občas se ozývají u Sovy, Bezruč, Houdka. (Vojtěch Martínek věnoval J. S. Macharovi i první knižní monografii [1912], která se případně nazývá »přehledem jeho básnického díla«, vyhýbajíc se vlastní kritice; dobrou trest jeho tvoření podává »Macharova čítanka« [1909]; osobní vzpomínky k němu se nesoucí Macharovo číslo »Besed Času« k jubileu 1904).

Antonín Sova (* 1864) narodil se 23. února 1864 v Pacově a nejen jako krajinář, nýbrž i rázovitý jihočeský snivec a hloubavý entusiast často připomíná svůj domov. Žije od studentských let v Praze, v poslední době jako městský knihovník, a jen cesty po střední Evropě, které přinesly mu mnoho myšlenkových podnětů, přerušily jeho pobyt pražský. Když Antonín Sova koncem 80. a počátkem 90. let pod pseudonymem Ilja Georgov vystupoval v družině mladých lyriků, shromažďujících se kolem »Světózora«, řadil se k sentimentálním genristům ze školy Coppéeovy, kteří v malých obrázcích střízlivých barev a studených slov okreslovali povrch skutečnosti, hlavně velkého města a nižších společenských tříd, s pointou lidumilnou a s elegickou intonací. Sem patří jeho lyrické sbírky »Realistické sloky« (1890) a »Květy intimních nálad« (1891), kdežto galerie krajinářských pastelů »Z mého kraje« (1893), malující střízlivě a přece láskyplně Sovův jihočeský domov, ukazuje druhou stránku tohoto coppéeovského směru. [Novou redakci prvních svých tří knih, rozmnožených o ranní lyriku dotud netištěnou, podal A. Sova v »Sebr. spis.« sv. III. »Knihou prvního zaslíbení« 1910.] Ale srovnán s lyrikou, s nimiž tehdy jeho jméno stále bylo sdružováno, s A. Klášterským, E. z Čenkova, A. Škampou, jevil A. Sova už v těchto svých literárních počátcích vyšší stupeň smyslové vnímavosti, hlubší schopnost vznícení citového, jemnější pochopení pro odstín epitheta, obrazu, verše. Ve zvýšené míře ukázala to kniha »Seoucit i vzdor« (1894, v nové rozmnožené úpravě v »Sebr. spis.« sv. V.) protestující proti trudné skutečnosti a společenskému řádu.

V řadě lyrických monologů, skládajících tragodii osudu jedincova. »Zlomená duše« (1896) odchyluje se A. Sova od zevnějšku výlučně k malbě psychologické a vystihnuv pronikavým zorem hluboké citové i intelektuelní krise svého reka, naprosto rozcházejícího se s životem, podal také vzácný příspěvek k du-

ševnímu přírodopisu své generace. Kniha, nasycená protesty a vášnivými výbuchy, má též zcela novou, vervní, vášnivou formu: vers jest někdy rozlomen a zborcen, aby za tu cenu čistěji vyzněl výkřik obnažené duše, jindy však laděna jest básně do závratné hudby, plně melodie a něhy. Po té cestě dále jdou »Vybouřené smutky« (1897), kde A. Sova prozívá a básnicky si formuluje problém dekadence, ale osvobozuje se od ní tušením nového lidství a úsilím o ně, jak se šerí na posledních stranách knihy. Umělecky překonal tu A. Sova úplně genrovou metodu polo-realisticckých svých počátků: všechny duševní stavy promítnuty jsou symboly vzatými ze světa visionářského a dopola zamženého; všecko jest tu nápo věď, zkratka, znamení. Tam, kde A. Sova rozprádá vidiny lepších zítřků, nabývá zvláštní hymnické výmluvnosti a básní volnými rhytmny, které zcela novým způsobem proti běžné krátkodečnosti náladové lyriky vytvářejí moderní velký stil básnický. Kniha »Ještě jednou se vrátíme« (1900) v oddílu »Údolí nového království« domýšlí a rozvíjí sliby posledního oddílu »Vybouřených smutků«: messianismus a chiliasmus snílka snoubí se tu s mohutným visionářstvím básníka; fantasie a zjemnělá vnímavost pro krajinářskou úchvatnost vytvářejí tu smělé obrazy, houpající se na volných rhytmech.

Ostatek knihy, jež vznikla v celku v l. 1892—1899, patří vlastně před »Vybouřené smutky«, a tu jest patřno, jak básník v krajinomalbě i erotice, v intimní lyrice i v deskripci, v invektivě i v ódě roste stále v mistra smyslového vzrušení, dojmového opojení, jak verš jeho jhne a hudební. Epicko allegorická »Balada o jednom člověku a jeho radostech« (1903) kreslí ostře zkrojeným veršem tragikomoedii lidské průměrné existence. Politickým básníkem prudkého a zjitřeného národnostního vědomí a útočného sarkasmu jest ve »Třech zpěvech dnešků i zítřků« (1905). Sbíрка reflexivní lyriky »Dobrodružství odvahy« (1906) reviduje vlastní básníkovy úsilí o nové mravní hodnoty ve smyslu regeneračních snah mladé české generace a hlásá, i za cenu stoického osamocení věrnost sobě samému, kovovými slokami plastických obrazů a mužných rhytmů; opakem k ní jest »Lyrika lásky a života« (1907), kniha to těžkého snění a plačících melodií, ryzí poesie intimní, až ukrutná ve své pravdivosti. Oba tyto proudy se slévají ve zralých »Zápasech a osu-

dech« (1910), v nichž A. Sova podává též ukázky baladické techniky, které posléze použil i pro látky polohistorické, nejednou bez náležitého soustředění dějového a výrazového. Veršovou Sovovu produkci doplňují dva časové výkřiky, protestní výbuch národnostní hrdosti »Theodoru Mommsenovi« (1897) a sociální improvisace »Hlad« (1903).

Sova prosaik vyvíjel se vedle Sovy básníka a s ním. Sensibilita se zjemňovala, perspektivy se prohlubovaly, analýsa lásky stávala se složitější, krajinomalba nabývala teplejších barev a sytějšího náladového kouzla; ale kompoziční síly a konstruktivních linií tyto práce, vesměs vášnivě osobní, pohřešují. »Próse« (1898) nevtiskují ráz dvě větší povídky »Anna« a »Rozvíření samotářských strun«, nýbrž cyklus prudce bezprostředních a místy syrově čerstvých visí, skizz krajinářských, apostrof a nápadů, nadepsaný »Lyrické vteřiny duše«. »Povídky a menší črty« (1903) jsou jen novou rozšířenou redakcí téže sbírky. Dva romány »Ivův román« (1902) a »Výpravy chudých« (1903) hledají výraz pro typické krise roztouženého a výbojného mládí, leč usilují marně o krystalisaci široce zabrané románové i psychologické látky; velkou epopejí agrárního a politického přerodu v jihočeském domově básníkově chtěl býti román »Tóma Bojar« (1910). Dvojdílná sbírka povídek a črt »O mlkovaní, lásce a zradě« (1909) jest se vši svou psychologickou hořkostí, zjitřeným neklidem, nervosní skepsí obdobou »Lyriky lásky a života«.

Antonín Sova jest protinožec Macharův. I on pojal, promyslel, vášnivě zpracoval, přeměnil v lyriku myšlenkový obsah své přechodní, churavé, křečovité doby; i on prošel její skepsí, stonal její dekadencí a upřel zraky k jejím politickým a sociálním nadějím; i pro něho znamenala moderní láska, rozvrácená a bezútěšná, velkou školu duše. Leč na rozdíl od Machara byl vždy Sova především člověkem citu, smyslového vznětu, dojmového rozechvění a po této stránce vykládal, chápal, umělecky přetvořoval skutečnost. Sotva že opustil naivní a konvenční realism mladých svých let, stlačil realitu na znak, na symbol, na znamení a vybíral odtud obrazy pro svět svých snů, visí, tuch. V umění, s nímž Sova komponuje tyto jedinečné obrazy z prvků reálních, fantastických i symbolických, v sfile úchvatné výmluvnosti, s kterou zpívá o nových světech obrozeného lidství, ve vášnivě cito-

vosti, která na rozehvěvených strunách básnického nástroje hraje své zoufalé koncerty zjitřené bolesti — ve všem tom spočívá vlastní síla i význam Antonína Sovy. Podmračná, nervosní doba, v níž A. Sova tkví všemi kořeny, nedala však tomuto horoucímu improvisorovi vykristallisovati a vypracovati se k povýšenosti suverenního umělce a nechala mnoho neroztavené rudy i hluchých šlaků mezi drahým kovem jeho impressionistické lyriky. (O A. Sovovi viz kritikou studii F. X. Šaldy v »Přehledu« 1904 roč. II.; výběr jeho básní v »Pestré knihovně« 1910, doprovázený charakteristikou od Arne Nováka, podává úvod do poznání Sovova vývoje.)

Na rozdíl od přímočarého a programního Machara nedala se měnivá fysiognomie Sovova trvale vměstnati do rámce kteréhokoliv programu té či oné frakce literární. Coppéeovský genrlista a krajinář ze »Světózora« přichýlil se k pokrokovému hnutí, tiskl v jeho listech, podepsal manifest »České Moderny«. Anarchistická mládež oblíbila si jej pro sociální utopism a hrdé vidění volného jedince, ale současně učinily jej některé temperamentní projevy drahým i nacionálům. Po »Vybouřených smutcích«, kde zabýval se podrobně problémem rozkladu a úpadku současné civilizace a kde jeho lyrika sáhla k symbolické methodě a k volným rytmem, prohlásila jej skupina »Moderní revue« svým básníkem. Leč i tu byl pouze jedním z umělců, uskutečňujícím literární program t. zv. českých symbolistů a dekadentů. Za druhého byl pokládán

Otakar Březina (* 1868). Václav Jebavý, jak O. Březina občansky sluje, narodil se 13. září 1868 v Počátkách. Vystudovav reálku, stal se učitelem měšťanských škol v západní Moravě; hlavní období jeho myšlenkového růstu i básnického tvoření padá do pobytu v Nové Říši, nyní žije v Jaroměřicích. Nejstarší své práce veršem i prósou, jež od počátku 90. let otiskoval v »Nivě«, »Vesně« a »Moravské Orlici«, a jež jsou statečným pokusem o výrazný realism i básnický impresionism, O. Březina vyloučil ze svých sbírek. Celé jeho dílo uzavřeno jest pěti svazky básní, vydanými v šestiletí 1895—1901 a knihou essayí. V »Tajemných dálkách« (1895) jest Březina pessimistickým lyrikem, jenž s bolestnou intenzitou prožívá a do samých psychických prvků analyzuje osobní utrpení: zkoumající zraky jsou posud upřeny k hloubkám země, stupňovaná citlivost vzrušována jest smyslovými

vzněty i suggestivními nálad. Leč básník přehledně celou oblast života, zřídka se ho a v ekstasi letí toužebně k mystice. »Svítání na západě« (1896) znamená v duchovním vývoji Březinově to, co v mystice se jmenuje vyvolením a zasvěcením: básník uvědomuje si jasně transcendentní svůj cíl a obětuje mu zemi, její rozkoš, její lásku; ujasňuje si výjimečnou zodpovědnost svého úkolu a pokorně přijímá roli, jež mu určena v dramatech vesměrném. Tu padají okovy, vízící jej k světu smyslů a jevů a vítězně laděná kniha, »Větry od pólů« (1897), přináší zjevení mystických jistot. Zde všestranně objasňuje a vždy znovu básnicky symbolisuje v horoucích hymnách prosycených veškerou krásou jevů pozemských hlásá a zase ideově rozvíjí Ot. Březina ústřední a jednotící svou myšlenku mystickou, která přes tradiční své prvky starověké i křesťanské temení z ryze moderního přírodovědeckého monismu; jest to »představa evolučního vývoje k tajemné Vůli za stálé součinnosti všech součástí vesmíru, za vnitřní jednoty veškerého tvorstva, veškerého dění a myšlení« (M. Marten). Proti této jásavé a závratné knize jsou »Stavitelé chrámu« (1899) dílem těžkých nejistot, tragických otázek; básník se své nadvzdůšné výše obrací zraky opět k zemi a zase slyší hlasy skeptické skutečnosti, výkřiky smyslů, zrádné pochybnosti hmoty. Nezamýká však ani svých zraků ani svého sluchu, nýbrž běže na sebe celou tíhu lidského utrpení a přemýšlení a ve všeobsáhlém chápání a slitování letí výše. Proto v »Rukáče« (1901) znovu zpívají všechny kladné hodnoty Březinovy mystiky plněji a jasněji. Centrální princip vývojového monismu vesměrného promítán jest znovu a znovu prací všeho tvorstva; dle nesčíslných viditelných i neviditelných rukou, jež rytmicky uskutečňují zákon vesmíru, jmenuje se tato kniha. Sbírkou stkvěle psaných essayí »Hudba pramenů« (1903) přímo poučuje o principech Březinovy myšlenky i tvorby.

Ruku v ruce s Březinou mystikem jde Březina umělec a probíhá obdobnou drahou vývojovou. Jako z analytika a impressionisty stal se mystik, tak proměňuje se postupně intimní lyrik v hymnického pěvce, v pathetika a ve visionářského věstce. Zprvu stačil mu uzavřený útvar rýmované sloky novými metaforami i odvážnými obrazy přetížené; stačila mu parnassistní veršová forma pravidelné rhytmisace, přičemž však dovedl šťastně využít veškerých i nejskry-

těžších hudebních možnostech. Ale pevné zakotvení v přístavě mystiky přineslo neobyčejné obohacení a nový svéráz jeho formě básnické. Metafory staly se smělejšími, a proti původnímu náladovému a sensitivnímu rázu převládá v nich charakter objektivní a visionářský; nakupily se místy až závratné útvary, aniž kdy klesl na pouhý živel dekorační. Naopak, i při veškeré zdánlivé touze po paradoxnosti jsou metafory a obrazy Březinovy důsledně a do posledních odstínů promyšleny, takže vždy podporují let myšlenky. Hymnism Březinův měl od počátku rys lithurgický a bohoslužebný: modlitba a proroctví, píseň díků a opojený dithyramb se v něm mísily. Postupně nedovedly uzavřené verše se skrovným počtem rhytmických variací dostačiti závratnému letu Březinovy myšlenky, i neváhal básník jich rozbít a vytvořiti si svoje směle rhytmické útvary přiléhající cele k ekstatickému myšlení a líšící se od ostatní české lyriky svou bohatou šíří, barevnými kaskadami obrazů, za nimiž teprve nejsoustředěnější přemýšlení odhadne propracovanou architekturu.

Ot. Březina jest tak jedinečný zjev v celé české poesii, že vždy spíše bylo stopováno vše, co dělí jej od našeho i cizího básnického vývoje než to, co staví i jej do řady vývojové. Ideově mohl čerpati z českého myšlenkového světa velmi málo: jeho mystika učila se od starověkého platonismu i od tajemných myslitelů křesťanských, od moderního evolucionismu a přírodovědeckého monismu, od Emersona a Maeterlincka. Leč některé myšlenkově obrodné proudy, které zachvátily mladé pokolení v Čechách koncem století, ozývají se i u Březiny, pouze zdánlivě odkloněného od všeho světa reálného: jest to idea spravedlnosti sociální, moderní kult práce hmotné, touha po mravní evoluci duše ženiny patří k nim v první řadě. Březina umělec prošel školou realismu, ale přijal z ní málo: naopak mocně na jeho veršovou, obrazovou a rýmovou techniku působila česká obdoba formalistního a dekorativního parnassismu, jak jí přinesla Vrchlického škola, — avšak Březina od počátku bral básnické slovo, jehož jest svrchovaným mistrem za nástroj myšlenky. V hymnické a visionářské své poesii stýká se jednak s lyrikou Američana Walta Whitmana a Belgičana Emila Verhaerena, jednak, hledíme-li k básnictví našemu, s oněmi Sovovými skladbami, v nichž Sovova hlásá »údolí nového království«: oba básníci na sebe působili tu vzájemně. Nejčastěji bývá Březina

označován jako symbolista: že však mezi ním a ostatními českými básníky, jimž tento termin náleží, jsou zásadní a bytostné rozdíly, naznačeno již svrchu. Vliv Březinův na naše básnictví jest značný, z přímých jeho epigonů uvádíme vedle katolického erotika Otakara Novotného a vedle mnohoslovného Františka Tufrá, zvláště hymnika země a jejích sladkých darů R. Boika, básníka knihy »Modlitby víry a lásky« (1912).

(O Březinovi psáno poměrně mnoho, neúplněji a neivšestranněji Milošem Martenem v essavi »Otakar Březina« [190°], vedle toho viz studie E. Chalupného v II. sv. Spisů drobných [1912] i články k 40. jeho zrozeninám 1908: F. X. Šaldův v »Novině«, E. Chalupného a A. Novákův v »Přehledě«, M. Hýšek v »Lumíru« 1909 povšiml si literárních začátků Březinových.)

Machar, Sova i Březina stojí v popředí českého moderního pokolení básnického také tím, že umělecky vyviádřili ve svých dílech neivvyšší myšlenkové zájmy, snahy a naděje svojí doby: tím předstihli velkou řadu svých vrstevníků, kteří dali lyrický výraz pouze nervovému, smyslovému a citovému životu generace z konce století. Do této skupiny patří i t. zv. básníci české dekadence, jejiimiž některými fasemi prošli koncem 90. let jak O. Březina tak A. Sova. Název sám není právě neipřipadnější: zprvu skrývá se za ním nervový a sensuální impressionism kořenů vlastně naturalistických, pak užívá ho za škrabošku lyrika novoromantická, konečně vyvine se z t. zv. dekadence elegická lyrika pracující v tuhé kázni prostředky »parnassistními«. Pouze Jiří Karásek ze Lvovic prošel všemi těmi stadii, ostatní z lyriků jeho družiny utkvěli na prvním neb druhém vývojovém stanovisku.

Prototypem »českého dekadenta« jest Jiří Karásek ze Lvovic (* 1871 na Smíchově), jeden ze zakladatelů »Moderní revue«, jehož novellistické a kritické práce byly již svrchu charakterisovány. První své čtyři sbírky lyrické »Za zděná okna« (1894), »Sodom a« (1895), »Kniha aristokratická« (1896) a »Sexus necans« (1897) přerovnal a pronikavě zredigoval Jiří Karásek ve svazcích »Hovory se smrtí« (1904) a »Sodom a« (1904): v obou pozdějších knihách lyriky »Eudymion« (1909) a »Ostrov vyhnanců« (1912) ponořil se Karásek do hloubek tragické bolesti ze životního osamocení, z osudové marnosti, z erotického prokletí a z vyhnanství krásy a na-

šel tóny věčně lidské a ne již časově výjimečné; i jeho umění slova uzrálo tu neobyčejně. Jiří Karásek ze Lvovic domyslně problém dekadence až na dno a protože vyniká více než kdokoliv z českých básníků po Jul. Zeyerovi talentem stilisačním, uvedl celý svůj život v soulad se svou uměleckou teorií i praxí. Hlavní motivy v stilisaci jeho života jsou: původ ze starobylé, polozapomenuté rodiny rytířské, samotářský pobyt nečasového romantika v gotické a barokní Praze, záliba pro katolický kultus a odpor proti racionalismu a protestantismu, pohrávání vědami okultními, paradoxní, výjimečná erotika. Karáskova lyrika dobře se hodí do tohoto rámce. Vycházejíc ze zhnuseného sensualismu a unaveného nihilismu, opěvovala zprvu rozklad a zmar, nemoc a tlení, perversi a znechucení lásky. Sodoma a hřbitov — toť byla ustřední themata lyriky Karáskovy, a ve shodě s tímto vyznáním náklonnosti pro svět odumírající a marný přijal Karásek z francouzské dekadentní lyriky i nečasový feudalism, zálibu pro středověké katolictví, pro výlučný aristokratism. Paradoxní svou erotiku vyhrotil Karásek v odpor k ženě, v sadismus a paederastii; nihilismus svůj, jenž zprvu byl rázu ryze smyslového, prohloubil později v naprostý illusionism. Umělecky závisí Karásek od francouzské moderní lyriky dekadentní a hedonistické a v ovládnání verše jest, přes epizodu volného verše, v jádře parnassista suggestivní hudby a náladové jemnosti; v poslední době usiluje o přísnou plastiku verše a se zdarem užívá tradičních útvarů strofických, jmenovitě sonetu.

Karel Hlaváček (1874—1898) stál ve své první sbírce »Pozděk ránu« (1896) velice pod vlivem Karáskovým a vzorů, jež k nám Karásek ze Francie uváděl; jest to sbírka literárních dekorací, básnických postav, antikvářských kostymů, do nichž podle západní módy oblékala se melancholie z konce století, domnívající se, že trpí kulturním přesycením, úpadkovou mdlobou. Ve »Mstivé kantiléne« (1898) vystupuje již jediná maska, škraboška Geusův XVII. věku zoufale bojujících tváří v tvář smrti a marnosti. Tuto masku, provedenou důsledně a s balladickou plastikou, dovedl Hlaváček proměnit v hluboký symbol svého srdce, které uprostřed proletářské bídy čekalo neodvratný konec a zmar. Hlaváček, jenž měl vzácný smysl pro hudbu verše a jenž jako kreslíř dekorativního svérázu pěkně uměl aranžovati lyrické celky, byl opravdu symbolista, chápal jí plně korespondenci zevnějšího a vni-

terného světa. Že byl vůbec osobnost umělecká jdoucí pod povrch módy, ukazují jeho souborné »Spisy«, vydané, a komentované Arn. Procházkou r. 1905. (Viz i studii »Tvář zastřená a odhalená« Ad. Veselého v »Přehledě« X.)

Jan Opolský (* 1878), auktor lyrických sbírek »Svět smutných« (1899), »Klekání« (1900), »Jedy a léky« (1901) a »Pod tíhou života« (1909) i prosaických »Kreseb uhlém« (1907), má s K. Hlaváčkem ne jeden příbuzný rys. I on dovede krajinnými obrazy, historickými dekoracemi, malými balladickými a legendárními příběhy, ano i originálně stilisovanými obrázky ze všední skutečnosti případně symbolisovatí duševní stavy. Passivní zádumčivost, elegie nad promarněným životem, illusornost a bezútěšnost všeho poznání, resignovaný nihilism — toť nejčastější themata jeho hudebních veršů; ale stálé opakování podobných motivů, převaha dekoračního žvlu nad myšlenkou, přemíra básnického slova unavují při četbě tohoto lyrika začarovaného do osudného kruhu.

Lyrické básně právě uvedených auktorů vznikly z náplně života a dojmů, třeba že namnoze pod hojnými vlivy literárními; vedle nich valily se uprostřed 90. let celé spousty epigonského veršování náladového a lžisymbolického, které bylo jen ohlasem módní čety, pohodlným obměňováním a parafrasováním daných motivů lyrických, nahodilým střídáním dekorací a kostýmů. Někteří z veršovců napodobili v epigonství hrubém a slepém několik vyzývavých vněšností motivických a slohových české lyriky »dekadentní«, hlavně sklon k okultismu a tajemnůstkářství, na př. *Louis Arleth* (sl. Jindřich Koblíček 1876—1910), *Adolf Racek* (* 1876) a *Josef Šimánek* (* 1883). Jiní dospěli od mechanického symbolismu a od nehybné krajinomalby k náladové novoromantice. *Karel Nejš* (1875—1900) a *Julius Skarlandt* (* 1879) zůstali vždy elegickými impressionisty chorobné přichuti. *Karel Babánek* (* 1872) přiklonil se od chmurné náladové krajinomalby k prostým ohlasům lidového popěvku a našel uprostřed lichého rýmování leckdy působivou uzavřenou formu písňovou. Plodný tlumočník a napodobitel moderní lyriky západoevropské *Emanuel šl. z Lešehradu* (* 1877), který podal v »Hudbě srdce (1912) zdařilý přehled své poesie z let 1897—1911, objímající 11 knih, přichýlil se zcela k novoromantice, jež dobře hová jeho úzkému naivnímu, ale melodickému a roztouženému naturelu. *Karel Teichmann* (* 1879) poutá vroucností intonace,

Karel Šelepa (* 1885) hudbou verše a vkusem deko-
račním.

Všichni jmenovaní básníci byli illusionisty: umění, poesie, kult krásného slova, přemýšlení mystické bylo jim záchranou před věčnou nicotou klamů tajících se na dně života. Proti nim stáli někteří přitakatelé životu, vyznavači pozemských realit, odpůrci uměleckého illusionismu. Z nich *Vladimír Houdek* (1869—1908), básník lyrických sbírek »*Vykvetly blín y*« (1899), »*V p a v u č i n á c h n e r v ů*« (1901), byl čirý sensualista, jenž se značnou látkovou odvahou, ale veršem suchým a většinou neosobitým, až do únavy zpracoval nálady a nápady, pojící se k dvojitým rozkoš a hnus, láska a smrt, opojení a nervósa. Ryzí poesie s drsnou prósou, lyrické cítění s frasí, rytmická sfla se suchopárným řečněním pomíchány jsou vždy u *Stanislava K. Neumanna* (* 1875), jenž prošel pokrokovým hnutím i s jeho persekucí, anarchistickou propagandou (její orgán, 1897. S. K. Neumannem založený »*N o v ý k u l t*« shromažďoval v prvních ročnících tytéž spisovatele jako »*Moderní revue*«), stal se počátkem XX. stol. moravským novinářem. Sběrka »*N e m e s i s h o n o r u m c u s t o s*« (1895) obráží s vtípnou ironií, ale bez vkusu vězeňské dojmy auktorovy; knihy »*J s e m a p o š t o l n o v é h o ž i t í*« (1896) a »*A p o s t r o f y h r d é a v á š n i v é*« (1896) hledají ve strojeném pathosu a ve frásovitém řečňování výraz pro neústupný protispolečenský individualism a anarchistické blouznění básníkově. Básníkem opravdovým S. K. Neumann jest v »*S a t a n o v ě s l á v ě m e z i n á m i*« (1897), »*S n u o z á s t u p u z o u f a j í c í c h*« (1903) a v několika číslech nesouměrné »*H r s t i k v ě t ů r ů z n ý c h s a i s o n*« (1907). (Politický cyklus »*Č e s k é z p ě v y*« [1910] vytryskl s celou svou satirickou zahořklostí z tísně nemužné doby.) Také tu miluje S. K. Neumann hlučné slovo, plnou lyrickou větu, pádné řečnické gesto, takže pravidelně, aby se mohl rozvinouti, volí volný rytmus; také tu dívá se na svět s utopické rozhledny svých dvou oblíbených myšlenek: vlády protikřesťanského, rozkošnického, osvobozujícího Satana na zemi a konečného vítězství uvolněných zástupů nad měšťáctvem. Ale vše to jest skoro jen záminkou, aby opěvoval plodící sílu země, rostící zázračnost slunce, věčně osvobozující krásu hlubokých lesů, triumf smyslů a pudů, rozkoš tance, rytmu, pohybu, kteréžto vidiny jako vzdušné faty morgany valí se v jeho podání nad děsivými skuteč-

nostmi továrních pekel, městských jatek na lidi, ulic zbrocených krví proletářskou. [Umělecké své zásady vyložil Neumann v knize kritických feuilletonů »Před dveřmi Pantheonu« (1911)]. Jako věrný žák přiklonil se k »naturismu« Neumannovu *Adolf Veselý* (* 1885).

Viktor Dyk (* 1877) počal malými ironickými poěvkami a nepatrnými lyrickými improvisacemi, podepsovanými Viktor Souček. Shromážděny a doplněny v knihu »A porta inferi« (1897), působily při veškeré usečnosti a vnitřní zlomkovitosti silným dojmem pravdivého vyznání moderní duše, zžírané divokým zápasem dravých instinktů s chladnou inteligencí, kruté skepse s vášnivou citovostí. Ve svazcích lyriky »Síla života« (1898) a »Marnosti« (1900) i ve dvou hutných cyklech ballad lyrického pozadí »Milá sedmi loupežníků« (1906) a »Giuseppe Moro« (1911), dílem i v poloepických veršovaných skladbách »Buřiči« (1902), prohlubuje V. Dyk tento bolestný process; kdykoliv ozve se nový citový vznět, nová hra lásky, nový projev života instinktivního, hned jest tu pohotově výsměšný Mefistofeles se suchým posměchem, se sarkastickými poznámkami, s epigrammaticky vyhrocenými pointami, aby protestoval, hlásal zlou pochybnost, učil pessimismu a marnosti. Postupně však negativní raisonneurské živly dusí všecku citovou a instinktivní sílu, a lyrika Dykova, nedůvěřivá ke kráse a barvitosti básnického slova, působí posléze skličujícím dojmem vyprahlé střízlivosti. Třebaže V. Dyk opětovně naznačuje, jak jest přesvědčen o marnosti všeho počínání, jak lidská tragikomédie jej nudí svým prázdňným a bezúčelným kolotáním, přece vrhá se vždy znovu do veřejného víru, jako pozorovatel, jako satirik, jako tendenční básník národní energie a kmenových instinktů, posléze jako činný politik. Satirikem groteskního humoru a vtipné jízlivosti jest v politických i literárních »Satirách a sarkasmech« (1905) a »Pohádkách z naší vesnice« (1910), v románech pak tendenčně zaujatým kronikářem veřejných dějů své doby, již komentuje i v řadě kritických a polemických feuilletonů osobně zahořklých a slohově ne vždy vyrovnaných, které uveřejňuje v »Samostatnosti«. Dříve než romány psal V. Dyk malé psychologické črty analyticky rozbírající všední tragedie lásky, svědomí, vůle a shrnul je posud do tří knih »Hučí jez« (1903), »Píseň o vrbě« (1908) a »Příhody« (1910). Romány byly myšleny jako

části většího cyklu »Akta působnosti Čertova Kopyta« a chtěly zahrnouti historii posledních let pokrokového hnutí; z cyklu vyšel nejprve závěrečný »Konec Hackenšmidův« (1905), pak »Prosinec« (1907). V. Dyk nahromadil tu množství hodnověrných časových dokumentů, spoustu zajímavých příspěvků k psychologii svojí generace a více ještě přímé i nepřímé polemiky. Ačkoliv v osnově dějové sáhl k románové metodě romantické školy, nepohrdaje čistě zevní napínavostí, přece se mu nepodařilo zkloubiti tuto časovou, rozbužnou kroniku v románový celek. V tendenci, mířící výslovně proti českému realismu jako kulturnímu a politickému proudu a hlásající bezohledný nacionalism, nepostoupil nad negaci zásad svých odpůrců. Jako Dyk prosaik směřuje též Dyk dramatik od drobných, epigrammatically přibroušených skladiček, v nichž jest pointa vším, k dílům širšího dějového i ideového rozpětí. »Tragikomedie« (1902) provádějí ještě své ironické paradoxy v poloromantickém přítmí; »Tři hry« (1906: Episoda, Smuteční hostina a Premiera) vykrajují již ze skutečnosti ostře pozorované své vyhocené situace; »Posel« (1907) jest pokusem o historické drama z bělohorské doby s odvážnou snahou kritického hodnocení hybných sil dějinných; stejnou tížadostí nesena jest trojdílná »Revoluce« (knižně nevydáno, obsahuje »Figaro«, »Ranní ropucha«, »Porážení«) těžící směle z dějů revolučních převratů Francie. Na divadle stihá dramatické práce Dykovy velká nepřívzeň poměrů.

Po negativních stránkách blíží se V. Dykovi selský drsný primitivista *Josef Holý* (* 1874). V době skutečné i strojené básnické kultury měly jeho prostě zpívající, bezstarostně žvatlající, prudce proklínající improvisace »Památník a Skokády« (1897) a »Padavky« (1897) cenu protijedu a půvab zvláštní novosti; proto leckde a nejvíce básníkem samým přeceňován jejich meditativní, zmatený ráz, instinktivní, neorganisované bohatství, výrazová drsnost a bezprostřednost. Když však básník chtěl básnicky organisovati tento chaos, ať lžifaustiádou selského tuláka »Vášička Nejlů« (II díly 1899 a 1901, nové vyd. 1911), ať knihami reflexe a sociální kritiky »Elegie« (1903), »Mračna« (1908) a »Černé moře« (1912), kde chtěl překypujícímu individualismu nasaditi masku titanismu, ztroskotal vždy, zaměňuje nehoráznost za sílu, cynismus za odvalu myšlenky, prosaické řečnění za poetickou

plastiku. Za to v erotických sbírkách »P a n e n ě i n y knížky« (1904) a »A d a m o v s k é l e s y« (1905) vytrysklo mu několik naivních, skoro lidových písniček bezstarostného srdce a splynutí s přírodou. Jeho »S a t i r y« (1903) nejsou bez vtipu, leč ani ne bez nevkusu.

U V. Dyka a Jos. Holého zůstalo volání po rozmnožení národní energie, po vášnivějším citění kmenovém tendenčním požadavkem, neproměněným v básnickou pravdu a uměleckou nutnost. Naopak tomu jest u *Petra Bezruče*. Petr Bezruč (vl. Vladimír Vašek * 1867 v Opavě) dovedl naprosto potlačití svou osobnost, aby za to tím plněji zazněl v jeho básních kmenový hlas pokořeného slezského lidu, aby tím mocněji zaburácela v jeho mohutných polohymnických improvisacích kletba uhelné země pod Lysou Horou. Básně jeho, sebrané v sešitě »Slezské číslo« (1903) a úplněji v »Slezských písničkách« (1909, se sešitem dodatků) jsou tím nejmohutnějším, co od Macharových »Tristií« bylo o tragických problémech národnosti české napsáno. Petr Bezruč, napolo fantastická postava lidové tradice (»Já Petr Bezruč, od Těšína Bezruč, toulavý šumař a bláznivý gajdoš, šílený rebel a napilý zpěvák, zlověstný sýček na těšínské věži« atd.), napolo symbol, pojal národnost intensivně a tragicky. Intensivně: protože češství mu jest spolu hodnotou sociální, neboť jeho utlačený a opovržený Čech pod moravsko-slezskými Beskydy, toť zároveň cizáckým kapitálem v uhelných dolech vyssávaný proletář. Tragicky: protože vidí zrakem plným znepokojené lásky národ svůj ve chvíli, kdy hrozí mu blízký hrob, poněmčením, popoštěním. Na tyto základní motivy složil »prvý hard Beskyd a poslední« několik velkolepých zpěvů bolestné síly a tragického pathosu: uvolnil rhytmus, užil malebného výčtu a účinných parallelismů, sesílil dojem výmluvným opakováním, přetřhal hymnický proud několika původními prostými obrazy krajinnými. Ale i tam, kde zapěl některé důvěrné lyrické písně, ukázal se básníkem vzácně čistě inspirace. (Viz studii V. Martínka P. Bezruč 1909 a dvě stati Ad. Veselého v »Přehledu« 1912 a Ant. Veselého v »Čes. revui« 1912.) Látkově, nikoliv slohově stýká se s P. Bezručem *Čeněk Ostravický* (vl. Antonín Hüttler 1869—1912), jenž jmenovitě v epických skladbách čerpaných z lidové tradice slezské — nejlepší jest »Píseň o Ondrášovi« (1903) — promítl svou lásku k horské domovině sudetské a svůj vzdorný odpor k útisku.

Básnické pokolení, které přišlo současně s V. Dykem a za ním a které se inspirovalo jeho verši, bylo prosyceno ironií. Posmívalo se vlastním smutkem a milostným vznětům, skládalo male kousave písně o marnosti života, ponravalo si nihilismem a skryvalo se rádo za masku Pierrotovu. Nedůvěrujíc velkým citům, vyhýbajíc se hlubším ideím, neostalo se nad písnové improvizace, spíše koketní než opravdové. Vedle V. Dyka ozyval se tu i J. S. Machar, ba někdy i magnus parens ironické lyriky H. Heine. Masku posmesného cynismu, který rád drsně a bravurně mluví o vyhrách i porázkách smyslné rozkoše a chvilkové lásky, nasazovali si s oblibou *Louis Křikava* (* 1873), *Fráňa Sránek* (* 1877, viz str. 557), *Karel Horký* (* 1879, viz str. 561) a zvláště britký ironik *František Gelner* (* 1881). S elegickou sentimentálností pomíchány jsou tyto živly ironické u *Hanuše Jelínka* (* 1878, viz str. 606), u *Josefa Müldnera* (* 1880) a u *Romana Haška* (* 1883). Silný písnový zdroj tryská z lehounkých a hořkých popěvek *Karla Tomana* (vl. Antonína Bernáška * 1874), auktora »P o h á d e k k r v e« (1898), »T o r s a ž i v o t a« (1901) a »M e l a n c h o l i c k é p o u t i« (1906), kde v intenzitě vlastní pouhému Heineovi účtuje básník s klamajícím jej osudem. Z úpadkové melancholie a literární ironie touží jako lyrik zachrániti svou osobnost *Jiří Mahen* (vl. Antonín Vančura * 1882), který přes nejasnou a zamlženou expressi »P l a m í n k ů« (1907) dospěl až k uzavřeným lyrickým formám »B a l l a d a« (1908). V jistotě vývoje zdržuje jej v poslední době nadprodukce; napsal dva svazky nevykvašených novell a skizz »P o d i v í n í« (1908) a »D í ž e« (1912), dokumentární román studentský »K a m a r á d i s v o b o d y« (1911) a řadu dramatických pokusů nejrůznějšího slohu, »P r v n í d e š t ě« (1910), »T h e s e u s« (1910), »M e f i s t o f e l e s« (1911) a »J á n o š í k« (1911), toto drama s velkým úspěchem zevním.

Samostatné cesty k dosažení opravdových hodnot básnických zvolili v zralejších svých pracích dva lyrikové, kteří zcela odolali ironické módě a prosaické aktuelnosti svých vrstevníků a jednak na základě širokého vzdělání básnického, jednak se zdravým smyslem pro tradici dospěli nad lyrické umění pokolení předcházejícího; jsou to Jan Wojkowicz a Otakar Theer. V počátcích byl to *Jan z Wojkowicz* (* 1880) výlučným sensitivem. Svůj duševní vývoj k stadiu melancholické puberty zachytil Jan z Wojkowicz třemi svazky prósy, psychologickou studií »M i z e n í« (1898),

cyklem povídek »*Mysteria amorosa*« (1899) a autobiografickým románem, přeloženým do dánského prostředí »*Gerda*« (1900). Wojkowiczovy verše, »*Poesie*« (1900) a »*Meditace*« (1905), stoupají od zpěvné a nyněv lyriky vjemové a sensitivní k filosofické reflexi; zprvu se Wojkowiczovi daří křehká a něžná poesie jarních tuch a podzimních polotónů, mladistvého blouznění o lásce a snění, v posledních dílech i filosofická meditace životních kladů a mravních jistot. *Otakar Theer* (* 1880), jenž přes pokusy o zhuštěnou objektivní novellistiku (»*Pod stromem lásky*« 1903) dostal se na čas k literární a divadelní kritice, vstoupil do literatury pod pseudonymem *Otto Gulon* verši »*Háje, kde se tančí*« (1897) jako hlasatel intensivního smyslového života a lyrické synthese. I ve »*Výpravách k Já*« (1900), lyrice to plastické dikce a vyspělého umění veršového, hledá svou nejvlastnější bytost cestou smyslových dobrodružství; při tom však hlásí se k slovu i intelekt svrchovaně zvědavý na podstatu věcí a vychovaný disciplinou *O. Breziny*. Dvanáctileté mlčení, které dělí tuto knihu od další lyrické sbírky *Theerovy* »*Úzkosti a naděje*« (1911), jest dobou zrání; básník vyrůstá ze smyslového rozkošníka v rozhodného idealistu, z nevolníka nervové lásky v jejího tragického hodnotitele, z ochutnavatele přírody v spekulativního pozorovatele živlů, dovede se zmocnití samy nahé podstaty barevných věcí a sama rytmu světového děje a vytváří si všude pro svou reflexi i svůj zažitek formu vnitřní; řeč, v dřívějších básních *Theerových* leckde násilněná, jest hutná a plnozvuká. *Theerův* lyrický intelektualismus provázený mocným životem smyslným nachází obdobu ve verších *Otakara Fischera* (* 1883, viz níže).

Slovenské krásné písemnictví od let šedesátých. *)

Veliké politické i národní naděje, jež se v šedesátých letech zmocnily veškerého duševního a veřejného Slovenska, našly mocný ozvuk též v literatuře. Prýštily z téže myšlenkové nálady jako současné kultur-

---

*) V kapitole této podán přehled slovenské krásné literatury posledního půlstoletí. Výklad o rozvoji slovenského časopisectva a novinářství vřazen na příslušná místa jednajíc o českém tisku periodickém (str. 299, 596 a 597), věda slovenská bude probrána níže v sou-

ně emancipační snahy české, ale ideová jejich náplň byla přece značně opožděna za názory generace Nerudovy. Družina literární i vědecká, kupící se kolem »Maticy Slovenské«, toužila po sjednocení Čechů a Slováků za účelem lidového osvícení a povznesení, žádala si národní svéprávnosti, ale i kmenového svérázu, odmítala abstraktní všeslovanství a volala po osvětové práci v lidu, avšak ideje básnického kosmopolitismu, sociálního realismu, nespoutaného individualismu, který zrcadlí své boly, touhy a vzdory v přírodě, odmítali tito stoupenci Štúrovských myšlenek.

Proto se často literární tvoření slovenských spisovatelů z let 60. a 70. zvrhlo v lichý tradicionalism, v mrtvé epigonství, v spisování naivně tendenční. Nejkrásnější plody vydali v těchto letech velcí pěvci školy Štúrovy, kteří teprve nyní plně se rozvili; příkladem jest pozdější slovesná činnost O. Sládkovičova. Ještě r. 1862 zazněly na Slovensku romanticko panslavistické tóny Kollárovské. *Ludovít Zello* (1809—1873) po různých změnách vydal své epos o bojích pobaltského Slovanstva s Germánstvem »Pád Miliducha« a v letech 1872—1875 připojil k němu »Rastislava«; vše to jest pouhopouhé epigonství bez jakékoliv osobitosti, ale velmi charakteristický výraz politických ideálů dobových. Z mladších básníků umkla neb ztroskotala většina po prvních nábězích. *Ludevít Kubáni* (1830—1869), subjektivist a školy byronské, sáhl po vzoru Sládkovičově do pohnuté národní přítomnosti a napsal vzletný »Den 6. a 7. júna 1861 v Turč. sv. Martin«; po byronském způsobě učinil v »Radzivilovně (1869) historickou pověst středem bujného líčení a složité reflexe; v meditační lyrice našel hudební výraz pro bohatý svůj život vnitřní; ale sotva se pokusil ve velmi zdařilém »Valgatovi« (1872,

---

vislosti s naukovým písemnictvím českým. K pomůckám pro poznání literárního Slovenska, uvedeným na str. 133 a 242, dlužno pro období tuto probírané připojiti ještě »Slovensko« (1901), sborník statí věnovaných »Uměleckou Besedou« kraji a lidu slovenskému s článkem Jar. Vlčkovým a »Slovenskou čítanku« (1911), již za redakce Fr. Bílého vydala »Moravsko-slezská Beseda«; cenný a obsažný přehled dějin slovenské literatury od šedesátých let po přítomnost napsal tam Albert Pražák; viz i statí Fr. Votrubovy o literárním Slovensku poslední doby v »Přehledu« 1909 a v »Sborníku slovenskej mládeže« 1909.

nedokonč., vydáno posmrtně) o velký historický román z pohnuté doby Jiskrovy, padl, nerozvinuv svého talentu. *Janko Čaják* (1830—1867), jehož básně vyšly až posmrtně (1875), byl naivní odchovanec lidové písně a idealista staré školy.

V novellistice tvůrčím duchem byl pouze jadrný realista a znalec slovenského života národního *Janko Kalinčák* (viz str. 263). Jinak stála slovenská novella na výši Tylově: poloromantická povídka dějepisná, sentimentální vypravování rodinných příběhů s vlasteneckou tendencí, dobrodušná humoreska s genrovými postavičkami ze skutečnosti — toť byly hlavní, vždy znovu pěstované a s oblibou čítané druhy novellistické. *Mikuláš Ferienčík* (1825—1881), výborný žurnalista, psal pod pseudonymem »Mladena« konvenční povídky idealistické tendence, zachycuje občas typické postavy života slovenského na př. v »Jedlovském učitelu« (1862). Historickou povídku z dějin slovenských, uherských, kavkazských a jihoslovenských, nikoliv bez průpravy dokumentární, ale bez proniknutí ducha doby, kromě zmíněného Kubániho, pěstovali básník, povídkář, novinář, ba i fantastický bájeslovec *Viliam Pauliny Tóth* (1826—1877), auctor čtyř svazků »Besiedek« (1867—1870) a *Samuel Tomášik* (1813—1887), jenž složil již r. 1834 v Praze hymnu »Hej Slované« (tištěna 1838). Z humoristů dlužno jmenovati *Gustava Zechentera* a odpůrce literárního kosmopolitismu *Miloslava Dumného* (vl. Daniela Bachata).

I v dramatickém básnictví učiněny v této době některé pěkné pokusy, a opětně byly to historické látky podložené vlasteneckou tendencí, jež vedle drasticky komických zápletek, osnovaných titěrnými postavičkami ze skutečnosti, vábily k sobě divadelní spisovatele. Slovenská divadelní produkce počíná již v 30. letech prostoduchými, ale vtipnými veselohrami *Jana Chalúpký* (1791—1871); k nim přímo se připínají veselohry důmyslného novinářského obránce československé jednoty, vynikajícího bojovníka a trpitele za náboženské osvobození slovenské *Jana Palárika* (1822—1870) »Incognito« (1858), »Drotár« (1860) a »Smierenie« (1862), naivní v komice a drsné ve výraze. *Vilém Pauliny Tóth* rozběhl se v devítidílné »L'udské komedii« (1862) k velkému knižnímu dramatu polohistorickému, polosymbolickému, objímajícímu ve smělé věštbě i dalekou vítěznou budoucnost Slovenska, ale nebylo to více než smělý rozběh. Velké

cíle kladl si i *Jondáš Záborský* (pseud. *Vojan Josifovič* 1812—1870) v četných tragediích z ruských, pravoslavných i maďarských dějin; leč všechny i největší »*L. ž e d i m i t r i j á d y*« (1866) s látkou zpracovanou na Slovensku již Palárikem, trpí neztrávenou Shakespearomanií a kronikářskou rozvleklostí. *Petr Zábaj Kellner Hostinský* (1823—1873) v reflexivní lyrice upřílišený snílek slovenského messianismu, sáhl v tragodii »*S v ä t o s l a v i č o v i*« (1869), rovněž do ruské minulosti a pokusil se řešiti velký dějinný konflikt ideí východních a západních; dovedl látku zdolati dramaticky, třeba že leckde příliš i on podlehl vlivu Shakespearovu. Velké naděje, vzbuzené pronikavým paedagogem *Samuelem Ormisem* (1822—1875) v činohře »*M a t a j*« (1862), šťastně sestrojené dle lidové pověsti, se nenaplnily.

Nebyly-li v 60. letech do písemnictví slovenského přineseny nové ideje a formy, přec tu nastal zlepšením a rozmnožením kulturních podmínek rozhodný obrat k lepšímu. Dříve však, než literatura plně mohla využiti této vhodné veřejné atmosféry, než auktoři, podporovaní zájmem čtoucího a přemýšlejícího národa, mohli pod vlivem nových vzorů, jmenovitě českých, vyvrátí a ve smyslu modernějších směrů zpracovati národní látky slovenské, přišla opět politická persekuce, krutější všech předchozích. Ve smyslu politického i jazykového centralismu maďarského uzákoněno r. 1868 vyhlazení slovenské řeči a národnosti, a hlavní zřetel nenávislných vlád budapeštských obrácen proti všem orgánům vyššího vzdělání národu slovenského. R. 1874 a 1875 pozavírána slovenská gymnasia, r. 1875 zrušena »*Matica Slovenská*« a konfiskováno její jmění. Když od 1870 do 1879 zemřeli přední literární i publicističtí mluvčí staršího pokolení, když nových talentů přicházelo poskrovnu, zmocnila se slovenské veřejnosti sklíčenost a beznadějnost. Slovenská intelligence nebyla dostatečně vyzbrojena pro doby zlé: idealistická filosofie, pojatá se zvláštním blouznivým mysticismem, odváděla ji od života a ochromovala její vůli; romantism stále ještě ovládal mysl, nepopřáváje jim bezprostředního a statečného pohledu na skutečnost; matný a utopický panslavism upínal naděje k Rusku, které nemohlo a nechtělo pomoci; úzkostlivý tradicionalism bránil vnitřně volnému rozvoji.

V literatuře r. 1876 učinil J. M. Hurban v »*Nitře*« nepromyšlený pokus o kompromisní a neupřímnou

československou vzájemnost. Čeští spisovatelé v 80. letech opravdu milovali, navštěvovali, studovali Slovensko a někteří, na př. A. Heyduk, R. Pokorný, Jos. Holeček přímo propagovali literární výměnu mezi Čechami a Slovenskem, aniž docela jim rozuměno právě pod Tatrami. Česká literatura vděčně a organicky přijala ze Slovenska prvky lidové poesie, řadu námětů, ano i nejednen živel jazykový, kdežto na Slovensku s nedůvěrou a neúplně provedeno přilnutí k českému ideovému světu, takže písemnictví slovenské vývojově za českým se o generaci zpožďuje. Tento neblahý separatism jest vedle stále zvyšovaného útlaku maďarského příčinou stagnace na Slovensku. A přece, — onen básník, jenž podnes znamená vrchol slovenského umění, Hviezdoslav, vyspěl právě ve škole českého básnictví, právě jako učenec, který vědecky vyložil dějinný vývoj a organickou jednotu slovenského písemnictví, Jaroslav Vlček, uvědoměle ze slovenské půdy vyrostl do českého vzduchu.

Jako Ondřej Sládkovič v době Štúrově a za 60. let, tak stojí Hviezdoslav za posledního čtvrtstoletí v čele básnictví slovenského. *Hviezdoslav* vl. jménem *Pavel Országh* narodil se 2. února 1849 ve Vyšním Kubíně. Již za gymnasijských studií v Miškovci a v Kežmarku Országh básnil, ale maďarsky, po vzoru Petőfiho; teprve na hranici let gymnasijských a právnických probudil se národnostně a vstoupil do šlepějí Sládkovičových. Vystudovav v Prešově práva, byl nejprve okr. soudcem v Kubíně, pak stal se advokátem; usadil se 1879 v Náměstově; r. 1899 odešel na odpočinek do Kubína, kde žije posud. Do literatury Országh vstoupil r. 1868 pod pseudonymem Jozef Zbranský, vydav »Básnické prviesenky«; šířeji rozvinul svůj talent v almanachu »Napřed« (1871). V této době byl Hviezdoslav reflexivním básníkem bujné fantasmie, tíhnoucí často k allegorii a mlhavému blouznění. Právý svůj tón našel až po r. 1880, kdy »Slovenské Pohľady« počaly přinášeti jeho reflexivní a popisnou lyriku i ukázky tvorby epické; od r. 1866, kdy vytvořil neikrásnější své epické dílo »Hájnikovu ženu«, jest zralým mistrem. Úhrnem obsahuí Hviezdoslavovy »Sobrané spisy básnické« (1892—1901) ve třech svazcích dva díly epické, jeden díl lyrický, v němž vynikají »Prviesenky«, »Zpomienky«, »Sonetty« hned formální virtuosností, hned vroucností citu, prodíračivého se prostou písní; v »Žalmech« byl pěvcem národní elegie, ale i národního stesku s pří-

zvukem náboženským. Z epiky jeho zvláště kromě zmíněné »Hájnikovy ženy« vynikají skladby »Bútor a Čútor«, »Na obnôcke«, »Poludienok«, »Ežo Vlkolinský«, »Gábor Vlkolinský« s náměty národně slovenskými a »A g a r a«, »K a i n a«, »R á c h e l a«, »S e n Š a l a m ú n o v« s látkami biblickými (výbor z těchto vyšel p. n. »Básně biblické« v »Světové knihovně« 1912). R. 1908 vrátil se Hviezdoslav po několika mladistvých pokusech ze 60 let mezi dramatiky velkou tragedií »H e r o d e s a H e r o d i a s«, jež tvoří IV sv. jeho sebr. děl. Hviezdoslav jest také stkvělý překladatel světové poesie, a klassické výtvary dramatické, lyrické i epické, jež přebásnil, spolu ukazují k jeho vzorům. V popředí stojí čtyři dramatické básně: S h a k e s p e a r ů v »H a m l e t, k r á l' o v i ě ě d á n s k ý« (1903), téhož »S e n n o c i s v ä t o j a n s k e j e« (1905), M a d á c h o v a »T r a g e d i a ě l o v ě k a« (1906) a P u š k i n ů v »B o r i s G o d u n o v« (1909). Kromě toho překládal ze slovanských básníků Mickiewicze (»Krymské sonety« 1901), Slowackého, Lermontova (»Pieseň o caru Ivanovi« 1902) z německých klassiků Goethea (ballady a prolog »Fausta« 1900), Schillera, z poetů maďarských Petöfiho a Aranya. Mnoho prací Hviezdoslavových jest posud nesebráno, většinou otištěny v »Slovenských Pohl'adech«.

Hviezdoslav souvisí co nejužěji s básnickou školou Sládkovičovou, ale znamená zároveň přechod od ní k poesii Sv. Čecha. Národní romantika projevuje se u něho ohnivým, nadšeným vlastenectvím a messianskou věrou v poslání Slovenska v budoucnosti. Oddaně a skoro mysticky miluje prostý lid, vyhledává a opěvuje jej při polních pracích, v lesní samotě, v bezprostředním vztahu k přírodě. Vždy líčí své osoby se subjektivním zaujetím, se sympatií k nim, s idealisujícím přísvitem. Cele hrouží se do tajemství hvozdů a hor, do báhorkovité samoty, daleko od kultury, a při tom kamsi k samým kořenům domova slovenského. Vypravuje-li epické příběhy, ukrývá děi pod záplavou krajinářského líčení velmi sytých barev. Prosté postavy ztrácejí se v široké malbě přírodního neb společenského prostředí. Rozvoj děje jest konvenční, a osoby, vybrané šťastně z barvitě lidové skutečnosti, nejsou dostatečně individualisovány. Jako u Sv. Čecha převládá i u Hviezdoslava nade vším básnický popis a reflexe: proto Hviezdoslavova lyrika vyniká nad jeho veršované povídky, jež dají se odvoditi od Byrona. Sv. Čecha připomíná i Hviezdoslavova básnická tech-

nika, jeho těžký, obrazy a metaforami přetížený verš, jeho sklon k rhetorice, jeho časté apostrofy, otázky, paralelismy. (O Hviezdoslavu srv. jubilejní dva články v »Zlaté Praze« r. 1899 od J. Vlčka a 1909 od A. Pražáka, J. Karníkovu stať »Poesie pod Tatrami« ve Vlasti 1905 [XXII], studii P. Šrobárova o jeho lyrice v »Hlasu« 1899 [I], Neresnického o jeho mladosti v »Prúdech« I, a řadu jubilejních úvah v »Slov. Pohl'adech« 1909 [XXIX], mezi nimi jmenovitě životopis od J. Škultétyho, psychologický rozbor od P. B—ka a bibliografii od L. V. Riznera.)

Románová prósa slovenská jde zprvu po stopách velkého národního realisty J. Kalinčáka a ráda kreslí původní typy společnosti slovenské v časovém proudění politickém; tendence vlasteneckobuditelská tlačí se vědomě i bezděky do popředí; konvenční idealisování postav a žurnalistické přetěžování dialogu všemožnými časovými otázkami zeslabuje dojem životnosti. Za opravdu umělecké podněty vděčí soudobá prósa slovenská románu ruskému; jmenovitě Turgeněv jest na Slovensku románopiscem nejvíce překládaným a čteným. Celé čtvrtstoletí stál v popředí novellistiky slovenské

Svetozár Hurban Vajanský (* 1847). Svetozár Hurban narodil se jako syn velkého národního buditele slovenského Josefa Hurbana 16. ledna 1847 v Hlbočém. Gymnasium studoval v Stendale v Německu, práva v Prešpurce a v Pešti. Roku 1874—78 byl advokátem na různých místech na Slovensku, na to účastnil se okupačních bojů v Bosně. Navrátiv se do vlasti, stal se žurnalistou a jako redaktor »Národních Novin« žije, znovu stihán a pokutován vládou maďarskou, v Turčanském Sv. Martině.

Literární činnost Svet. Hurbana Vajanského počíná r. 1873 verši, prozrazujícími vlivy německých epigonských lyriků, poznaných za studií. Plnějším obsahem životního nabyly jeho básně pobytem ve válečné službě na slovanském jihu a přemítáním o národním osvobození otčiny; oba ty motivy slévají se v první sbírce Vajanského »Tatry a more« (1880), jež látkově připomíná Krásnohorskou, slohově nejlepší práce Heydukovy. Do lyriky, v níž Vajanský ukazuje se mistrem umělých forem románských i lehkého popěvku lidového, přimísil tu Vajanský některé skladby epické, jimž vadí ledabylá komposice na př. veršovanou povídku »Herodes« prodšenou prudkou ten-

denci protimaďarskou. [»Herodes« s výborem menších básní vydán znovu ve »Světové knihovně« 1912.]

Knihou vlastenecké lyriky jest sbírka »Z p o d j a r m a« (1884 v Nerudových »Poetických besedách«); reflexivní a formálně virtuosní »V e r š e« (1890) vynikají zvláště několika teplými obrázky turčanské přírody a lidového života: velkým pokusem o básnickou veršovanou povídku s látkou fantastickou leč reflexemi moderními jest »V i l í n« (1885). »S o b r a n é d i e l a« shrnují básně v sv. III. a IV.

Rok 1880 přinesl první větší novellu Vajanského »L' a l i a«, následovaly povídky »K a n d i d á t«, »B ú r k a v z á t í š í« a »B a b i c l e t o« a r. 1883 a 1884 dva svazky »B e s e d a d u m« předvedly Vajanského jako románopisce, obsahující dvě široce založené skladby »L e t i a c e t i e n e« a »S u c h á r a t o l e s t«. Pozdější velké romány Vajanského jsou »P u s t o k v e t« (1894), »K o r e ň a v ý h o n k y« (1898) a »K o t l í n« (1901).

Souborné vydání děl Vajanského — v Turč. Sv. Martině od roku 1907, posud 10 sv. obsahuje kromě uvedených románů 5 dílů povídek, rozprávek a črt, mezi nimiž barvitě cestopisy »V o l o s k o—V e n e c i a« a »S o f i a—P l e v e n«. Vrcholem novinářské činnosti Vajanského, která se nese duchem národně konservativním, jest velký životopis Š t e f a n a M o y z e s a (1897), malující názorně celé dějiny slovenské v posledním století. Některé práce Vajanského vyšly i v českých překladech, tak »Suchá ratolest«, »Létací stíny« a výbor »Novell«.

Vajanský novelistu stojí výše než Vajanský básník. Vyšed ideově ze školy Štúrovy, vzdělav se umělecky na dílech Turgeněvových, Vajanský dovedl jak ve svěžích malých povídkách, tak ve velkých románech zachytiti živý a pohnutý obraz soudobé společnosti slovenské, v níž sám po mnoho let zaujímal místo tak vynikající. Neopouští nikde půdu skutečnosti a rozvíjí své postavy, přímo typické pro Slovensko posledního čtvrtstoletí, v zajímavých dějích, nikoliv bez konvence; analyzuje dopodrobna i menovitě inteligenci a vůbec střední stav a tak nalézá často místo k projevení vlastních názorů veřejných, k zaujaté diskusi politické a vyjádření osobních vzpomínek. Vedle novináře proniká tu však také básník, jmenovitě v líčení přírodních krás; vedle národního pedagoga hlásí se k slovu i epik znající život důkladně a věrně. Svetozár Hurban Vajanský jest básník tak zv.

zlatého střeďocestí uprostřed mezi realismem a rodinnou konvencí, mezi tendencí a malbou sociální, a jakási střední teplota vládne v jeho knihách, neodpovídajících dnes ani myšlenkově, ani literárně mladému pokolení slovenskému. [O Hurbanu Vajanském, jehož práce byly vítány s porozuměním v Čechách Nerudou i Sv. Čechem, srv. studii Fr. Votrubovu v »Přehledě« VII 1909, Alb. Pražákovu v »Slov. přehledě« XII. 1909 a úvod Svítílův v »Světové knih.« č. 1035.]

Bezprostředně k Vajanskému řadí se kromě přírodních epigonů *Ant. Bielka* a *G. Maršalla*, jichž těžiško je v próse, a vedle veršovců *Josefa Podhradského*, *Martina Sládkovičova*, zvláště slovenské spisovatelky, jež pro předbřeznový idealism vlastenecký a pro sentimentální pojetí lásky i úkolu ženina daleko zůstaly za moderní českou tvorbou ženskou. *Elena Maróthy Solteszová* (* 1855), postoupila od drobných »V černickéj škole«, »Na dedine« k rozsáhlému románu slovenského odrodilce z kruhů zemanských, jenž se k národu opětně vrátí, »Protí prúdu« (1894); tu jest věrnou žačkou Vajanského. *Terézia Medvecká-Vansová* (* 1857), od r. 1898 redaktorka ženského časopisu »Dennica«, vydala, počínajíc románem »Sirota Podhradských« (1889), velkou řadu čistě konvenční ženské belletrie, leckde se snahou o sociální a rodinnou psychologii. *Ludmila Podjavorinská* (vl. Ludmila Riznerová (* 1872) kromě prostičkých veršů heydukovského rázu a lyrických překladů z jihoslovenských jazyků napsala řadu idealisovaných novell z lidu a přírody.

Realism má ve slovenské novellistice osmdesátých let jediného významného představitele: Kukučina. *Martin Kukučín*, vlastně Matěj Bencúr, narodil se r. 1860 v Jasenově. Po gymnasijských studiích byl učitelem, ale pak vystudoval v Praze lékařství a stal se doktorem medicíny, zprvu od r. 1894 na Brači v Dalmacii, po té od r. 1907 v Buenos Ayres, v Santiagu a v Punta Aretas v Jižní Americe. Martin Kukučín na rozdíl od starší idealistické školy slovenské jde z intelligence mezi oravský lid, má živý smysl pro rázovitost lidových figur venkovských, pro drastičnost komických situací, pro dramatický spád dialogu i pro barvitost zvykového života na venkově. Vypravuje plasticky, úsečně, bez subjektivního vměšování se do malebně se vlnící skutečnosti, ale za skutečností rázovitě podanou bije srdce oddané pravdě domova. Jeho novelly »rozprávky« jsou stručné, skoro genrové

obrázky, ale nikde není úměrnost porušena; přední z nich jsou »Velkou lyžicou«, »Sviatočné dumy«, »Rekrúti«, »Mišo«, »Keď báčik z Chocholova umre«. Odchod do Dalmacie obrátil jeho pozornost k studiu srbského a chorvatského lidu v jeho typických vztazích; ovládnuv toto ovzduší již ve »Svatbě« (1896), vyvážil z něho román »Dóm v stráni« (1900), sestupující až na dno společenských otázek chorvatského života selského. Umění kompozice, kresba, prostředí, odvaha v řešení životních otázek, ale i srdečný vztah k látce, činí Kukučinův román předním výtvarem realismu slovenského. Dva svazky cestopisů ze zemí balkánských prozrazují novellistu. (Sebr. spisy Kukučinovy vycházejí od r. 1910, posud IV sv.; o Kukučinovi viz studie Votrubovu a Neresnického v Prúdech I. 1910.) Z Kukučinových starších vřstevníků psali realistické povídky z dědiny *Samo Brodický* a *Felix Kullík*.

Kukučinovo pojetí života ukazuje k novým proudům myšlenkovým: básník noří se do kyprých proudů skutečnosti, nesnaže se jí ani zkrašlovati, ani sentimentalizovati, hledá však i hybné síly reálného života a přispívá nejednou ke kritice společenské. V tom jest Kukučin pravým předchůdcem mladého pokolení slovenského, jež v devadesátých letech staví se uvědoměle proti generaci Vajanského a jež důsledně odmítá národně kulturní ideály Štúrovské. Bylo již svrchu (str. 596) napověděno, že se v »Hlasu« a »Prúdech« hlásí poněkud opožděná vlna obrodného hnutí českého 90. let a možno přímo říci, že i peripetie vývojová na Slovensku se kryje s poměry českými. Životní dílo podnětuplného *Jaroslava Vlčka* značilo pro Slovensko fasi vědeckou, revue »Hlas« zastupuje politicko-sociální fasi, kdežto skupina »Prúdy« vtiskuje obrodnému hnutí ráz kriticko-literární. R. 1897 vystupují odchovanci Prahy a jejího realismu i pokrokářství, řízení P. Blahem, M. Hodžou a V. Šrobárem, poprvé výbojně proti auktoritářství slovenských vlastenců, soustředěných v Turč. Sv. Martině a vedených Sv. H. Vajanským: pracují pro siednocení Čech se Slovenskem, pro hospodářské i sociální uvědomění, pro zlidovění národního života, odmítajíce politickou elegičnost i panslavistický utopism; jsou především dobrými novináři a lidovými buditeli. Do kritiky a literatury uvádějí jejich zásady od r. 1909 mladí spisovatelé, vychovaní ruskou a francouzskou literaturou, kteří ze »Sborníku slovenskej mláde-

že přešli do literární revue »Prúdy«. Výborný novinář, zdomácnělý v Rusku, Bohdan Pavlů, chce od belletrie plný odraz moderního, složitého života, estheticky jemně vzdělaní a umělecky založení kritické. P. Bujnák a Neresnický odvažují se poprvé na Slovensku hlásati umění pro umění a formalistický idealism; literární dějepisec Fr. Votruba zkoumá slovesnou tradici slovenskou a snaží se organicky s ní sepnouti práci mladé generace.

Ve výpravném umění podali noví spisovatelé slovenští posud jen práce novellistické bez širších románových koncepcí; přidržují se v nich většinou Kukučínovského realismu, jež přihrocují v tendenci společensky i národně reformní: nejde pouze o typické figurky slovenské dědiny, nýbrž též o životní otázky celého podtatranského venkova. Jan Čaják, spisovatel »Tří rozprávek« a »Rodiny Rovesných« zpodobuje přítomnou vesnici slovenskou za návalu cizoty a kapitalistického příboje. Josef Gregor Tajovský, který sebral své povídky do svazku »Obrázky v olebné«, »Rozprávky pre ľud«, »Z pod kosa«, »Slovenské obrázky«, postavil svůj v Rusku vyučený realism do služeb sociálního studia a společenské terapeutiky, provázeje často svá ostrá pozorování hořkou ironií. Timrava (vl. Božena Slánčíková) jest neohroženou realistkou, jejíž práce »Velké štěstí«, »Marnost všecko« a j. sestupují od rázovitého zevnějška do duševních hloubek a spojují přesnost kresby s úsečností slohovou. Gregor Tajovský pokusil se též dramaticky, kromě něho psali v poslední době scenické práce Pavel Socháň a Fraňo Urbánek.

Velmi pozdě našlo mladé pokolení slovenské v lyrice výraz pro duševní svůj život. Hviezdoslavovo složitě umění veršové nevykazuje pravých následovníků, za to byl napodoben hojně Vaianský, nejhojněji však pěstovány ohlasy poesie prostonárodní; v tom dosáhly zvláštního úspěchu plastické trávnické Andreje Belly (1851—1903). Napodobitel antických rozměrů Tichomír Milkin a zádumčivý snflek, naslouchající veršové hudbě západoevropské Ivan Gall byli sice vybranými básníky, nikoliv však uměleckými osobnostmi. Těmi se ukázali teprve Janko Jesenski a Ivan Krasko. Ivan Jesenský vyšel z oné zemanské vrstvy, kterou idealisovaly romány Vaianského a Solteszové, ale sám podal její často zdrcující kritiku v povídkách, tvořících menší zlomek jeho díla: jako celé zemanstvo to čerpal .

lékař Jesenský své kulturní vzdělání z Uher; jako starší generace slovenská učil se básnicky u Puškina. Ve verších hned ironických, hned hluboce citových, jednou oslněných velkým městem a jindy roztoužených po prostotě venkova, jest mistrem dokonalé formy. *Ivan Krasko* (vl. Jan Botto ml., jiný pseudonym Janko Cigáň) dal knihami »Nox et solitudo« (1910), »Verše« (1912) mladému Slovensku lyrický brevíř. Hluboký melancholik, jenž nedovede se smířit se životem, předkládá tu svou zpověď: nadán citlivostí až chorobnou, vnímavostí, hraničící s hallucinacemi, visionářským smyslem pro všechny chmury osudu, vydal se mladý básník do světa. Tragedie elegické lásky zjitřila jeho cit, samotářská příroda vracela mu pouze odraz temných nálad, dumy o vesmíru naplnily jej únavou: všude rozpor, zlozvuk, konflikty individuální i sociálně ethické. Ivan Krasko hledá posléze jistotu v Bohu a cíl v hromadném vědomí národním, jež však nezakrývá si zraků před nedostatky soudobého Slovenska. Jsou tu shrnuty takto všechny psychické motivy, zneklidňující mladou generaci podtatranskou, avšak jest tu více: Krasko, lyrický symbolista, jest básník velké formální kázně, výrazu zralého a hutného, na západní básnické kultuře vzdělaný mistr verše suggestivního. A tak k obrození národně politickému na Slovensku přistupuje v poslední době, dojísta i zásluhou nové kritiky, obrození umělecké.

Literatura filosofická, esthetická a paedagogická v přítomnosti.

Čilejší ruch v české filosofii nastal teprve, když se v osmdesátých letech naprosto přežil herbartism, který po čtyři desetiletí byl ovládal české myšlení. S ním konečně padla i jednostranná nadvláda německé filosofie v Čechách, a positivističtí duchové francouzští a angličtí, jmenovitě Comte, Stuart Mill a Spencer, nabýli rozhodného vlivu. Jejich návodem obrácena pozornost i k řadě filosofických oborů dotud zanedbávaných, k sociologii, filosofii náboženství, filosofii dějin, a tak myšlení filosofické těsněji se přiblížilo k životu a k potřebám soudobé kultury. Hojněji a prohloubeněji než dříve pracováno v ethice a v psychologii, čímž upevněny i theoretické základy horlivě a všestranně pěstěné paedagogiky; i logice a noetice

věnován zvýšený zájem. Tento proud, jež vyvolala hlavně bohatá a podnětů plná osobnost T. G. Masaryka, rozlil se blahodárně i po obecném životě kulturním, vědeckém a literárním: odborní pracovníci historičtí i kritičtí, paedagogové i státovědci, přírodopytci i theologové, uvědomují si nutnost filosofické průpravy a snaží se svým pracím dáti filosofické základy; v krásné literatuře také ozývají se ohlasy přemítání filosofického.

Zmocněný zájem filosofický vykládá se z několika zdrojů. Na samostatné universitě české k filosofickým výkladům, které vedle zástupce herbartovského směru Josefa Durdíka konal mluvčí nových filosofických proudů T. G. Masaryk, přistoupila záhy praktická cvičení, jež otevírala mladému pokolení rozhled po práci a literatuře zahraniční. Postupně habilitovali se na české filosofické fakultě noví filosofičtí odborníci, František Drtina, František Čáda a František Krejčí, již podali řadu speciálních prací ve svých disciplínách, paedagogice, noetice a psychologii, a kromě toho napsali vynikající příspěvky k dějinám filosofie; i oni působí na své žáky.

Myšlenkový směr universitních učitelů filosofie přikláněl se k pozitivismu buď čirému neb osobně modifikovanému, při čemž náboženské zanícení theisty Masaryka značí pravé, radikální realismus Fr. Krejčí křídlo levé tohoto smýšlení, které jest sourodým výrazem světového názoru české intelligence v poslední pětině století XIX. Na prahu nového věku ozývá se promyšlený a důrazný odpor proti tomuto filosofickému realismu — a ku podivu, přichází z přírodovědeckého tábora, v němž dotud měli i u nás hlavní slovo materialističtí empirikové. Pronikavé studie o pramenech lidského poznání dovádějí odborného fyziologa Františka Mareše ke kritice noetické vůbec a přibližují jeho neohroženého ducha idealismu Kantovu: mladší myslitelé přiklánějí se buď k němu, nebo k příbuzným směrům německým na př. k novofichteovství neb v poslední době k t. zv. intuitivní filosofii francouzského metafysika Henri Bergsona. Takto vystřídán jest pozitivismus český mocným proudem novoidealistickým, jež současně strhuje do svých vln i poesii a aesthetiku. Jinou, kulturně ztrnulou a málo plodnou formou novoidealismu jest filosofie katolická, již neschází horlivých pěstitelův.

Velký vliv měly i překlady klassických děl filosofických, které od polovice 80. let vycházely velmi

hojně a jež se od konce 90. let soustředily v Laichtěrově »Výboru nejlepších spisů poučných«, v »Otázkách a názorech« a v »Knihovně Rozhledů«, částečně i ve »Vzdělávací bibliotéce« (o sbírkách těch viz výše).*)

Překlady ty, řízené výběrem nahodilým a nesoustavným, mají větší význam formální než věcný. Jsou školou české terminologie filosofické, palaestrou jasného slohu, jenž vždy více se uchyluje od zdobné a vyumělkované, ale výlučné a často nepřírozené dikce vytvořené Josefem Durdíkem. Tu plně se jeví těsnější spojení filosofického myšlení s potřebami životními, tendence po proniknutí filosofie ze škol a z odborných kruhů mezi lid, slovem popularisačně výchovné snahy filosofické, jejichž nositelem u nás jsou zvláště přednášky a publikace t. zv. universitní extense. Jadrná konkrétnost, rušná živost, důraznost a vroucnost výkladu, plastická úsečnost jsou ideály nového českého slohu filosofického. Z českých spisovatelů filosofických vynikají Fr. Čáda a Fr. Mareš jasností a přes-

---

*) Nehledě k Aristotelovi, jenž téměř celý přeložen Pavlem Vychodilem, uvedení k nám od 80. let tito klasikové filozofičti: Descartes (1892 Jiřím Guthem a 1889 J. Slavíkem), David Hume, v němž T. G. Masaryk vidí východisko moderní filosofie, (1899 a 1901 Janem Školou), zakladatel pozitivismu Comte (1890 Rud. Brejchou) I. Kant (1910 Ant. Papírníkem), J. Stuart Mill (1891 H. Kosterkou a V. Petržilkou, 1892 Fr. Čádou, 1900 J. Davidem a 1901 Gust. Žďárským), H. Spencer (1879 a 1895 Jos. Úlehlou, 1899 Jos. Pelclem a souborně 1903 Eman. Peroutkou) a Bedřich Nietzsche (1897 F. V. Krejčím, 1903 a 1911 Ar. Procházkou a 1905 Leop. Pudlačem). Kromě toho prospěly studiu filosofie u nás značně i oba překlady souhrnných příruček R. Falckenbergových „Dějiny novověké filosofie“ (1899 Fr. X. Procházkou) a O. Külpeho „Úvodu do filosofie“ (1900 Fr. Lukavským). Z děl o logice a o klassifikaci vědní přeloženo Diltheyovo „Uvedení ve vědy duchové“ (1901 E. Hoffrem) a St. Jevonsovy „Počátkové logiky“ (1906 Ot. Joskem), z psychologických prací dvě významná díla J. Sullyho („Nástin psychologie“ 1891 J. Školou a 1899 „Studie dětství“ O. Sýkrou), pak Ribotovy monografie o jednotlivých stránkách psychologického života a jeho poruchách (1898—1901 L. Jarolímekem, J. Mauerem a J. Nepokojem). [O překladech děl filosoficky náboženských, ethických, sociologických a paedagogických viz níže.]

ností výrazovou, v níž se projevuje pevná průprava vědecká. T. G. Masaryk píše mluvou živou, aforistickou, úsečnou, která problémy nadhazuje, ale neřeší jich, podněcujíc čtenáře, aby domýšlel a dožíval dále otázku zajímavě formulovanou svůdným iniciátorem. Fr. Drtina jest i ve slohu vzorem přístupného, klidného a utěšeného popularisatora, jenž vykládá, poučuje, káže.

Odborného orgánu česká filosofie dlouho pohřešovala. Stati, referáty, charakteristiky z jejího oboru přinášely po »Osvětě« revue »Athaeneum«, »Naše Do-ba«, »Rozhledy«, »Hlídka literární« a časopisy paedagogické, zejména »Paedagogické rozhledy«. R. 1900 založen »Jednotou filosofickou« měsíčník »Česká mysl« za redakce Fr. Drtiny, Fr. Čády a Fr. Krejčího, jenž vychází jako kvartálník za vedení Fr. Krejčího posud. Málo štěstí a systému měly filosofické podniky »České Akademie«, z nich se vydává »Filosofická bibliotéka« (od r. 1907) ve II řadách, první obsahuje příspěvky historické a dokumentární, druhá klassiky filosofické a příručky k studiu.

Při vstupu Masarykově do duševního života českého dohořival herbartism posledními slabými plaménky; rozhodný jeho hlasatel Josef Durdík byl již dávno překročil zenit svého myšlení a kulturního vlivu, a mezi jeho žáky byli sice dobří odborní pracovníci, nikoliv však tvůrčí myslitelé. Z nich hojnější a významnější práce podali Gustav Zába a František X. Procházka. *Gustav Zába* (* 1854) patří k nejvěrnějším stoupencům Durdíkovým; osvojil si nejen aestheticky umělecké záliby, ale i sloh svého mistra, ač pěstuje obory poněkud odlehlé od zájmů Durdíkových. Hlavní jeho práce »*P y r r h o n i s m u s*« (1890) zabývá se na podkladě historickém problémem noetickým; informačním úkolům znamenitě slouží jeho »*Logika*« (1907), psaná po způsobě vědeckého katechismu. *František X. Procházka* (1854—1911) nepodal kromě »*Katechismu dějin filosofie*« (1890) většího díla souborného, ale uveřejnil řadu jasně a poutavě psaných noetických a dušeslovných článků po časopisech a shrnul výbor jejich v »*Zábavách psychologických*« (1901). Pomocné a popularisační práce filosofické sestavili bibliograf *Antonín Krecar* (* 1851) a *Otokar Josek* (* 1854).

Z herbartismu vyšel také samostatný myslitel *Oldřich Kramář* (* 1848), jenž vedle české knihy »*Některé základní názory ku theorii mlůvy*«

(1874) vydal hlavní svá díla filosofická »Das Problem der Materie« (1871) a »Die Hypothese der Seele« (1898 ve II dílech) německy; některé výňatky z nich tlumočil po česku články časopiseckými »Základy metafysiky« (1900), »O cílech a obrazotvornosti« (1901—1903) tištěnými jmenovitě v »České Mysli«. Oldřich Kramář pracuje s velkou výzbrojí přírodovědeckou a staví svou soustavu na zvláštní moderně upravený princip atomistický; svou široce rozvětvenou nauku sleduje cestou metafysické spekulace, neužívaje korektivu empirie, do nejmenších podrobností. Není však pouze abstraktní přírodní filosof, stojící mimo život, nýbrž patří k oněm myslivým hlavám, které podnikly ostrou kritiku dnešního školství a hojnými návrhy usilovaly o jeho nápravu.

Vůdčím duchem současné české filosofie jest *Tomáš Garrigue Masaryk* (* 1850). Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě, z rodiny po otcí slovácké, po matce hanácké a přísně katolické. Mládí ztrávil v různých vesnicích a městečkách moravského Slovácka, kde otec jeho, panský služebník, často střídal působiště, hlavně v Čejkovicích; než vstoupil na gymnasium, byl učedníkem zámečnickým a pomocníkem školským. Gymnasium vystudoval v l. 1865—1872 v Brně, filosofii v l. 1872—1876 ve Vídni, kdež nějakou dobu zabýval se klassickou filologií a přírodními vědami. Doplniv studia filosofická a filologická, konaná ve Vídni a v Německu, cestami v Německu a v Rusku, odkudž přinesl si hojné myšlenkové i kulturní podněty, habilitoval se r. 1879 ve Vídni spisem o »Sebevraždě«, r. 1882 jmenován mimořádným profesorem české university, r. 1896 profesorem řádným. Vedle činnosti universitní proslul též jako aktivní politik (1891—1893 a od 1907 doposud), tvůrce realistického hnutí v Čechách, jež r. 1900 se přeměnilo v samostatný útvar politický, jako literární a vědecký organisátor, zakladatel a redaktor kriticko-naukových revuí »*Athena*« (1884—1893) a »*Naší doby*« (od r. 1894). R. 1902 a 1907 vykonal vědecké cesty po Spojených Státech Severoamerických.

T. G. Masaryk není vědecký a filosofický specialista, nýbrž duch všestranný a encyklopaedický, jenž dotkl se všech stránek filosofie theoretické i konkrétní, působě vždy nabádavě a klada zvláštní důraz na odvětví u nás zanedbávaná neb podceňovaná. Do lite-

ratury vstoupil T. G. Masaryk r. 1876 článkem »Theorie a praxis« (v »Mor. Orl.«); první jeho filosofickou statí jest úvaha »Plato jako vlastenec« v almanahu »Zora« 1877. Habilitací na vídeňské universitě počíná soustavná publikační činnost filosofická. V prvním období 1880—1889 střídal T. G. Masaryk takměř překotně obory svého přemýšlení a zkoumání; od r. 1890 věnoval se soustavně třem hlavním odvětvím praktické filosofie: sociologii, filosofii dějin a filosofii náboženství, při čemž stále se ozývá silné jeho ethické citění. Z prvního období vedle menších spisů psychologických »O hypnotismu« (1880), noetických »Počet pravděpodobnosti a Humova skepse« (1883), z dějin filosofie »Blaise Pascal« (1883) a filosofie dějin »Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea« (1884) a »Slovanské studie« (1889, pouze I. část, jednající o J. V. Kirějevském) i aesthetických »O studiu děl básnických« (1884 a 1886) pochází velké dílo sociologické »Sebevražda« (1881 německy, 1904 česky) a obsáhlý samostatný pokus o třídění věd »Základové konkrétní logiky« (1885). V prvním tomto období byl Masaryk občasným pronikavým kritikem literárním, jenž přihlédal hlavně k stránce ideové, tak posoudil v »Čase« 1887—1892 Vrchlického »Exulanty«, Sládkovy »Skřivánčí písně« a »Zlatý máj«, Čechovy »Jitřní písně«, Herbenovy »Moravské obrázky« a »Do třetího pokolení« a díla Tolstého a Dostojevského (viz i str. 610). Pozdější literární rozborů Masarykovy, týkající se hlavně literatury cizí, mají ráz filosoficko-ethický a kulturně-psychologický.

V druhém období, které předchází horlivá politická i kritická činnost za obrodu českého života kulturního, vstupuje do popředí filosofické práce T. G. Masarykovy hledání české dějinné filosofie na podkladě historického rozboru našeho literárního a politického obrození. Články tohoto řetězce jsou knihy »Česká otázka« (1895), »Naše nynější krise« (1895), »Jan Hus. Naše obrození a naše reformace« (1896), »Karel Havlíček« (1896) a »Palacký's Idee des böhmischen Volkes« (1899 a česky 1912). Ze soustavného sociologického díla podal T. G. Masaryk pouze ukázky (hl. o metodě sociologie v »Naší Době« 1901), za to pod názvem »Otázka sociální« (1898) zevrubně rozebral a ocenil »základy marxismu sociologické a filosofické«. Nábožensko-filosofické své snahy vyslovil v řadě článků v »Naší Době«

1897—1899, na př. »Moderní člověk a náboženství«, »Otázka náboženská a moderní filosofie« a souborně knížce »V boji o náboženství« (1905). Časovým otázkám ethiky společenské věnoval T. G. Masaryk spisky »Mnohoženství a jednoženství« (1899), »Ideály humanitní« (1902) a »V boji proti alkoholismu« (1908).

V naprostém rozdílu od Josefa Durdíka odpout: Tomáš G. Masaryk české filosofické myšlení od Německa: kam dotud kladen v Čechách Kant, tam dosadil T. G. Masaryk Humea, místo psychologie Herbartovy volil psychology anglické a vlastním svým východiskem učinil pozitivismus Comteův a Spencerův, nikoliv aby je prostě tlumočil a v jejich duchu pokračoval, nýbrž aby je kriticky zpracoval, svojí osobností a vnitřní potřebě přizpůsobil a posléze je překonal, jmenovitě nábožensky a ethicky. Tato emancipace od spekulace německé a poukaz českému myšlení k novým cestám jest první filosofický čin Masarykův.

Druhým jest snesení filosofie s absolutné výše nad vědami a nad životem a postavení její po bok vědám speciálním, v bezprostřední sousedství náboženství a umění, do samého středu života, což plynulo pro T. G. Masaryka již z jeho utřídění věd. Výsledkem tohoto konkretisování a zrealnění filosofie jest požadavek, aby celý život jak jednotlivce tak národa proniknut byl duchem filosofickým, aby veškeré konání uvědoměle, soustavně a důsledně neslo se k určitému cíli. Požadavek ten není již pouhým postulátem filosofickým, nýbrž příkazem mravním, a že T. G. Masaryk tento ethický hlas vždy znovu burcoval, toť další a neménš jeho zásluha.

V době náboženského a mravního indiferentismu, lhostejného liberalismu a jalového utilitářství přišel T. G. Masaryk, vroucí theista a nadšený vyznavač Dostojevského, a hroze se nemoci století, společenské krise a mravního úpadku, volal po obrodě mravní, po opravdovosti náboženské, po svědomí sociálním. Byl tu však spíše kritikem než dogmatikem. V studiích o moderní poesii, psaných ostrým perem ethického posuzovatele neohlížejícího se na umělecký ráz rozebíraných děl, v bojích proti nepravým Rukopisům, v soustavných pracích o myšlenkové povaze našeho náboženského vývoje a národního obrození často vystupovala v popředí negace analytikova, kritické ostří odmítajícího soudce, leč bystřejšímu čtenáři nemohl unik-

nouti pozitivní obsah: theisticky založená idea humanity, požadavek dovršiti po moderním způsobě dílo reformace a pokračovati v životním programu česko-bratrském.

Modernost Masarykova zračí se však v tom, že svému křesťanskému pozitivismu dává široký základ sociální, — a že byl v Čechách prvním průkopníkem tohoto sociálního nazírání, jest snad jeho zásluhou největší. Uvedl k nám sociologii jako vědu; učinil moderní socialismus předmětem naukové kritiky, zabýval se pečlivě otázkou dělnickou a ženskou, jakož i problémy společenské hygieny, poukázal k potřebě sociální výchovy a nejen jako učenec a spisovatel, nýbrž i jako politik přispěl k pochopení, že národní osvobození jest nemožno bez osvobození sociálního.

Veškeré své ideje pojaté celou bytostí, neobyčejně vznětlivou a stále zžíranou vnitřním ohněm, proměňoval T. G. Masaryk hned v čin: od doby klidného a patriarchálního Palackého nebylo ducha takového organizačního nadání jako temperamentní a útočný T. G. Masaryk. Vytvořil v »Athenaeu« orgán vědecké kritiky; postavil »Naší dobou« revui moderního rázu proti zastaralé »Osvětě«; dal podnět k vydávání »Ottova Slovníku naučného«, jež představoval si jako velkou vědeckou encyklopaedii; povznesl boj o pravost Rukopisů z otázky filologické na záležitost kulturně národní; ukázal nové cesty našim naukovým překladům; pokusil se obcerstviti mladočeskou politiku a založil si konečně vlastní stranu. Byl professorem, přednášečem pro dělníky, redaktorem, novinářem, poslancem. Vynutil si na veřejnosti oba činitele, kteří pro kulturního pracovníka jeho rázu, jsou životními podmínkami: nadšené žáky a stoupence, hlavně v mládeži a učené inteligenci, mezi studenty, učiteli a dělníky, ale i významné odpůrce, k nimž řadí se všickni vyznavači konservatismu a průměrného liberalismu.

Kouzlo jeho osobnosti, která poutá i svými krajnostmi a svou umíněnou jednostranností, svádí ty i ony, aby proti němu polemisovali, ale bránila posud naninoze objektivní a soustavné kritice jeho ideí. Jeho klassifikace věd se neujala; jeho koncepce národního obrození byla literárními i politickými historiky většinou zamítnuta; jeho výklad moderní sebevražednosti z náboženské krise neuspokojuje; jeho synthese pozitivismu a theismu jest povážlivá; jeho metoda ethické kritiky literární vystihuje jen část slovesných

děl; jeho umělecký smysl často zklamal, a jistě počet takových kritických námitek a pochybností poroste časem.

V příručce literárně-dějepisné zasluhuje zvláštní pozornosti Masarykova t. zv. »Česká filosofie«, zabývající se jmenovitě principy národního obrození. Jest to apriorní konstrukce, vyhovující mravním a náboženským požadavkům Masarykova světového názoru, nikoliv však historicky a empiricky podepřená dedukce, jak ukázal Josef Pekař v pronikavém spisku kritickém. Masarykova »Česká filosofie« (1912), odkudž přejímáme trest zásad Masarykových, které uložil v »České otázce« a »Janu Husovi«: »Naši buditelé našli pevný základ pro své snahy v humanitě. Našli jej ve filosofii německé; Kollár jej formuloval nejurčiteji, přejav Herderovu filosofii dějin. Svobodomyslné hnutí české přirozeně odkazovalo k reformaci české, k tradicím bratrským a husitským; naši buditelé pokračovali tam, kde reakce přerвала vývoj. Tím překlenuli propast způsobenou protireformací. Dobrovský, Kollar, Šafařík, Palacký jsou obhájci vznešených tradic české reformace a svobody svědomí, hlásají Bratrské ideály humanity. Naše znovuzrození je tedy historický vývoj docela přirozený; idea humanity docela přirozeně pojila se k snahám české reformace. Humanitní ideál, hlásaný Dobrovským a Kollárem, náš ideál obrodní, znamená nám náš národní program vypracovaný a odkázaný nám naším Bratrstvím; humanitní ideál jest všecek smysl našeho národního života. Humanita, čistá člověčnost, skutečně není než ideál všeobecného bratrství, ideál naší Jednoty, ideál v pravdě český. Naše národní obrození je pokračování ideí reformních, za něž Hus podstoupil smrt mučednickou. Ideál humanitní, základní a stěžejní idea, vedoucí všecko úsilí buditelské, jest idea naší reformace; humanita je jen jiné slovo pro Bratrství. Naše národní idea humanitní netoliko nám, ale i národům ostatním musí býti pevným základem. Česká idea humanitní, česká idea Bratrství — toť vůdčí idea celému člověčenstvu.«

Názory tyto setkaly se s rozhodným odporem, jakmile byly vysloveny. V duchu národního liberalismu odmítl Josef Kaizl »Českými myšlenkami« (1895) Masarykovo náboženské pojetí českého života a českého obrození; odbornými studii literárně-dějepisnými ukázali Jar. Vlček a Jan Jakubec, že naši buditelé ne-
navazovali na tradici národně reformační, nýbrž na

západoevropské ideje osvícenské a romantické, Zd. Tobolka a Em. Chalupný novinářsky analysovali apriornost vývodů Masarykových; posléze Jos. Pekař v uvedené studii vzornou kritikou historickou vyvrátil veškeré ideje Masarykovy »České filosofie«: Dobrovský nemohl a nemínil pokračovati v nauce reformační, jíž neznal; moderní humanita s českým Bratrstvím nemá nic společného; vůdčí idea našeho obrození jest spíše národnostní než náboženská; evropské osvobození na rozhraní XVIII. a XIX. věku nesouvisí nikterak s reformací; demokratický ideál našich dějin, jež Masaryk předpokládá, není než obměnou Herderova a pozdějšího romantismu; Masaryk není realistický znalec vykladač historie, nýbrž ideolog.

Osobnost T. G. Masarykova sama zůstává neotřesená, i když jsou vyvráceny jeho hlavní zásady — máť pečeť geniality; současné naše kulturní dějiny jsou bez ní nemyslitelný. Ta zrcadlí se i v jeho slohu; jest prudký a vášnivý, úsečný a napovídavý, vroucí a nabádavý: bez ozdob a bez obrazů, spíše vyvolávající dojem diskuse než četby; opravdu sloh muže, jenž stále vzrušeně a pohnutě vede dialog, ať se svou dobou, či s hlasem svého svědomí.

Většina prací o Masarykovi náleží jubilejnímu roku 1910. Životopisné údaje a ovzduší i lidský vývoj líčí Jan Herben v spisku T. G. Masaryk. Nástin životopisný (1910). Slavnostní číslo »České Mysli« (XI, 2—3) obsahuje nárys Masarykovy filosofie od Fr. Krejčího, jeho logických názorů od Fr. Čády, jeho dějinné filosofie od J. Vančury, jeho zásad sociologických od Bř. Foustky, pak cenný soubor kühopisný jeho prací a j. »Sborník k šedesátým zrozeninám T. G. Masaryka« (1911) objímá většinou látku memoirovou a osobní. Významnou polemiku vyvolala Vančurova stať tu otištěná, »Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu« rozšiřující tvrzení téhož spisovatele ze slavnostního čísla »České Mysli«; na pravou míru ty články uvedl K. Krofta v »Přehledu« VIII. a X. a J. Pekař v »Čes. Čas. Hist.« XVIII.; J. Herben zasáhl do sporu stranicky pokřivenou brožurou »Masarykova sekta a Gollova škola« (1912).

Bezprostředním žákem a věrným stoupencem Masarykovým jest jeho soudruh na universitě *František Drtina* (* 3. října 1861 v Hněvšíně). Po klassických a filosofických studiích v Praze a na vysokých školách německých, francouzských a anglických habili-

toval se r. 1891 na české universitě pro dějiny filosofie, přešel však r. 1899 k paedagogice, jejímž profesorem byl jmenován.

Nejstarší větší stati Drtinovy jsou obsahu psychologického, kdežto však »Třídění jevů duševních v řecké filosofii (1890) tihne k dějinám filosofie, hlásí se v »Apercepci a významu jejím ve vyučování« (1893) směr paedagogický. V obou těchto oborech pracuje Fr. Drtina soustavně. Po průpravných studiích »Myšlenková povaha středověku« (1898) a »Středověk a křesťanství« (1898) přistoupil k přehledným dějinám »Myšlenkového vývoje evropského lidstva« (1902) od antiky až k úsvitu doby moderní. Tu na látce pečlivě snesené a bohatě dokumentované zvláště pro středověk a dobu renaissanční vyložil svůj názor, že naše soudobá vzdělanost jest syntésou anticko-renaissančního naturalismu a reformačně křesťanského mravního ideálu a že tihne k uskutečnění úměrné humanity. (Srv. i jeho spisek »Křesťanství a česká reformace« 1901.)

Do služby této vůdčí ideje, která vyvírá z radostného povědomí stálého organického pokroku v oblasti mravní, staví Fr. Drtina všecku výchovu a všecko vzdělání a tak stává se obroditelem české paedagogiky. Jejím historikem ukázal ve spisku »Ideály výchovy« (1902), stopujícím těsnou souvislost kulturních proudů a směrů výchovných, pak v monografiích »Nástin vyššího školství a teorií paedagogických ve Francii« (I. díl 1899), »Vyšší výchova dívčí ve Francii« (1899) a »Dívčí školství v cizině a u nás« (1906). I tato díla prodšena jsou evoluční ideí, která vede Fr. Drtinu k reformním snahám ve prospěch středních škol, učitelského vzdělání, dívčí výchovy, zejména pak lidového vzdělání přednáškami t. zv. universitní extense, jejíž tvůrcem a organisátorem jest u nás. Všem těmto snahám věnoval četné stati v »Naší Době«, »České Mysli«, jichž jest spoluzakladatelem, a v »Paedagogických rozhledech«, jichž jest redaktorem, pak hojně brožurky, přednášky atd.

Drtina jest spíše historik než filosof: široce obzírajícím zrakem přehlíží v jednotné souvislosti veškeré jevy kulturní a hledá za nimi vůdčí principy; přehlednost a jasnost názoru stupňuje přehledností a jasností výkladu; vroucí své přesvědčení o nepřetržitém

pokroku mravnosti a civilisace umí sděliti čtenáři oduševnělým a půvabným slohem. Není-li myslitelem svérázným, vyniká za to darem šťastného synkretismu; nerazí-li v zmatené době dnešního myšlenkového přerodu samostatných cest, vykouzluje přece útěšné a přesvědčivě radostné perspektivy kulturních nadějí. (Srv. ocenění Fr. Drtiny a Fr. Čády Ot. Chlupem v Čech. Revue I.)

Professor psychologie na české universitě *František Krejčí* (* 21. srpna 1858 v Hostinném) jest právě jako T. G. Masaryk odchovancem pozitivismu, má podobně silný zájem náboženský, liší se však od něho theoreticky výlukou psychologie z filosofie a radikalismem protikřesťanským. Krejčí pokládá za cíl poznání uvědomění si vztahu mezi individuem a okolím, jež by zaručovalo možnost života. K tomu netřeba více než poznati skutečnost relativní, které se naše vědomí zmocňuje smysly: nežádejme si — a nemůžeme více poznati a prožívatí než svět jevů. Mravní normou života jest shoda jednotlivcova s celkem, k tomu spěje celý vývoj, vědecký, společenský, umělecký; zde jsou principy evoluční mravnosti. Ta nám pomáhá přispívatí k světovému dění, o jehož cíli ničeho nevíme. Tedy v oboru poznání pozitivistický a naturalistický agnosticisťm, v oblasti mravnosti ethika sociální. Vlastním jeho působištěm jest dušesloví, čistě empirické, založené experimentálně a psychofysicky s fanatickým vyloučením jakýchkoliv žvlů metafysických, místy na podkladě pozitivního badání anglického a německého. Vedle speciálních monografií »Element psychologický« (1895) a »Zákon associační« (1897), první neherbartovské učebnice »Psychologie« (1897), kterou doplnil »Logikou pro školy« (1898), píše velkou, podrobnou a soustavnou »Psychologii« (od r. 1902 posud ve IV díl., z nichž první a druhý p. t. »Základy psychologie«). Dílu tomu se dostalo však příkře odmítavé kritiky nejen se stanoviska odborné fysilogie (E. Babákem a K. Lhotákem) ale i s hlediska filosofického Fr. Marešem v spise »Psychologie bez duše« (1912), kdež zanícený idealista, přesně zkoumající a kritisující prameny poznání, dovodil, že krajní naturalista Fr. Krejčí chápe život pouze jako produkt anorganických sil, popírá veškeru tvořivost a podává místo vědy materialistické dogma. Kritický ten spor, v němž Fr. Krejčí nedovedl vyvrátiti námitek svých soudců, patří k nejdůležitějším filosofickým událostem doby poslední. Vedle psycholo-

gie zabýval se Fr. Krejčí z počátku srovnávacím bájeslovím a původem náboženství v duchu evolučním. Pak ve »Filosofii přítomnosti« (1904) podal charakteristiku předních myslitelských osobností současných (zvláště obšírně svých oblíbenců Nietzscheho a Tolstého) hlavně v poměru jejich k náboženství a ve »Svobodě vůle a mravnosti« (1907) rozbor základní otázky praktické filosofie. Oba ty spisy určené nikoliv odborníkům, nýbrž vzdělavcům vůbec, vynikají mocným vědomím kulturním a hlásají tři vůdčí ideje filosofie Krejčího: pantheismus na pozitivistické podstavě, nezávislost mravnosti od náboženství, a nadřazenost sociálního blaha všemu životu individuálnímu, čímž Krejčí se blíží hnutí t. zv. »Volné myšlenky«. I ve slohu se Krejčí vyznačuje důraznou rozhodností, těžkopádnou výmluvností, směsí bodrosti a nadšení.

František Čáda (* 1865), rovněž pražský profesor universitní, vyznačuje se přísnou věcností, úzkostlivou akribií, vyrovnanou úměrností výkladu i stylu čistě vědeckého, jakož i naprostou nedůvěrou k jakékoliv filosofické tendenci; není nesnadno poznati školeného filologa a specialistu v noetice a logice. Vztah jeho k starší filosofii nerovná se úplné odmítavosti: filosofii Platonovu vyšetřoval nejen historicky, ale i ideově, v Herbartově nauce shledával prvky dalšího života a rozvoje schopné a hledal jejich vztahy k novokantovství a k Stuartu Millovi. Ve znamení tohoto velkého logika, z něhož přeložil stať »Pojem a obor logiky« (1892), stály jeho první práce, jmenovitě »Noetická záhada u Herbart a Stuarda Mila« (1894). Vlastním předmětem jeho filosofického zkoumání jest noetika, kdež usiluje zjistiti povahu, původ, rozsah i hodnotu poznání lidského. Zdůrazňuje, že hlavním znakem našeho poznání jest jistota, kterou možno nazvati také přesvědčením neb věrou; tento stav duševní se však přičí každému dalšímu rozboru. Noetickým otázkám věnoval Čáda přehledné studie po soudobé literatuře filosofické v »České Mysli« 1903 a 1904.

Po té ponořil se do soustavné studie dětské duše a, kromě řady referátů, informačních statí, otiskovaných v »České Mysli« a v »Paedagogických rozhledech«, napsal cenné monografie »Dětské kresby« (1903) a »Studium řeči dětské« (II. seš. 1906 a 1908), a »Výzkum žactva o studiu individuality žákovské« (1912). V poslední době přiveden

byl zkoumáním duševních poruch mládeže (paedopathologií) i k odbornému badání o mládeži slabomyslné, v tom spolupracuje s odborníkem lékařským *Karlem Herfortem*. Přesností filologickou a pronikavostí filosofickou vyznačují se jeho podrobné práce k dějinám čes. filosofie v období obrozenském, »H y n o v o D u š e s l o v í« (1902) a vydání »Filosofických spisů Vincence Zahradníka« s obsáhlým úvodem (1907 a 1908 ve II sv.), pak úvahy o Amerlingovi, Klácelovi i o paedagogických a filosofických zásadách Komenského.

Z nejmladších filosofických spisovatelů, kteří se zabývají problémy noetickými a metafysickými, upozornili na sebe zvláště pozitivista *Gustav Tichý* a novoidealista *Ferdinand Pelikán*.

Přírodopisci vyhýbali se filosofickému myšlení a hověli mechanisticky materialistickému směru, ne dbajíce o noetickou kritiku svého číře objektivistického poznání. Podporu pro své zásady o naprosté nepoznatelnosti základních prapříčin organického dění čerpali z učení německého pozitivisty Emila du Bois Reymonda a z anglického agnostika Tomáše H. Huxleye, jejichž úvahy byly do češtiny překládány; z proslulého popularisatora nauky Darwinovy, jenského biologa Arnošta Haeckla — jeho »Záhady světa« přeloženy 1905 K. Malířem a staly se východiskem názorů »Volné Myšlenky« — přijali evoluční materialism. Typickým stoupencem této materialistické metafysiky a tohoto úzkostlivého agnosticizmu byl jmenovitě *Bohuslav Rayman* (1852—1910), professor chemie na pražské universitě, jenž přírodovědecký časopis »Živu« (od r. 1890, do r. 1897 účastnil se redakce František Mareš) učinil výbojným orgánem mechanického názoru na vědu i na život.

Kde z těchto předpokladů řešeny otázky filosofie samé neb jejich nauk příbuzných, vznikal zmatek, jako na př. v pracích *Františka Oldřicha Vaňka* (* 1857), jenž studiem »A n i m i s m u s« (1898) a »J e d n o t n ý n á z o r o v š e m í r u« (1902) pokusil se řešiti nejen ethnologické a bájeslovné, ale i metafysické otázky.

V poslední době jeví se však obrat v duchu vitalismu a novoidealismu. Zásluha o to náleží professoru české fakulty medicínské *Františku Marešovi* (* 1857), jenž široce založenou »F y s i o l o g i í« (od r. 1906, posud III díly) stal se tvůrcem svého oboru v české li-

teraturě vědecké. V rozsáhlém díle noeticko-historickém, »Idealism a realism v přírodní vědě« (1901), podal kritiku naturalismu přírodovědeckého a provedl úspěšný boj za vymýcení metafysiky z přírodních věd. Háje proti mechanistům a naturalistům pravdivost poznávajícího subjektu, položil důraz nikoliv na mrtvé objekty zevního světa, nýbrž na to, co prožíváme a tvoříme. Zároveň narýsoval rozvojový obraz moderních noetických soustav, hlásaje návrat k idealistické filosofii německé, zejména Kantovi. Ná-zory ty prohloubil studiemi »Principy theoretického poznání a mravního konání dle Kanta« (1902) a »Naturalism a svoboda vůle« (1904) a polemickými spisky »Konec sporu o idealism a realism« (1903) a »Psychologie bez duše« (1912), jejichž ostří obrací se proti Haecklovi a Fr. Krejčímu. V jeho duchu podal jeho žák *Edvard Babák* (* 1873) filosoficky podložený kriticko-historický soud »O theorii vývojové« (1904) a odmítl evoluční materialism Haecklův. I biolog a zoolog *Emil Rádl* (* 1873), jenž podal též cenné příspěvky k dějinám české filosofie přírodní v »České Mysli« (1900), vystavěl své »Dějiny vývojových teorií« (1909) na filosofickém základě, v boji o psychologické zásady postavil se na stranu Fr. Krejčího.

Z tohoto ovzduší vyrostl i svérázný, tragický zjev *Theodora Nováka* (1879—1901). Botanické, fysiologické a chemické práce nedovedly nasytiti hloubavého ducha, jenž vědeckou disciplinu, umělecké nadšení, filosofický zor slučoval ve vzácnou jednotu. Jsa celou svou bytostí idealista, odmítl záhy mechanické pojetí vesmíru a hledal odpověď na vnitřní své otázky postupně v energetice R. Mayerově, monismu Haeckelově a novoidealismu Marešově. Rostl z přírodopisce na filosofa a z odborníka na kulturního myslitele, když padl jako obět svého studia. Jeho »Stativ vybrané« (1902), obsahující studie filosofické, paedagogické, přírodovědecké, popularisující i kritické, jsou nejen cennou památkou jeho myšlenkové a stilistické vospělosti, ale i dokumentem celého pokolení. Bystrý smysl pro filosofické problémy v přírodních vědách ukázali též přírodozpytci, evolucionista *Karel Thon* (1880—1906) a vitalista *Rudolf Malý*.

Německý radikalismus filosofický, jenž od Schopenhauera postoupil k Nietzscheovi, došel v Čechách ohlasu velmi hojného, ale ozývá se spíše v české lite-

řadu krásné než v české filosofii;*) z myslitelů filosofických přikláněl se k Schopenhauerovi Tyrš, k Nietzscheovi František Krejčí, ale oba pouze v některých zásadách. Z nejmladších spisovatelů filosofických utonuli v Nietzscheovi ideově i slohově Ladislav Klíma, spisovatel aforistické knihy »Svět jako vědomí a nic« (1904) a František Tučný, který v monografii »Svatvečer před zítřkem« (1911) soudil Björnsona měřítky Nietzscheovými. V souvislosti

---

*) V literatuře české zaznívá Nietzscheovo jméno poprvé r. 1893 a 1894, kdy Kar. Světlá upozorňuje Julia Zeyera na německého myslitele, ale záhy obrací se oba od pozitivismů druhé periody Nietzscheovy k filosofům mystickým. Jar. Vrchlický charakterisoval Nietzschea častěji veršem i prósou, ale bez zvláštního porozumění. Mnoho žáků a stoupců nachází Nietzsche v generaci 90. let, která si jej od r. 1894 zlomkovitě překládá. Z básníků přijímá J. S. Machar, kterýž Nietzscheho béře motta již r. 1894, od něho dějinnou filosofii o rozkladném účinku „jedu z Judey“ na nejvyšší organism lidský, za nějž pokládá hellensko-římskou vzdělanost; Březina učí se od něho ideí o příští vyššího člověka, básníci z kruhu „Moderní revue“, která nejvíce učinila pro poznání Nietzschea u nás, obdivují se jeho ethickému radikalismu i hrdé aristokratičnosti. Mezi kritiky osvojil si F. X. Šalda Nietzscheovu noetiku a jeho kult smyslů, dav se oplodnit i jeho slohem; F. V. Krejčí pokoušel se o synthesi sociálního chiliasmu a Nietzscheova nadčlověka a mechanicky přejal Nietzscheovu kritiku Wagnera za princip při rozboru české hudby; Jiří Karásek vzal z něho aforisticky a invektivně vyhocený sloh. Arnošt Procházka myšlení evolučně positivistické. Ale u všech těch duchů zastřeno bylo působení Nietzscheovo přčetnými vlivy jinými. O překladech z Nietzschea viz výše. Nietzschea básníka uváděl k nám Otakar Fischer, jenž se u něho učil principu lyriky a jenž vložil v článcích některé ranní spisy filosofovy. Česká literatura o Nietzscheovi, kromě překladu monografie Lichtenbergovy 1900 Arnoštem Procházkou, vykazuje tato hlavní díla: podrobnou kapitolu v knize Fr. Krejčího O filosofii přítomnosti 1904, katolickou monografii Antonína Podlahy 1903 a vývojeslovné dílo Lva Borského 1912. Fr. Krejčí podává v „Čes. Mysli“ soustavné přehledy nových prací o Nietzscheovi.

s Nietzschem studován byl hojně i německý individualista ze školy Hegelovy, M. Stirner.

Samostatné stanovisko zaujímá česká filosofie katolická, která se přidržuje, věrna příkazu papežského, nauky sv. Tomáše Akvinského a v duchu církevním se pokouší o zcela přesnou synthesu aristotelství a thomismu. Nad zastaralé názory neobratného stilisty *Eugena Kadeřávka* (* 1840), jenž kromě četných apologetických spisů, slabých v argumentaci a drsných v tónu, podal celou soustavu myšlení thomistického, povznesli se Moravané *Josef Pospíšil* a *Pavel Vychočil*. *Josef Pospíšil* (* 1845), tvůrce názvosloví české filosofie katolické, rozvinul ve »*Filosofii podle zásad sv. Tomáše Akvinského*« (1883—1887) propracovaný obraz ucelené soustavy novothomistické a pokusil se uvésti v soulad s katolickým myšlením výsledky badání moderních věd. Překladatel Aristotela, literární kritik a redaktor revue »*Hlídka*«, *Pavel Vychočil* (* 1862), jest přesvědčen, že nauka sv. Tomáše není přežitá doktrína, nýbrž filosofický organism dalšího rozvoje schopný a plodný nejen pro apologetiku (»*Apologie křesťanství*« 1896) ale i na př. pro poetiku (»*Básnictví a mravouka*« 1897). Z jiných starších katolických spisovatelů filosofických zabýval se *Antonín Lenz* (1829—1903) ideovou kritikou české reformace, *Robert Neuschl* (* 1856) sociologií a *Josef Kachník* (* 1859) dějinami filosofie. Četné práce této skupiny přináší od r. 1897 »*Vzdělávací knihovna katolická*«.

V mladším pokolení našich myslitelů katolických, kteří mají těsný vztah k umění a k literatuře, hlásí se spíše nálada mystická, než zájem scholastický; o tom podávají svědectví též filosofické práce v revuích t. zv. »*Katolické Moderny*« (viz str. 468 a 469). Horlivým tlumočnickem středověké mystiky, hlavně německé, jest *Alois Lang* (* 1869), který se do literatury uvedl cennou monografií o buddhismu. »*Úvod do filosofie*« v duchu křesťanského novoidealismu, ale bez náležité samostatnosti podal (1912) *Josef Kratochvíl* (* 1882), jenž ve své příručce narýsoval dějinný vývoj české filosofie. Mezi evangelickými bohoslovci projevíli filosofický smysl *Bohumil Karel Mareš* (1851—1901), *František Žilka* (* 1865) a *Josef Bohatec* (* 1880).

Působením T. G. Masaryka pojata náboženská filosofie v obor českého studia, a přeloženy některé významné a podnětů plné spisy cizí; filosoficky formu-

lován moderní zápas o víru a boj proticírkevní; samostatné obsáhlejší práce však až na skrovničké výjimky nevznikly.*)

Z původních děl nábožensko-filosofických práce Masarykovy a Krejčího byly již uvedeny; vedle nich stojí ještě *Bohdana Klinebergera* »Náboženský cit« (1906), do široka analysující předmět nesnadný. Ale řešení otázky náboženské není jen otázkou klidného rozboru; protože děje se namnoze proti církvi, naráží na prudký její odpor, čehož památnými doklady jsou obě konfesse svobodomyšlných kněží, rozešedších se s církevním křesťanstvím, *Josefa Svozila* »Bílé světlo« (1905) a *Ladislava Kunteho* »Cesty, kterými jsem šel« (1907), překvapující to období k »Pamětem« Augustina Smetany, jemuž teprve teď dostalo se náležitého ocenění. Hojně příspěvky k filosofii náboženství v duchu protikřesťanského racionalismu a materialistického evolucionismu přinášejí časopisy a brožury »Volné Myšlenky« (viz str. 594), která uznává ve Fr. Krejčím svého duševního vůdce.

Nejskrovněji zastoupeny jsou české práce původní v literatuře ethické, na kterou od svého vystoupení klade T. G. Masaryk zvláštní váhu; posud jsme tu odkázáni většinou na díla přeložená, jež však vycházejí v počtu velmi hojném.*)

---

*) Z překladů většina jest rázu historického a doplňuje tak, jednajíc hlavně o počátku křesťanství, dříve pořázené převody *Renanových* děl, tak *Keim* (1898 přel. B. Foustkou), tak *Harnack* (1903 přel. F. Žilkou), částečně se sem řadí i převody (*Delitzschových* spisků »Babel a bible« (1903 přel. A. Kloudou) poskytující cennou pomůcku k studiu biblickému. Z theoretických děl vyniká překlad *Sabatierovy* náboženské filosofie (1904 Vl. Kybalem), z klassických děl rationalistické a protikřesťanské filosofie náboženské *Painův* »Věk rozumu« (1909 přel. R. Krystýnek) a z kritických obžalob křesťanského církevnictví *Kierkegardův* »Okamžik« (1911 přel. M. Krausová).

*) Souborné přehledy moderních ethických soustav jsou zastoupeny *Rodovýmí* »Mravními názory naší doby« (1896 přel. F. V. Krejčím a Jindř. Vodákem), *Fouilléeovou* »Kritikou mravních soustav naší doby« (1900 přel. Lad. Hofmanem a Fr. Žákavcem), *Lalandeovou* »Rukověť praktické morálky« (1908 G. Tichým). Ze starověkých ethiků tlumočení stoikové *Epik-*

Praktické filosofii životní věnoval od 80. let všecko své úsilí svérázný a hranatý spisovatel *Jan Váňa* (* 1848). Jako praktický učitel řečí, vydavatel mluvnic a slovníků, překladatel a popularisátor, věnoval své síly angličtině a ruštině, nezanedbáváje však jejich literatury. Jsa v podstatě povaha protiumělecká, duch přemítavý a zároveň praktický, dovedl se vyhnouti belletrii a volil spisy ethické, filosoficko-historické, politické a náboženské, jež shrnoval v sborníku »Světém« (1887—1890), později je vydával samostatně. Tak tlumočil Macaulaye, Ruskina, Lubbocka, Sidney Smitha, Emersona, pohříchu překlady kusými a nespolehlivými. Napsal i původní essaye a informační studie o těchto zjevech, sestavených do několika sbírek, na příklad »Úvahy a povahy« (1892), »Evropacítící a myslící« (1896), »Nová brána vědění pootevřená« (1902), »Ideály vědy a víry« (1912).

---

tét (1901 Fr. Drtinou) a *Marcus Aurelius* (1908 Em. Peroutkou), z velkých moralistů křesťanských *Pascal* (1909 Ant. Uhlířem) a jmenovitě *L. N. Tolstoj* (v. výše). „Světová knihovna“ uvedla k nám některé moralisty a psychologie klassické Francie *La Bruyère* (1908 přel. O. Šimek), *La Roche foucaulda* (1963 přel. Jar. Pšenička) a *Vauvenarguesa* (1912 přel. Jan Mrazík). V poslední době zároveň se spřízněným estetickým Ruskinem a filosofem dějin Carlylem získávají si u nás půdy novoidealisté američtí a angličtí, *Lubbock* (1897 J. Váňou, J. Pelclem a P. Moudrou), *Emerson* (1900 a 1902 přel. J. Váňou a od r. 1906 soustavně J. Mrazíkem), *Thoreau* (1902 Zd. Frantou), *Trine* (1907 Fr. Balejem), *Jefferies* (1904 M. Jesenskou) a popularisátor jejich zásad, utěšený eklektik *Swett Marden* (od r. 1911 hl. Em. z Lešehradu). V úspěchu jejich knih jeví se reakce proti dřívější zálibě české intelligence ve francouzských skeptících a ironických *Renovi*, *Franceovi*, *Barrèsovi* a *Gourmontovi* dšlem v *Nietzscheovi*, kteří vesměs vtiskli české moderní kritice svůj ráz. V 80. letech v širokých vrstvách zvláště byl oblíben anglický praktik a filosof energické svépomoci *Samuel Smiles*, písící úsečně, aforisticky, lidově (překl. V. E. Mourkem, J. Váňou, Ferd. Císařem). V době abstraktivního horování a neplodného idealismu budil *Smiles* u nás zdravý smysl pro reální čínorodé pojetí života a vůbec pro pochopení mravních snah anglosaského plemene.

Svarlivá a tvrdohlavá jeho osobnost srážela se vždy znovu s oficiálními představiteli českého světa, odkudž vznikly jeho dravé a vtipné, ač většinou neomalené invektivy a paskvily, zvláště rýmované »Kokry« (1891) a »Krákory« (1893).

Sociologii jakožto nauku filosofickou, uvedl k nám T. G. Masaryk, jenž podal řadu náčrtů k soustavnému dílu sociologickému, ale nenapsal ho. Na jeho podnět vydány i překlady vynikajících spisů cizích.*) Ohlas těchto knih shledává se pak v nejedné ze studií českých, prozrazujících volbou předmětu, methodou práce i reformní tendencí bez výjimky školu Masarykovu; studie čistě theoretické ustupují takměř zcela úvahám praktickým a propagačním. Docent sociologie na české universitě, *Břetislav Foustka* (* 1862), horlivý překladatel sociologických i filosofických knih z angličtiny, obírá se ve svých spisech ze společenské hygieny jmenovitě v habilitační práci, »Slabí v lidské společnosti« (1905), onou stránkou sociologie, na níž Masaryk upozornil v »Sebevraždě«; i jemu jest vyšetřování pathologických zjevů společenských zároveň mementem veřejné reformní činnosti; kromě toho psal hojně o ženské otázce a s T. G. Masarykem se pokusil dáti ethicko-sociologický podklad hnutí abstinentsnímu. Do encyklopaedického díla »Česká politika« (sv. IV. r. 1911) podal rozsáhlou sociologickou a historickou monografii »Otázka sociální, socialism a sociální hnutí«. Pod pseudonymy *Vladimír Nezmar* a *Futurus* uveřejnil *Ladislav Kunte* (* 1874) v časopisech řadu theoretických prací sociologických, jmenovitě »Sociologie a její praktické užití« (v »Rozhledech« 1903) a »Paralelism vývoje vědeckého a politického« (v »České Mysli« 1906), jež s odvahou důsledné dedukce a stálé analogie od obecných principů vývoje společenského dospívají až k bystrému rozboru českého veřejného života a jeho bolestí.

---

*) Jsou to hlavně díla *Comteova* (1890 R. Brejchou), *Spencerova* (1898 Jos. Pelclem), *Giddingsova* (1898 B. Foustkou), *Le Bonova* (1897 L. Hofmanem a 1899 M. Křepinským), *Kiddova* (1900 Jos. Školou), *Tardeova* (1901 B. Kalandrou), *Georgeova* (1905 Jar. Fraňkem), *Karějevova* (1907 R. Černým), pak spřízněných děl z dějin civilisace a společenské hygieny *Taylorova* (1896 Fr. Rajchlem) a *Haycraftova* (190 G. Žďárským).

O sociologických pracích Masarykova původního následovníka a pozdějšího odpůrce *Emanuela Chalupného*, viz str. 596 a 597, z týchž předpokladů masarykovských, jako E. Chalupný vyšli též *O. Jozífek*, *Edward Beneš*, *Innocenc Arnošt Blaha* a *Antonín Uhlíř*.

Mocný rozmach organisovaného *socialismu* v Čechách, jenž přiznává se k dějinné filosofii Marxové a Engelsové, rozproudil živou publikační činnost v oboru sociologie tendenční a agitační. Od překladů stěžejních děl německých, Marxových, Engelsových, Bebelových a Kautského, postoupili čeští socialisté dosti pozdě k studiím původním a to *Bohumil Šmeral*, v duchu orthodoxního marxismu, *František Modráček* ve smyslu Bernsteinova revisionismu, jehož výklad podal T. G. Masaryk v »Otázce sociální«. Hojně zastoupeno jest v české literatuře i dějepisectví sociálního i dělnického hnutí. O vývoji v cizině poučují kromě překladů spisů Limanowského a Sombarta, historické oddíly uvedených knih Masarykových a Foustkových, o vývoji českého socialismu monografie C. Horáčkova (1896), Jos. Steinerova (1902), Zd. Tobolkova (1903) a Tom. Jirouškova (1900, s hlediska katolického). Socialism byl mocnou inspirací kulturní; bylo dohlíženo výše, jak ozývají se jeho motivy v lyrice Macharové i Bezručové, jak si vytváří zvláštní veršování tendenční, namnoze s hrotem satirickým, jak prosakuje estetickým myšlením i belletristickým tvořením F. V. Krejčího atd. na str. 593 a 594, bylo promluveno o socialistickém časopisectvu českém.

Ze společenských otázek dostalo se zvláštní pozornosti otázce *ženské*. V devadesátých letech opustil český feminism zvolna dráhy, na něž jej uvedly v období vlasteneckého liberalismu vlivuplné organisátorky Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská (viz str. 421). Kromě požadavku vyššího vzdělání ženina, který došel krásného projevu otevřením dívčího gymnasia, a dovršen byl připuštěním žen na universitu, ozývá se touha po sociální svěprávnosti a ochraně ženiny práce a osobnosti, po upravení mravních vztahů mezi mužem a ženou v rodině i mimo ni, po hospodářském uvědomění, po rozšíření práv politických. Tyto snahy stýkají se jednak se starším lidumilstvím, jemuž hoví liberální vrstvy měšťanských žen, jednak ústí do organisovaného socialismu; mocně je oplodnily realism T. G. Masarykův a hnutí pokrokové. Kronikou a kritikou českého feminismu v této přechodné době jest kniha »*Z e ž e n s k é h o h n u t í*« (1912) od *T. Nová-*

kově. Feminismu slouží řada časopisů.*) V belletristických a v essaistických knihách *B. Víkové-Kunětické* (viz str. 530) zrcadlí se úporný a křečovitý zápas českého feminismu o emancipaci pohlavní; kterak v kultuře posledních let a v poesii žen spisovatelek, jmenovitě *R. Svobodové* obráží se převrat v názoru ženinu, bylo podrobně doličeno na str. 550 a 551.

Aesthetika česká v přítomnosti může se vykázati jedinou významnou osobností: Otakarem Hostinským. Ten zaujímá v moderní aesthetice místo vysoce čestné, jakožto samostatný myslitel, který Herbartův formalism občerstvil nejedním životu schopným prvkem a zároveň sepial jej těsně s vítězným uměním moderním. Vedle O. Hostinského naprosto se ztrácejí postavy příležitostných aesthetiků, pěstujících spíše krasořečnění než krasovědu *K. Antonína Madiery* (1831—1899) a *Aloísa Saturníka* (1854—1904).

Otakar Hostinský (1847—1910), narodil se 2. ledna 1847 v Martinovsi; po aesthetických a hudebních studiích v Praze a v Německu, habilitoval se na pražské universitě r. 1877 pro aesthetiku a dějiny hudby a současně konal umělecko-historické přednášky na malířské akademii a umělecko-průmyslové škole i výklady z dějin hudby na konservatoři. R. 1883 jmenován universitním professorem, r. 1894—1903 přednášel na universitě i o dějinách umění výtvarného. R. 1873 a 1874 byl členem redakce »Lumíra«, r. 1869 a 1870—1871 hudebním kritikem »Daliboru«, »Hudebních listů« a deníků »Pokroku«, »Politiky«, a »Národních Listů«, sem až do r. 1882 psával i posudky divadelní. Zemřel v Praze 19. ledna 1910.

Aesthetickou svou theorii O. Hostinský soustavně vyložil ve třech spisech německých »D a s M u s i k a

---

*) K »Ženským listům« *El. Krásnohorské* přibyly »Ž e n s k ý o b z o r« (red. V. Kellner 1896, obnoven 1902 *A. Ziegloserovou*), »Ž e n s k ý S v ě t« (1897—1907 red. *Teréza Nováková*, nyní *P. Maternová*), socialistický »Ž e n s k ý l i s t« (1897 *K. Máchovou*) a »Ž e n s k á r e v u e« (od r. 1905, red. *Z. Wiedermannová*). — Mezi překlady důležitých úhrnných knih feministických vynikají *J. Stuart Mill* »Poddanství žen« (přel. *Ch. G. Masaryková* 1891), *A. Bebel* »Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti« (přel. *F. Soukup* 1897), *L. Braunová* »Ženská otázka« (přel. *Jos. Felix* 1983) a *Mary Wolstonecraft* »Obrana práv žen« (přel. *A. Böhmová* 1904).

lisch-Schöne und das Gesamtkunstwerk vom Standpunkte der Aesthetik« (1877), »Die Lehre von musikalischen Klängen« (1879), »Herbarts Aesthetik« (1891) a v menší práci české »O významu praktických ideí Herbartových pro všeobecnou aesthetiku« (1881), pak v řadě menších článků, jejichž výběr podávají knihy »Šest rozprav z oboru krásovědy a dějin umění« (1877), »Rozpravy hudební« (1885), »Čtyři rozpravy« (1894). Základními problémy uměleckými po stránce spíše praktické zabývají se drobnější jeho spisy »O významu průmyslu uměleckého« (1887), »O realismu uměleckém« (1890), »O socialisaci umění« (1903) a »Umění a společnost« (1907). Velmi hojné práce Hostinského věnovány jsou dějinám hudby, hlavně české, tak »Stručný přehled dějin hudby« (1885), »Jan Blahoslav a Jan Josquin« (1896), »Hudba v Čechách« (1900, původ. něm. 1893) a soubor prací o Smetanovi z let 70. a 80. »Bedřich Smetana a jeho boj o moderní hudbu« (1901). Podobně zahrnuje knížka »Česká světská píseň lidová« (1906) řadu důležitých starších studií o hudbě lidové po stránce musikální i slovesné; sem hledí i vydání »36 nápěvů světských písní českého lidu ze XVI. století« (1892).

Východiskem aesthetického myšlení Hostinského jest Herbart, ale jediné jako aesthetik; v jeho duchu přisuzuje aesthetice naprostou samostatnost vědeckou, klade v ní důraz na empirii a na experiment, zachovává vůči německým pokračovatelům Herbartovým přísně konkrétnost. Hostinský však obohatil svoje aesthetické poznání a myšlení z hojných moderních zdrojů: z věd přírodních, hlavně z Fechnera a Helmholtze i z evolucionismu, ze Semperovy nauky o slohu a z Wagnerovy hudební theorie a z dějin umění vůbec. Tak stala se mu aesthetika z Herbartovy nauky o krásnu vědou o konkrétním umění. Na tomto všeobecném základě, jsa nad to ještě vyzbrojen požadavkem pokroku v umění a svobody tvoření, vybudoval Hostinský svou praxi kritickou, historickou a výchovnou.

Vlastní oblastí jeho práce jest hudba: tu vyšetřil podmínky a zásady hudby národní a vyvrátiv kriticky zastaralý předsudek o nápodobě lidových písní, převedl otázku na princip správně deklamované řeči: tu byl neúnavným průkopníkem ideí Smetanovy osob-

nosti a reformy a později osobnosti Fibichovy, tu stal se důmyslným a svérázným hlasatelem umění Wagnerova u nás; tu přispěl k poznání našeho hudebního života v XVI. věku; tu konečně rozebral historicky naši píseň lidovou. Tato jeho hudební činnost jest v nejtěsnější souvislosti s literaturou: vyložil prosodické základy českého básnictví; obhájil důmyslně realismus literární; přispěl k poznání podstaty dramatu; napsal hojnost kritik básnických děl atd. a vůbec nezapřel v sobě mladistvého veršovce z »Almanachu českého studentstva« r. 1869. O. Hostinský náleží literatuře jako aestheticce. Jako spisovatel miluje klidný, věcný, souměrný výklad, podepřený plným přesvědčením; osobnost sama ustupuje za předmět, nehledá ozdob, duchaplnosti, ironických blesků. Vedle skvělého cause-ra Jos. Durdíka jest Hostinský sušší, strážlivější, prostší, nechce býti nikdy stilistou, nýbrž jen přesným a přístupným vykladačem důkladně promyšlených a poctivě procitěných moderních zásad uměleckých. (Všestranné ocenění Hostinského podává jubilejní sešit VIII. roč. »České Mysli«, tam nejplněji jej vystihuje delší studie Zd. Nejedlého, od Zd. Nejedlého viz i studii o Hostinském jako historiku v Čes. Čas. Hist. XVI 1910, pak též číslo Hostinského v »Hudebním sborníku« 1912; z nekrologů zvláště pronikavě vystihl jeho osobnost F. X. Šaldův v Novině III 1910, str. 189).

Ze žáků O. Hostinského vynikl Zdeněk Nejedlý jako aesthetic, dějepisec hudby a umělecký kritik, viz o něm níže v kapitole o literatuře dějepisné; na předpokladech Hostinského buduje svou krasovědu hlavně hudební též Otakar Zich (* 1879). O F. X. Šaldovi, F. V. Krejčím, Jiřím Karáskovi, kteří psali o aestheticce umělecké, hlavně básnické, promluveno výše při výkladu rozvoje české kritiky.

I ve *vychovatelské a vyučovatelské theorii* české převládal do konce 80. let směr Herbartův, jevíci se intelektualismem velice jednostranným a pojímající výchovu ryze individualisticky. Ale již G. A. Lindner přikláněl se k paedagogice evolucionistické a sociální, čímž ukázal cesty nové; od jeho dob vymaňuje se česká nauka vychovatelská z područí intelektualistické psychologie a hledá své místo po boku sociologie, tážíc se v duchu Spencerově, jaké místo mělo vychování ve vývoji civilisačním, a jak škola přispívá k zachování rodu, k rozmnožení energie pracovní, a jaké postavení jí přisuzuje sociální hygiena. Škola se dle těchto úvah stává podílnicí díla, které koná rodina a společnost.

a paedagogu se ukládá, aby měl na zřeteli mládež nejen v době povinné návštěvy školské, ale od nejranějšího dětství po dokonalou dospělost. Uvědoměle hlásal tento program socialisace vychování stoupenec a prekladatel Spencerův Josef Ulehla.

Má-li se však dařiti vychovatelské dílo jako vážný úkol sociální, jest třeba, aby důkladně bylo poznáno dítě, které dlužno vychovávat i a to nejen po stránce intelektu, nýbrž též dle povahy mravní: duše dětská, do níž se pohřežoval již náš Komenský, stává se vlivem myslitelů anglických i francouzských předmětem zevrubného studia též u nás: František Čáda pokračuje prohloubeněji a samostatně v snahách Jana Kaprase (viz str. 364) a vytváří paedopsychologii jako vědu; k studiu normální duše dětské přistupuje pak záhy pathologie i terapie mravních a duševních vad dětského věku. V celku se vyučování individualisuje, při čemž se věnuje pozornost některým dotud pomíjeným stránkám na př. výchově tělesné, ethickému poučování hlavně po stránce pohlavní, výchově umělecké po vzoru aesthetických paedagogů anglických a německých, reformě vyučování jazykového, jmenovitě řeči mateřské, methodě při probírání t. zv. prvouky (věcné látky na nejnižším stupni) atd. Při specialisaci nezapomínáno na cíle kulturně výchovné a na účast paedagogie při obrodě společenské, ty cíle učitelstvu stavěli před oči po Lindnerovi hlavně Ulehla a Mrazík a se zdůrazňováním své humanitní filosofie Masaryk a Drtina; Drtina připomínal zvláště historický úděl vychovatelství v kulturním vývoji (»Ideály výchovy« 1902); dějinnou orientaci s povzneseného toho hlediska usnadnil český historik paedagogický Otakar Kádner. Nezůstávalo však při pouhé theorii, nýbrž směřovalo se i k reformě praktické, jejímž předním cílem jest po odmítavé kritice dosavadních ústavů učitelských zpřístupnění vysokých škol učitelstvu a harmonické přizpůsobení škol logickému pořadu věd také o vnitřní organisaci a o právní osamostatnění učitelstva pracováno na podkladě ethickém.

Velmi živě ozývají se promyšlené hlasy po úplném odcírkevnění školy a to škol národních i středních; též boj za svobodu učení vysokého náleží do této souvislosti. Značnou odbornou literaturu vyvolaly snahy po reformě škol středních, jež částečně uskutečněny a jež přinesly zeslabení živlu klassického i na gymnasiích, filosoficky opřeli své reformní návrhy O. Kramář, T. G. Masaryk, Fr. Drtina. Odborné této litera-

tury, jakož i písemnictví methodického uváděti zde nelze; náš přehled charakterisuje jen význačné hlavy české paedagogiky.*)

Moderní vychovatelé však neobmezují své snahy na mládež, nýbrž chápají se i t. zv. lidovýchovy, která populárními přednáškami, soustavnými kursy, drobnými spisky chce šířiti obzor všech vrstev a obráteti je k cílům moderní kultury. Dílo to koná u nás od r. 1899 t. zv. universitní extense, vedená professorstvem české university; vůdčími duchy tu jsou filosofové Fr. Drtina a Fr. Čáda, kteří otázce lidovýchovy věnovali řadu spisků. Vlastním orgánem snah lidovýchovných jest časopis »Česká Osvěta« (od r. 1905, založena znalcem lidového vzdělání a knihovnictví v Anglii Ladislavem Živným). Literární obraz přednášek »universitní extense« podává »Sbírka přednášek a rozprav« (obnovena r. 1907 Fr. Drtinou).

Přechodným zjevem v české paedagogice jest *Josef Klika* (1857—1906), nejvěrnější strážce odkazu Lindnerova, z něhož zvláště důležité části s porozuměním a pietou vydal. Také o rozšíření známosti děl a zásad Komenského získal si zásluhy. Vlastní jeho práce týkají se většinou methodiky věd přírodních a organizace školské: úhrnnou příručkou vychovatelských a vyučovatelských vědomostí až po dobu Lindnerovu jest *Klikou* (a *K. Štechem*) redigovaný »Stručný slovník paedagogický« (1891—1909 v IX díl.).

---

*) Nové obzory paedagogické otevíraly překlady cizích děl: *H. Spencera* (1879 a 1895 *Jos. Úlehlou*), *Compayrého* (1898 *Janem Mrazíkem*), *Sullyho* (1899 *Ot. Sýkrou*), *J. Deweye* (1904 *Janem Mrazíkem*), *Tracyho* (1904 *K. Křivým*), *G. S. Halla* (1905 *J. Maurerem*), *Laye* 1911 *Jos. Kubálkem*), *J. Kinga* (1912 *Ot. Chlunem*) a paedagogů slovanských *St. Karnowicze* (1904 *Fr. Vondráčkem*) a *J. V. Sikorského* (1909 *Mart. Kozákem*); včasný převod *Quickových*. »Vychovatelských reformátorů« (1897 *B. Foustkou*) informoval historicky. Zprvu v *Bayerově* »Bibliotéce paedagogických klassiků« (od r. 1886) pak v »Knihovně paedagogických klassiků«, vydávané od r. 1905 »Dědictvím Komenského«, vycházela velká díla daleké i nedavné minulosti; z nich zvláště *Spencer*, *Tolstoj* a *Ellen Key* oplodňovali močně české myšlení paedagogickofilosofické,

K prvním hlasatelům paedagogické reformy mezi učitelstvem náležel *Antonín Janů* (1852—1899), jenž vedle výborných prací o vyučování mateřského jazyka na základě psychologickém, »Jazyk mateřský a škola obecná« (1898), nakreslil v polopovídkové knize »Jan Sluníčko, národní učitel« (1898) živě a přesvědčivě ideální obraz moderního paedagoga pracujícího uprostřed lidu. *Jan Mrazík* (* 1848), překladatel vychovatelských a filosofických děl z angličtiny, i francouzštiny, soustavně v řadě studií v »České škole« a v »Paedagogických rozhledech« vyložil zásady výchovy sociální a aestheticko-ethické proti dosavadnímu individualistickému a intelektualistickému herbartovství a podal vedle plodných myšlenek o vyučování jazyku mateřskému i zdařilé návrhy k reformě učitelských ústavů. Přispěl též cennými studiiemi k popularisaci zásad Komenského. Vůdčí místo v táboře reformním zaujímá *Josef Úlehla* (* 1852). Narodil se 16. března 1852 v Podivíně na Moravě a strávil dětství v různých dědinách i městečkách moravského Slovácka; vystudovav gymnasium a učitelský ústav v Brně, působil v l. 1872—1905 na vesnických i měšťanských školách slováckých, valašských a hanáckých, v l. 1905—1912 jako ředitel měšťanské školy ve Strážnici. Zdomácněv u všech kmenů moravských, poznáv duši dítěte, učitelské poměry i školské nedostatky v celém domově, byl Úlehla povolán, aby podal kritiku vychovatelství a vyučování své vlasti a zároveň pronesl názory reformní. Hluboké studium myslitelů anglických, jmenovitě Spencera, z kterého překládá, důkladné odborné znalosti, hlavně v oboru matematiky, opravňovaly jej ke kritice i k reformním návrhům. Ostrou a důmyslnou kritikou současného úpadku ve školství a nesouměrnosti ve vzdělání podal v hlavním díle souboru úvah »Listy paedagogické« (1899) a osvědčiv se tu duchem dalekých kulturních obzorů. Úlehla, odchovanec anglického evolucionismu a ruského novokřesťanství, nestaví proti tomuto zmatku přítomnosti žádných pozitivních dogmat pro budoucnost, nýbrž přihlédáje vždy k souhlasu vnitřní osobnosti s ideálem výchovy, hledá zajímavě prvky pro kulturní disciplinu společenskou i jednotlivcovu. Odborné práce Úlehlovy jsou obsahu matematického, z nich »Dějiny matematiky« (1901) neseny jsou kulturně filosofickým rytmem. Vzdělání učitelstva, jehož jest horlivým průkopníkem, chce uceliti encyklopaedicky; založil r 1900 »Encyklopaedic

kou knihovnu«, kde vyšla jeho hlavní díla nauková. Dogmatictěji vystupuje překladatel paedagogických statí Tolstého *Josef Černý* (* 1863), čilý to organizátor. Své zásady, vyvěrající z ethického nadšení humanitního a jen skrovně opřené o psychologii ať individuální či společenskou, vyložil theoreticky v »Rodině, škole a společnosti« (1897) a »Úkolech výchovy individuální a sociální« (1897), prakticky pak v »Snahách a práci učitele« (1904).

O obou vůdčích paedagogických spisovatelích českých, Františku Drtinovi a Františku Čádovi, promluveno bylo při přehledu literatury filosofické: onen podal vynikající práce z dějin vychovatelství a vyučování, tento jest zakladatelem paedopsychologie v Čechách. Historikem paedagogiky jest také professor její na pražské universitě *Otakar Kádner* (* 1870). Od studií filologických přešel k odbornému pěstování logiky a psychologie; ve vychovatelství zabýval se t. zv. paedagogikou experimentální v »Příspěvcích k paedagogice experimentální« (1906) a podal i řadu methodicky vzorných monografií ze starší paedagogiky české (Kollár, Amerling). Hlavní jeho dílem jsou »Dějiny paedagogiky« (1909 a 1912) posud II díly do konce XVIII věku) sledující na širokém podkladě kulturním vychovatelské theorie, ale i vývoj organisace školské. Z paedopsychologických pracovníků mladších budtež jmenování paedopatholog *Otakar Chlup* (* 1875) a *Rudolf Neuhöfer* (* 1876) činný též v klassické filologii. Různými otázkami školské reformy, psychologie dětství se zabývali *František A. Soukup* (* 1870) a *František Šelep*a (* 1884). Umělecké výchovy všímá si po O. Hostinském zvláště *Josef Patočka* (* 1869). Posléze budtež uvedeni tři přední průkopníci moderních reform methodiky na školách obecných *Josef Tůma* (* 1865), jenž pracuje o zdokonalení vyučování prvouky, *Josef Müller* (* 1870), apoštol volného slohu a *Ladislav Horák* (* 1884), který usiluje o zdůraznění kulturního i sociologického živlu ve školském dějepisu.

Jako v 70. letech působením Zoubkovým (viz str 367) tak i v přítomnosti jest osoba a nauka Komenského zásluhou některých odborníků ideově i mravně mocnou inspirační posilou učitelstvu v boji za ideály osvětové. V šlépějích Zoubkových jakožto překladatelé, vykladači a vydavatelé děl Komenského jdou *Josef Šmaha* (* 1843) a *Jan V. Novák* (* 1853); životop-

pisce a vydavatele korespondence velké odborné přípravy dostalo se Komenskému ve slovenském bohoslovci *Janu Kvačalovi* (* 1862), jenž rediguje od roku 1910 velké kriticko-historické vydání děl Komenských v původních zněních o 30 sv., mezi tím co v »Knihovně paedagogických klasiků« vycházejí česky »Vybrané spisy J. A. Komenského«.

Orgány paedagogické reformy v tomto období jsou časopisy »Učitelské noviny« (od r. 1883), »Paedagogické rozhledy« (od r. 1888, z počátku redaktorem byl Josef Klika, po té Jan Mrazík, nyní Fr. Drtina), »Český učitel« (od r. 1897) s přílohou »Česká škola«, »Život« (1899—1902) a »Učitelský přehled« (od r. 1904) a »Volná škola« (od r. 1907); k nim vedle časopisů na str. 368 uvedených druží se listy methodické a vychovatelské směru kompromissního a rázu stavovského: »Časopis českých učitelek« (od r. 1885), »Školský obzor« (od r. 1895), »Škola našeho venkova« (od roku 1897), »Škola měšťanská« (od r. 1898). Na Slovensku vycházela od 70. let řada paedagogických i školských časopisů, namnoze rázu konfessiijního, ale všechny zanikly předčasně. Na osvícenějším hledisku stojí Hurbana Vajanského »Rodina a škola«, jež vystřídala Salvův list »Dom a škola«. Středoškolské učitelstvo má svůj orgán ve »Věstníku českých profesorů« (od r. 1892). Vlastním střediskem moderního paedagogického ruchu jest od r. 1892 literární matice »Dědictví Komenského«. Tu vyšla téměř všechna původní i přeložená díla nového směru.

Filologie a jazykozpyt v posledním čtvrtstoletí.

Jazykověda česká ocitla se v 70. letech v povězlivém úpadku a pozbyla někdejšího významného postavení v kultuře národní. Teprve na rozhraní 30. a 90. let nadchází opětně obrat: otázky filologické posunují se v popředí kulturního zájmu, jsou řešeny novými methodami; vynikající osobnosti staví se v čelo filologických prací; vztyčují si veliké plány naukově a provádějí je do hloubky i do šířky; jejich vlivem stupňuje se v mladším pokolení zájem o vědy filologické a vznikají celé školy pracovníků odborných. Podané výzkumy nemají jen cenu úzce odbornickou, nýbrž zasahují i do ostatního kulturního ruchu národního,

Převrat ten poutá se k velkému sporu o pravost R K Z a k dvěma významným osobnostem vědcům, Janu Gebauerovi a Josefu Královi. Když r. 1883 osamostatněna byla česká universita, přešli na vysoké učení české z utrakvistické pražské university filologové klassičtí a slovanští dvojího způsobu. Jednak to byli zastanci směru starších, konservativci a tradicionalisté, Jan Kvičala a Martin Hattala, jednak potud nevyhranění zástupci modernějších ideí ve filologii, Josef Král a Jan Gebauer. Tito mladší učenci lišili se od starších filologů, z pohodlných, přízní vědeckého i veřejného štěstí zhýčkaných, skrovně publikujících a naukově neplodných to učenců, především rysy charakterními: pílí v úřadě universitním i v pracích vědeckých, sebezapíravou oddaností povolání a odbornému studiu, disciplinovaností vůle a mužnou lhostejností k veřejnému úspěchu a mimovědecké kariéře. Byly tu i rozhodné rozdíly vědecké: mladší pracovníci hlásili se k t. zv. hnutí mladogrammatickému, které, na rozdíl dotud vládnoucího směru Schleicherova, kladlo zvláštní důraz na živou, mluvenou řeč, pěstovalo jako základ jazykovědného studia hláskosloví atd. Nejpodstatnější rozdíl však byl v tom, že starší tradicionalisté opatrně a pohodlně se vyhýbali kritice stávajících dogmat české vědy, že libovali si ve vědeckých kompromisích.

Hlavním takovým dogmatem byla přes tak hojně námítky učenců domácích i německých pravost R K Z. Když r. 1886 Jan Gebauer, dotud zastánce pravosti Rukopisů, methodickým postupem dospěl k zjištění falsifikátů, poznal ihned, že jde tu o zásadní otázku, bez jejíhož zodpovězení nelze pokračovati ve studiu staré češtiny a české řeči vůbec. Brzy se ukázalo, že nejedná se takto jen o starou češtinu, nýbrž o správné poznání celé naší kulturní minulosti, a že otázka zasahá rovněž do oboru historie, práva atd. Zástupci moderních směrů vědeckých, s Janem Gebauerem v čele, podnikli všestranný rozbor R K Z, jenž přes odpor starších odborníků i celé české veřejnosti proměnil se v úhrnnou revisi naší tradice naukové a jenž postupně od podvržených památek samých týkal se i vědeckých děl na nich zbudovaných. Postup tohoto posledního velkého boje rukopisného vylíčen v souvislosti výše (na str. 162 a 163); zde nutno zmíniti se o některých jeho výsledcích vědeckých a charakterních.

Z podvržených památek nebylo uhájeno ničeho, naopak naskytla se nutnost z věrohodných a pravých

staročeských památek vědeckou cestou zjistiti správný stav a vývoj jazyka staročeského; klamně nádherná stavba naší dávné poesie se sesula, a tak nadcházet úkol prozkoumati skutečné počátky naší slovesnosti, ale zároveň i literárně-historicky vyšetřiti ono údobí novočeské literatury, kdy rukopisné podvrhy vznikly: obraz samorostlé pravěké kultury československé se ukázal bujnou fantasií, již bylo nutno nahraditi pragmatickým vylíčením naší staré civilisace v jejích vztazích k ostatním poměrům západoevropským. Konkrétní realismus vědecký vytlačil takto národní romantiku. Boj rozlišil českou universitu na dva zneprátené tábory, z nichž jeden, konservativní, opanoval zprvu Českou Akademii nově zřízenou a v zárodcích ochromil pro dlouhá léta její činnost vědeckou; leč ukázalo se bojem zároveň, že životními podmínkami pro českou vědu jsou především neúchylná pravdomluvnost, odvaha kritiky i za cenu veřejného nepřátelství, vědecká důslednost, přísná skepse vůči tradici. Po těchto ethických stránkách dlužno velké boje rukopisné pokládati za předeheru kulturního a společenského přerodu v 90. letech.

Vítězně z bojů vyšla především česká jazykověda. Její duchovní vůdce, Jan Gebauer, plně si uvědomil svůj úkol a položil pevný základ k epochálním svým dílům. Shromáždil kolem sebe své katedry a ve svém vědeckém semináři celou skupinu žáků, kteří snášeli materiál pro poznání staročeského jazyka, konali v jeho duchu studia dialektologická, řešili drobné zásadnější problémy staročeského písemnictví, vydávali dle transkripčních zásad učitelových staré památky a v praktickém životě přenášeli učení mistrovo do škol a mezi mládež. Podněty Gebauerovy působily i na filology oborů jiných; měly velký vliv na české dějiny literární; pokrokovým názorem o řeči živé a pravopisných principech blahodárně vystřídaly v jazyce spisovném zvrácené snahy brusičské. To vše mění postavu Jana Gebauera z vědeckého odborníka na činitele kultury národní.

Jan Gebauer (1838—1907) narodil se z otce Němce a matky Češky 8. října 1838 v Oubyslavicích u Nové Paky. Vystudovav v Jičíně gymnasium, v Praze filosofickou fakultu byl 1862 až 1865 suplentem na reálce v Praze, 1866—1870 professorem reálky v Pardubicích, po té 1870—1880 české reálky v Ječné ulici v Praze. Vědecká jeho dráha počíná habilitací pro češtinu na utrakvistické universitě 1873, brzy rozšířil svojí

venia legendi na celý obor slovanské filologie, čtení svá konal česky. Roku 1880 stal se professorem mimořádným, 1881 řádným, po té přešel na osamostatněnou universitu českou. Na universitě i ve veřejnosti dostalo se mu koncem života vysokých poct, kdežto v nejlepších letech svého života byl za vystoupení proti R K Z pronásledován a nenáviděn. Zemřel na Kr. Vinohradech 25. května 1907.

V mladších letech překládal Gebauer básnické ukázky z ruštiny, bulharštiny, indičtiny, r. 1861 zúčastnil se redakce Riegrova Slovníka naučného. Roku 1868 počínají jeho práce jazykozpytné. Některé již ukazují k specialistovi v oboru mluvnice staročeské, tak vedle článků v časopisech spisky »Příspěvek k historii českých samohlásek« (1870), »Příspěvky k historii českého pravopisu« (1871) a »Hláskosloví jazyka českého« (1877), jiné dosvědčují, že mnoho se zabýval všeobecným jazykozpytem s hledisek právě moderních, tak »Etymonologické počátky řeči« (1868) a »Uvedení do mluvnice české« (1876). Studia hláskoslovná vstupují stále do popředí, jak viděti jmenovitě z hojných statí, otištěných v »Listech filologických«, jichž od počátku (1874) Gebauer byl redaktorem. Vědecký materiál Gebauerovi dodávalo podrobné a rozsáhlé zkoumání památek staročeských, z nichž vzorně vydal Flaškovu »Novou radu« (1876), »Žaltář Wittenberský« (1880) a »Knihu Rožmberskou«. Sem náleží dva obranné spisy podezřelých památek »Staročeského Mastičkáře« (1880 v Listech filolog.) a »Stč. zlomku evangelia svatojanského« (1881), z nichž tento později v podstatě vyvrácen. Rukopisného boje týká se zejména Gebauerovy publikace »Potřeba dalších zkoušek R K Z« (v Athenaeu 1886) a »Poučení o padělaných R K Z« (1888). R. 1887 učinil Gebauer velký hláskoslovný objev zákona iotačného, r. 1883 odkryl důmyslné pravidlo o rozdílu kvalitativní a kvantitativní negace v staré češtině, kterého jazykověda plodně užila i mimo hranice jazyků slovanských.

Od roku 1885 uveřejňoval Gebauer jmenovitě v »Pojednáních král. česk. spol. nauk« větší úryvky z velké své práce o historické mluvnici české, nejprve ukázky tvaroslovné. Pak grandiosní »Historická mluvnice jazyka českého« zahájena r. 1894 »Hláskoslovím«, r. 1896 následovalo »Skloňování«, r. 1898 »Časování«, kdežto »Kmenosloví« a »Sklad-

ba« nebyly vydány a nedostaly se přes stadium materialí. Kdežto v »Historické mluvnici« chtěl »vyčerpati všechny prameny jazyka českého a podávati výklady vědecky správné«, postavil druhému životnímu dílu svému »Slovníku staročeskému« úkol, podati »všecku látku jazyka českého, dochovanou v památkách od doby nejstarší až do ustálení jazyka spisovného nového«, se zvláštním zřetelem k jazyku staročeskému až do konce XIV. věku. Ani tohoto díla nebylo Gebauerovi přáno dokončiti, v letech 1901—1902 vyšel první díl, obsahující písmena A—J, z druhého dílu vyšlo několik sešitů s posledním heslem »morský«. Dokončení Slovníka jakož i Historické mluvnice na základě pozůstalých papírů a v duchu mistrově převzal jeho žák Emil Smetánka.

Vedle děl vědeckých napsal Gebauer i velkou řadu školských učebnic, které s vzornou methodou jasně a prostě popularisují a shrnují výsledky Gebauerova badání; jsou to »Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské« (ve II sv. od r. 1890 častěji), »Krátká mluvnice česká pro první třídu škol středních« (od r. 1891 častěji) a »Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé« (od r. 1900 dvakráte). Také »Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví« (1903) jsou v podstatě prací Gebauerovou.

Vědecký význam Gebauerův jest mnohonásobný. Důkladným studiem staročeských památek z pramenů, konaným s neznámou dotud akribií v otázkách pravopisných, hláskoslovných, grafických a textových, nashromáždil si Gebauer obrovský materiál, jež kriticky ocenil, methodicky utřídil, vědecky urovnal. Odmítaje cestu apriorních hypotes a libovolných nápadů, abstrahoval Gebauer z této ohromné a spolehlivé látky zákony a pravidla, byv k tomu vyzbrojen znalostí moderní jazykovědy, řeči slovanských, slavistické filologie vůbec a církevně slovanského jazyka zvláště. Popisná část, systematika řeči u něho převládala, třebaže nescházelo mu schopnosti tvůrčího jazykozpytce, jak ukazuje objev iotačnického a negáčnického pravidla. Ač nezapomínal na dialektů, ač měl dobrý smysl pro řeč mluvenou, ač přihlížel i k etymologii, přece kladl hlavní váhu na staročestinu, kterou dovedl vzkřísiti vědecky a které občas přiřkládal význam normativní. Ale v tom se jeví blížencem Palackého neb Šafaříka, že nikdy nepojímá minulost jako uzavřenou, mrtvou periodu.

nybrž v ní vidí vývoj, a dovedla-li kdy suchá látka mluvnická otvírati pohledy do kulturní dílny národní, bylo tomu u Jana Gebauera. Jemu, klidnému a střízlivému epikovi jazykových fakt, jevil se věkovitý vývoj jazyka českého jako organické dění: proto Gebauer nedovedl snést ani násilného zasahování libovolných nápadů, libůstek, puristických přepiatostí do vývoje živého jazyka, proto odmítal rozhodně apriorism, logické konstrukce u výkladu jazykových dějův. Jeho životní dílo, ačkoliv jest zlonikem, patří jakožto soustavný dějinný a popisný obraz jazyka českého k nejkrásnějším národním výtvorům doby, která jednak politicky zápasila o práva jazyková, jednak literárně vytvořila řadu vpravdě uměleckých děl právě tímto podivuhodným nástrojem jazykovým.

(Z pozůstalosti Gebauerovy otiskla jeho dcera Marie Gebauerová v List. filolog. 1908 úryvek jeho vzpomínek z mládí, od r. 1909 tamže jeho korespondenci. Ocenění a charakteristiku podali v Listech filolog. 1907 E. Smetánka po stránce jazykovědné a Arn. Novák po stránce literárně dějepisné, pak Jos. Zubatý v Čech. Revue 1907 po stránce jazykovědné.)

Gebauer vynikl stejně jako učenec i učitel. Na universitě vychoval si řadu žáků, profesorů to středškolských, kteří buď sbírali pro svého mistra dokladový materiál v rukopisech, buď řešili otázky filologické jím nadhozené, buď pracovali dle jeho zásad v dialektologii neb v staročeském písemnictví. Zvláště horlivě po různých stránkách filologických byly zkoumány dvoje památky, na něž jako na vzor správné staročeštiny Gebauer kladl důraz, Alexandreis a spisy Tomáše ze Štítného; od nich postoupili příslušníci školy Gebauerovy k památkám náboženské reformace české, spisům Husovým, Chelčického, Rokycanovým. Hromadně vystoupila Gebauerova škola, uctívajíc svého učitele při jeho 60. narozeninách, »Rozpravami filologickými věnovanými Janu Gebauerovi« (1898).

Ze žáků Gebauerových nejvýznamnější jest *Antonín Havlík* (* 1855). V oboru jazykovědném učinil roku 1889 (v Listech filologických) důležitý hláskoslovný objev zákona jerového; v oboru staročeské filologie podal od roku 1894 (články v Čas. Čes. Mus.) řadu cenných příspěvků k chronologii staročeského písemnictví, z nichž zvláště vysvítá, že strč. rýmované legendy předcházely Alexandreidu, a že tedy nelze počátek staročeské poesie klásti před r.

1306. Všecky práce Havlíkovy vynikají materiálem hojně sneseným a důkladnou methodou filologickou. V počátcích měly tyto přednosti i filologické práce pozdějšího apostaty Gebauerovy školy a dialektického obháje padělaného RK *Václava Flajšhans* (* 1866), leč postupně s rostoucí nadprodukcí upadal V. Flajšhans, (o něm viz níže mezi historiky literárními), v povrchnost metody a libovolnost hypotes; značnou cenu mají jeho obsáhlé a důmyslné sbírky materiálu slovníkářského a příslovnického i edice děl Jana Husa a jeho současníků. Nástupce Gebauerův na katedře universitní a dodělavatel obou jeho životních děl, *Emil Smetánka* (* 1875), jenž začal jako bystrý dialektolog, vynikl hlavně jako filologický, vzorný vydavatel Chelčického (1900, 1903 a 1912) a »Životů otcův« (1909). Menší příspěvky jazykové a filologické podali ze školy Gebauerovy *Matěj Opatrný* (1860—1891), *Ferdinand Jokl* (1861—1905), *Karel I. Černý* (* 1864), *Václav Lacina* (1876—1905), práce ty otištěny většinou v Listech filologických. V poslední době pěstují naši grammatikové se zvláštní zálibou studie fonetické, namnoze způsobem experimentálním a se zřeteli fyziologickými; první, kdož podjal se podobných zkoumání na živé řeči české i na jazyku staročeském, byl *Ladislav Dolanský* (1857—1910); z mladých badatelů pěstují zkoumání fonetické zvláště *Antonín Frnta* (* 1884), který podal (1911) důkladný popis novické výslovnosti a *Josef Chlumský* (* 1871), jenž dle francouzské metody Rousseletovy uvádí k nám fonetiku srovnávací.

Jan Gebauer sám nevěnoval se speciálně studiu dialektologickému, ač ve svých dílech materiál sem hledící nikterak nepodceňoval; vynikající dialektologové z jeho školy nevyšli. Příklad dialektologické práce dával stále neúnavný pracovník moravský František Bartoš, u něhož pohříchu nepředcházelo vědeckou práci odborné fonetické vzdělání, bez něhož moderní studium nářečí se neobejde, také transkripce Bartošova nevyhovuje již dnešním požadavkům. Těmito vadami stůně česká dialektologie posud; hojně sebraný materiál a jeho vědecký výklad však upříti nelze. Kromě Czambela a Pastrnka, dialektologů slovenských — viz o nich níže — a kromě Jiřího Polívky, jenž hlavními pracemi svými jest srovnávací dějepisec literární, podali tu významnější práce *Ignác Hošek* (* 1852), jenž prostudoval nářečí jihovýchodních Čech; *Vavřinec Dušek* (1858—1911), který vedle metodologických prací dialektologických důkladně propracoval jihočeská pod-

řečí, syntaktik a slezský dialektolog *Jan Lortš* (* 1860) a nejlepší znalec řeči chodské *Jan Hruška* (* 1865); z mladších pak *Jiří Malovaný* (* 1873, *Antonín Kašík* (* 1876), *Josef Folprecht* (* 1879) dialektologové moravského Slovácka i Valašska a *Quido Hodura* (* 1879), jenž prozkoumal nářečí litomyšlské.

Vedle Prahy jest střediskem české slavistiky také Vídeň. Slovanský seminář největšího slavisty současného Vatroslava Jagiče, jeho vědecký orgán »Archiv für slavische Philologie«, kam však hojně psávají i filologové pražští, sdružují je, aby znovu a znovu řešili otázky po vlasti jazyka církevně slovanského, po vztahu slovanských řečí k tomuto jazyku, po stáří kyrillice a glagolice, po vlivu staroslověnského překladu biblického na bibli českou, vesměs to problémy, jež zaměstnávaly již Dobrovského a Durycha.

Z nich *František Pastrnek* (* 1853), jenž r. 1895 přešel z university vídeňské do Prahy jako dědic stolice Hattalovy, pracoval zprvu pilně v oboru dialektologie uherského Slovácka, na to zahloubal se do mluvnice církevní slovanštiny, jíž věnoval »*Tvarosloví jazyka staroslověnského*« (1909 a 1912), a mnoho se zabýval otázkou cyrilomethodějskou, jíž náleží největší jeho práce »*Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda*« (1902). Mnoho pracoval i v bibliografii slavistiky. V letech 1896—1906 byl spoluredaktorem »*Listů filologických*«. V poslední době řídí redakční práce k vydání velkého thesauru řeči české, který chystá Česká akademie.

Václav Vondrák (* 1860), professor slovanského jazykozpytu na vídeňské universitě, vyšetřoval zprvu sporné a složité památky starého slovanského písemnictví; sem hledí spisy »*Studie z oboru církevně slovanského písemnictví*« (1903), »*O původu kijevských listů a pražských zlomků*« (1905), »*Frisinské památky*« (1896), též vydal hlaholský text »*Glagolita Clotzův*« (1893). V poslední době zpracoval německy v obsáhlých dílech mluvnici staroslověnskou (1900 a 1912) a srovnávací grammatiku jazyků slovanských (1906—1908). Menší studie tohoto druhu psal i dějepisec slovanských literatur a novinář *Josef Karásek* (* 1868), *Prokop Lang* (* 1855) a vydavatel památek církevního písemnictví slovanského *Josef Vajs* (* 1865).

Stranou od pražské i vídeňské školy filologické vyrostl nejpronikavější znalec řeči slovenské *Saň Czambel* (1856—1910). V důmyslných, leč i jednostrá-

ných spisech »Rukoväť spisovnej řeči slovenskej« (1902), »Slováci a ich reč« (1903) a »Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov« (1906), pokusil se dovodit jihoslovanský charakter slovenčiny a její nezávislost od jazyka českého. Tento krajní separatism vědecký vede přímo k vytržení Slováků z organických kořenů, jak ukázali filologičtí odpůrci Czambelovy theorie, Fr. Pastrnek, Jiří Polívka a E. Smetánka.

Gebauer sám zabýval se v počátcích své činnosti též indoevropským jazykozpytem srovnávacím a později, když specialisoval se jako grammatik český, nezapomínal ve svých hlavních dílech na tento podklad. Vedle něho podal předčasně zesnulý Leopold Geitler (v. str. 374) řadu cenných studií o jazykové větvi slovansko-baltické. Teprve však profesor filologie staroindické a jazykozpytu srovnávacího,

Josef Zubatý (* 1855), dal těmto rozptýleným snahám organickou jednotu a sloučil je se studiem filologie sanskrtské. Většina jeho vzorných prací ze všech oborů (hláskosloví, tvarosloví i skladby) jazykovědy srovnávací a jmenovitě z mluvnice litevské, jeho příspěvků etymologických a syntaktických vyšla po německých listech, ale i »Listy filologické«, »Časopis pro moderní filologii« a »Sborník filologický« přinesly některé ukázky, vyznačující se pronikavostí kritického soudu a jasnou plastičností výkladu. Šíří obzoru filosofického i filologického projevil Zubatý i některými pracemi spadajícími mimo obor jazykovědy, elegantními překlady z básnictví indického a studii z buddhismu. Vedle něho podali srovnávací práce jazykové *Josef Horák* (* 1862) a zvláště, auctor vynikající monografie »Slovanská deklinace jmenná« (1910), kde přehlednost registrujícího výkladu dovršována jest kritičností stanoviska i štěstím v samostatných vývodech, *Oldřich Hujer* (* 1880).

Těž obecný jazykozpyt srovnávací našel u nás po mnohostranném diletantovi Č. Šerclovi pěstitele přísně vědeckého. Byl jím *Emanuel Kovář* (1861—1898), jenž kromě dvou spisů propagujících zmíněné již zásady školy mladogrammatické, »O škole mladogrammatické« (1885) a »Úvod do mluvnice«, (1898) a kromě drobného »Nákresu mluvnice starobulharské« (1889) napsal rozsáhlou práci »O původě lidské mluvy« (1898), v níž na základě velmi bohatého srovnávání nejrůznějších větví

jazykových vyložil své názory evoluční. V poslední době podal menší stati toho druhu *Emil Franke* (* 1880).

Soustavné zabývání se filologií moderních řečí zahájeno bylo teprve s rozdělením university a zůstalo omezeno na učitele vysokoškolské a jejich žáky. Práce ty jsou ojedinělé v české literatuře vědecké a střídají se i v činnosti svých auktorů se spisy publikovanými v jazycích cizích.

Zakladatel české *germanistiky* *Václav Emanuel Mourek* (1846—1911) jest žákem a stoupencem pražského germanisty Jana Kelleho, jenž obrátil jeho pozornost k jazyku a písemnictví starohornoněmeckému a gotskému. V. E. Mourek studoval na náboženských památkách těchto germánských dialektů jmenovitě »makavé« otázky syntaktické, sbíraje empirický materiál, ohledávaje objektivně veškeré doklady, srovnává stále se skladbou latinskou a řeckou a používá rád také nových výzkumů domácích, na př. Gebauerem objeveného zákona o dvojí negaci. Vedle prací německy psaných jsou hlavní syntaktická Mourkova díla tato: »*Syntaxis gotských předložek*« (1890), »*Syntaxis složených vět v gotštině*« (1893) a »*Příspěvky k syntaxi staroněmeckého Tatiana*« (1895—1897); v nich došel názoru o velmi obmezené schopnosti perfektivování v gotštině i mínění, že v staré germánštině nebylo souslednosti modů. Úsudky ty setkaly se ve vědě namnoze se souhlasem, jehož se dostalo Mourkovi zvláště hojnou měrou, když v pracích německy psaných popularisoval a na germánské jazyky aplikoval Gebauerův důležitý nález o záporu kvalitativním a kvantitativním. Vztahy středověkého básnictví českého a německého, jimiž se zabývala pak řada literárních dějepisců, vyšetřoval V. E. Mourek ve spise »*Tandariuš a Floribella*« (1887), jenž obsahuje také text. Tuto germanistickou činnost předcházely u Mourka hojné práce jiné, dotýkající se jmenovitě angličtiny. Sestavil dvojí slovník anglicko-český, napsal mluvnicí angličtiny, podal spíše bibliografický než literárně historický »*Přehled dějin literatury anglické*« (1890), překládal Smilesa, Thackeraye atd.*) Všecky práce prvního germanisty českého, jenž v životě i v

*) V. E. Mourek účastnil se i redakce obsáhlého »*Slovníka německo-českého*« (1894—1898), vydávaného pilným překladatelem a lexikografem *Josefem Šterníngrem* (* 1866). O praktické studium němčiny na školách

názorech kulturních byl duch konservativní, látku důkladně shromážděnou a jasně utříděnou podávají přístupně a klidně. (O V. E. Mourkovi viz články Jankův v »Cas. pro mod. filol.« 1912, II.)

Z jeho žáků odešel výborný znalec gotštiny a badatel o problému negace *Vilém Hurtig* (1873—1895) na samém prahu dráhy. *Antonín Beer* (* 1881) utkvěl posud na stanovisku čirého epigonství, klada si tytéž syntaktické otázky jako Mourek i zodpovídaje je zcela souhlasně se svým učitelem. *Josef Janko* (* 1869), stoupenec nejmodernějších směrů fonetických, vybírá si zvláště složité zjevy hláskoslovné a přihlížejce pečlivě k jazykozpytu srovnávacímu i k fyziologii mluvy, řeší je učeně a šťastně. Z těchto studií česky jest psána nejvýznačnější rozprava »Soustava dlouhých slabik koncových v staré germánštině« (1908). Z výkladů v universitní extensi vznikl spis »W. Shakespeare a jeho díla« (1909); do velké diskuse o Peiskerově výkladu slovanské předhistorie (v. níže) zasáhl Janko řadou statí kritických, filologických i informačních i populárním spisem »O pravěku slovanském« (1912), vzešlým rovněž z lidových přednášek.

Soustavné úsilí mladších let Mourkových o zdomácnění studia anglické řeči a kultury v našem životě a na našich školách nese hlavně v posledním čase více ovoce. K praktikovi *Václavu A. Jungovi* (v. str. 471), který nám dal učebnici angličtiny i obsáhlý slovník, přidružil se v prvním professoru anglické řeči a literatury na české universitě *Vilému Mathesiovi* (* 1882) theoretik; kromě důmyslných sběratelských prací slosvosledu v angličtině upozornil na sebe synkretickými a přehlednými »Dějiny literatury anglické« (od 1911, posud I. díl), psanými v duchu Mourkově

Romanistiku uvedl na naši universitu *Jan Urban Jarník* (* 1848), žák velkého filologa pařížského G. Parisse. Většina jeho prací romanistických, týkajících se jmenovitě rumunštiny, psána jest německy, česky vyšly z delších pojednání jen »Příspěvky k poznání nářečí albánských« (1883) a »Dvě verše starofrancouzské legendy o sv. Kateřině« (1894). Příležitostně napsal česky několik statí i druhý romanista české university, v Praze zdomácnělý

---

získali si zásluhy profesoři *Julius Roth* (1842—1904), *Karel Veselík* (* 1849) a *Ignác Kadlec* (* 1856), spisovatelé methodicky cenných učebnic.

francouz *Jiří Mohl* 1866—1904, vynikající znalec latiny vulgární. Ostatní práce vyšlé z romanistického oddělení české university jsou jen stati časopisecké, články v školních programech atd.; úzkostlivou přesností, vyčerpáním a seřazením látky vynikají staro-francouzské studie Jarníkova nástupce *Maxe Křepinského* (* 1875), kdežto jazykový statistik *Antonín Boháč* (* 1882) projevil jazykozpytný bystrozrak v badáních o vztazích rozmanitých jazyků slovanských. Hojněji pěstována byla francouzština prakticky. Četné jsou ceskofrancouzské mluvnice, učebnice, čítanky atd. Z prací těch největší jsou »Slovník francouzsko-český« (1896) a »Slovník česko-francouzský« (1899); druhý sestavil sám pilný pracovník v methodice francouzštiny *Jan Herzer* (1850—1892), první týž ve spojení s *Čeňkem Iblem* (1851—1903). Z jiných školských romanistů, přispěvších k didaktice francouzštiny v Čechách, buďte uvedeni *František Šubrt* (1845—1898), *Vojtěch Paulus* (* 1853) a *František Vojtíšek* (* 1863).

I z filologie *orientálské* napsáno jest česky několik prací. Na bohosloveckých fakultách přednášejí se soustavně semitské jazyky, pokud jejich znalost podmiňuje porozumění Starému Zákonu: z těchto odborných potřeb vznikly obě učebnice profesora východních jazyků na pražské theologické fakultě *Jaroslava Seviáčka* (* 1860) »Základové hebrejského jazyka biblického« (1893) a »Mluvnice arabského jazyka« (1898), pak v poslední době některé studie archaeologicko-filologické *Aloise Musila* (* 1868), profesora ve Vídni. Širší obzory projevují práce orientalistů světských. Ještě na utrakvistické universitě pražské habilitoval se orientalista *Jaromír Břetislav Košut* (1854—1880), jehož pěkné práce o Hafizovi vzbudily naděje předčasně přervané. Nynější orientalista české university *Rudolf Dvořák* (* 1860) není jen semitolog, nýbrž vedle prací z hebrejštiny a arabštiny, perštiny a turečtiny věnuje se i jazyku čínskému. Ryze filologické jeho práce vycházejí německy, za to česky uveřejňuje kulturní výtěžky svých studií. Jsou to jmenovitě básnické překlady (v. výše) a pak souborné práce o náboženských soustavách Orientu, mezi těmito zvláště »Číňana Konfucia život a nauka« (1891), »Dějiny mravouky v Orientě«, I. Konfucius (1904). O tomto předmětu vydal i soustavné dílo německé »Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionen« (1895 ve III sv.)

Kromě »Listů filologických« (viz str. 376) má jazykoveda u nás ještě dva orgány »Casopis pro moderní filologii« (od r. 1911 za redakce Jana Machala, Josefa Jaňka a Prokopa M. Haškovce pro slavistiku, germanistiku a romanistiku) a »Sborník filologický« (od 1911 vedením III. třídy České Akademie pro filologii veškeru); v obou vedle prací jazykovědných jsou otiskovány i příspěvky literárně dějepisné.

Klassická filologie od doby Kvíčalovy pěstována vedle slavistiky nejhojněji. Převaha klassických věd nad ostatními naukami na gymnasiích, stále rozmnožovaných, působila nepřetržitý příliv mladých sil na universitu, kdež hned po rozdělení zřízeny dvě stolice pro klassickou filologii, a kdež klassické semináře organizovaly se velmi záhy. Professory těch kateder byli Jan Kvíčala a Josef Král; k nim přibyli záhy jako docenti latinista Robert Novák a archaeolog Ignác Vysoký. Většina prací klassicko-filologických vyšla ze seminářů universitních, jejichž vychovanci však i za středoškolského působení pracovali dále, ukládajíce své studie buď v programech gymnasijských, buď v orgánu filologického badání i kritického, v »Listech filologických«.

Jako v čele filologie české Jan Gebauer tak v čele klassického studia u nás stanul v této době Josef Král. Jeho odluka od Jana Kvíčaly, dosavadního vůdce klassické filologie u nás, znamenala rozhodný pokrok. Josef Král obhájil proti pohodlnému tradicionalismu Kvíčalovu právo vědecké kritiky, za níž posuzovatel stojí celou svou osobností; vedl k přísné skepsi v příčině ustálených a vžitých dogmat; i za cenu nedostatečného ohlasu a ocenění prohlásil se důsledně pro pěstování celého oboru vědního mateřštinou; přihlédaje stále k anglickým, francouzským, vlášským a ruským pracím, odvedl klassické studium z výlučného područí německé vědy; přijal jazykozpyt, v duchu školy mladogrammatické pojímaný, v okruh klassické filologie; pěstoval zanedbávaná odvětví metriku, mytologii; sleduje nepřetržitě nové výkopy a literární objevy na půdě antické, postaral se, aby nebyla přemílena stále tatáž themata, nýbrž aby kladeny a řešeny byly nové problémy; nepřeje ledabyle feuilletonistickému psaní o kultuře starověké, vlastnímu srdci tak drahé, podal sám vzory popularisace poznatků klassicko-filologických. Tento uvědomělý průkopník nových směrů jest i vysoce rázovitá osobnost: za každou

statí, vyčerpávající nejen předmět, ale i celou jeho, často nekonečnou literaturu až na dno, zvedá se temperamentní, útočný a výbušný duch, hájící své zásady bezohledně a ostře, ztotožňující svou bytost se svou prací, jež jako vítr vanoucí na klassické půdě sice boří a kácí, ale očišťuje a ozdravuje. Až na několik pracovníků ze školy Kvíčalovy žije česká filologie klassická v přítomnosti Královými podněty a v okruhu jeho ideí.

Josef Král (* 1853) narodil se 18. prosince 1853 v Praze, r. 1880 habilitoval se na utrakvistické universitě, r. 1883 přešel na universitu českou jako professor mimořádný, r. 1893 stal se professorem řádným. O cestách do vlasti klassického starověku a do Egypta podal řadu svěžích obrázků cestopisných. Jeho hlavní práce, kromě vzorných překladů z řečtiny (viz na str. 472), spadají do oboru metriky, mythologie a archaeologie. Hlavním dílem jeho života jest »Řecká a římská rhytmika a metrika«, z níž r. 1890 vyšla řecko-římská rhytmika, r. 1906 a 1911 první i druhý svazek řecké a římské metriky; tu vychází Král z důležitého principu o dvojitosti řeckého přízvuku (musikálního a expiratorního) a rozebírá na tomto základě celý metrický vysoce složitý život básnictví starověkého s úžasnou a vždy kritickou znalostí příslušné literatury. Po bok tomuto dílu řadí se obrovské pojednání »O prosodii české«, které 1893—1902 vycházelo v »Listech filologických« a r. 1909 zkráceně vydáno v »Světové knihovně«. V něm Král dokázal, že čeština připouští jedině prosodii přízvučnou a nikoliv též časoměrnou a podal zevrubný obraz nejen prosodického rozvoje českého, ale i historii českých sporů prosodických, čímž jeho spis, vyvolavši prudkou polemiku, řadí se k důležitým revisionistickým studiím o českém obrození národním. Samostatně vyšly od Krále ještě některé vysoce pečlivé edice řeckých klassiků, ovládnuvší textový materiál úplně a kriticky, některé školské učebnice v nové úpravě a pak populární spisky z oboru archaeologie klassické, »Nálezy Schliemannovy v Tiryntě a v Mykenách« (1880), »Archaeologické nálezy na Kypru« (1881), »O tanci antickém« (1884) a »O scenerii řeckého divadla« (1888).

Mezi stoupenci a žáky Královými zvláště vynikli: *Frant. Groh* (* 1863), od r. 1899 docent, od r. 1905 professor university, od r. 1899 **spoluredaktor** »Listů filologických«, jenž vedle nesčíslných recenzí a článků

vydal větší práce z oboru klassického starožitnictví a místopisu »Řecké divadlo« (1909—1911), a »Topografie starých Athén« (od r. 1909), pak v nové vědecké úpravě Saskovu »Mythologii Řeků v a Římanů« (1898); znalec klassické archaeologie a umění *Ladislav Brtnický* (* 1858); odborník ve sporných otázkách písemnictví římského *Jan Brant* (* 1868); důmyslný duch kritický a kombinační *Ferdinand Hoffmeister* (* 1875); jemný milovník kulturně složitých jevů v antických dějinách i literárních *Karel Müller* (* 1876); bezprostřední pokračovatel v Králových studiích metrických a dějepisec římské literatury, *Karel Wenig* (* 1878); všestranný *Otakar Jiráni* (* 1879), analytik pozdní literatury klassické a po Královi nejlepší znalec problémů mythologických. Sem řaditi jest i auktora rozsáhlých »Dějin řecké literatury doby klassické« (1898), *Václava Sládka* (* 1858) a historika starověku Emanuele Peroutku: o tomto však, jakož i o jeho protichůdci Justinu V Práškoví, viz při literatuře dějepisné.

Skrovnější činnost než škola Králova rozvinuli stoupenci Kvičalovi, kteří vždy se soustředili na užší okruh práce odborné, nepěstovali kritiku, neudržovali styků s ostatním kulturním životem českým. V létech 1895—1905 ukládali své práce v »Českém museu filologickém«. *Robert Novák* (* 1853) od r. 1882 docent, od r. 1888 professor universitní, zabývá se výlučně latinskými prosaiky, které vydává s úzkostlivou kritikou textovou, rozebírá grammaticky a stilisticky, opatřuje novými konjekturami. Většinu svých vydání opatřil latinskými úvody, tak četné úvahy psal korrektní, elegantní latinou. Česky vydal z větších publikací »Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula« (1892) a »Mluvnicko-kritické studie k Liviovi« (1894). *Ignác Vysoký* (* 1860) od r. 1889 docent, od roku 1905 professor klassických starožitností na universitě, napsal většinu svých mikrologických příspěvků z klassické archaeologie do Ottova Slovníku naučného, samostatně vyšly malicherné monografie »*Epidaurus*« (1905) a »*Praxiteles*« (1909).

Mezi popularisatory řeckých dějin kulturních vynikli *Karel Cumpfe* (* 1853), auktor »Kulturních obrázků ze starého Říma« (1890) a »Kulturních obrázků ze starého Řecka« (1895), pak *František Ruth* (* 1854), jenž pro studenty napsal »*Bájesloví řecké a římské*« (1899).

O ceně klassické kultury pro náš duševní život roz-předla se v letech 1907 a 1908, kdy chystána i reforma vzdělání gymnasijsního, pro klassické studium v celku nepříznivá, významná diskusse o hodnotě antiky pro kulturu soudobou. Proti hlasům J. S. Machara, F. Krejčího a E. Chalupného prokázal se filosoficky opřený a umělecky procítěný názor E. Peroutkuv, provázený živým souhlasem F. X. Šaldovým, nehlubším projevem kulturního povědomí moderního. Viz k věci i překlad díla T. Želinského »Starý svět a my« (1910, přel. Fr. Novotný).

[Po stránce bibliografické a kritické viz úhrnnou stať J. Janka v Čech. Revue II. a III. »Rückblick auf das Vierteljahrhundert 1881—1907.«]

Vývoj literárního dějepisu v posledním čtvrtstoletí.

Literární dějepis nedovedl se do 90. let zprostiti filologické a bibliografické metody, jíž užíval a v soustavu uvedl čelný literární dějepisec předchozího období Josef Jireček. I trpěly všechny monografické i úhrnné práce dlouho dvěma základními nedostatky: nezařazovaly slovesných zjevů do organické souvislosti domácího i mezinárodního vývoje a nehledaly za knihami osobností, ideí, dobových typů. Nebezpečněji se cítila zastaralá tato metoda při líčení tak zv. doby střední české literatury, v němž Josef Jireček rovněž byl mistrem: Antonín Truhlář a bystřejší jeho jmenovec Josef Truhlář, u kterého již se jeví některé znaky Gebauerovského postupu literárně-historického, vyšetřili takto mnoho cenných fakt z dějin českého humanismu. Nedostatečnost tohoto způsobu projevila se zvláště, když ho užil František Bačkovský při studiu zjevu tak složitého, jakým jest literární obrození národní: nezištěno takto nic, než trochu zevních fakt bez spojitosti a výkladu.

Zatím Jan Gebauer, jenž literárními dějinami se zabýval mimochodem, ukázal mladší generaci odborných pracovníků, v universitních výkladech a v několika statích k dokonalejším cestám, které dříve razil V. B. Nebeský: místo úryvkovitých dějin české slovesnosti podával srovnávací obraz vývoje látek a genrů v středověké literatuře západoevropské a vždy znovu poukazoval k souvislosti českého a cizího písemnictví. Tímto způsobem v universitních svých čte-

ních podal soustavné dějiny starší české literatury, leč více než samo jeho dílo znamenal plodný jeho podnět.

Přední žák Gebauerův, Jaroslav Vlček, domyslel, co učitel napověděl a postoupil ještě mnohem dále. V duchu velikého německého historika literárního Heřmana Hettnera přepodstatnil české literární dějiny ve vývojovou historii vědeckých dobových proudů, v složitý a barvitý obraz celistvé kultury národní, leč v tomto podání zároveň organicky zařazen náš duchovní, literární a kulturní vývoj do spojitého procesu vzdělanosti západoevropské. Jaroslav Vlček vyzkoušel své síly na dvojnásobném podání dějin literatury slovenské, jejíž historiografii od samých základů sám vytvořil, a hned na to se obrátil k velikému úkolu pragmatických dějin literatury české od prvních počátků až na práh přítomnosti. V dějinách literatury staročeské spočinul v podstatě na výkladech Gebauerových a s důsledností vymýtil z píseinnictví českého poprvé v souvislém podání vše, co souviselo s rukopisnými podvrhy. Živosti a svérázu přibývalo jeho dílu, stále se rozrůstajícímu a prohlubujícímu, čím blížilo období reformačnímu: myšlenkově hlásilo tu pojetí Palackého, vědecky a methodicky bylo však doplněno novými důležitými výzkumy Gollovými, většině náboženských a polemických památek teprve tuto dostalo se příslušného ocenění. Za to XVI. a XVII. věk, jímž se nejraději zabývala škola Jirečkova, moderní dějepisec literární prozatím přeskočil, odkládaje jeho vylíčení na dobu pozdější. Daleko více vábilo jej období domněle nejméně zajímavé a vděčné, období dovršené katolické protireformace a naprostého slovesného i národního úpadku, — a právě tu přesný jeho pragmatism vyvrátil základní předsudek o úplně přervané národní i kulturní tradici a vyhledal důmyslně slabouňké kořínky dalšího vývoje.

Přece však to bylo pouhou přípravou k hlavnímu oddílu dějin Vlčkových: k výkladu národního a literárního obrození. Pochopení velkého tohoto hnutí prohlásil T. G. Masaryk, jenž sám podnětně přispěl k analýze myšlenkových jeho proudů, za nezbytnou podmínku k ujasnění našeho národního programu vůbec. Výbornou palaestrou literárně-historického studia z doby obrozené byl veliký spis rukopisný, jehož mezi odpůrci pravosti Rukopisů účastnili se všichni téměř význační pracovníci literárně-dějepisní. Diskusí mezi Masarykem na jedné, Kaizlem a Pe-

kařem na druhé straně, zda humanita, navazující vědomě na náboženskou reformaci českou či moderní idea národnostní byla hybnou silou našeho obrození, osvětlena se dvou stran dějinná filosofie toho hnutí. Výbornými pracemi slovinského slavisty Matyáše Murka zjištěna odvislost naší obrozenské literatury od německé romantiky. V soustavné řadě monografičkových studií o vědě a publicistice české v XVIII. stol. prokázal J o s e f H a n u š, kterak v našem obrození vedle mocných myšlenkových vlivů cizích projevovala se i domácí jazyková a historická tradice. Drobnějšími příspěvky V l ě k o v ý m i, J a k u b e o v ý m i, M á c h a l o v ý m i a H a n u š o v ý m i objasněny sporné otázky našeho duchovního života na rozhraní XVIII.

XIX. století, snesený z cizích literatur parallelly a analogie k zjevům našeho probuzení a jmenovitě doba osvícenská s ústřední velkou osobností Josefa Dobrovského oceněna patřičně ve svém významu pro process obrodni.

Názor o podstatě našeho národního obrození, vytvořený tímto badáním, jeví se nejúplněji v nedokončeném spise Vlčekově a v úhrnném, posud 4svaz. díle, rovněž Jar. Vlčkem redigovaném a jmenovanými dějepisci literárněmi vytvořeném »Literatura česká devatenáctého století« (1902—1907), kde stálo se i, že každý ze spolupracovníků, spojených jednotným názorem, má nejen svou specialitu, ale i svou metodu, své přednosti, své nedostatky. Ukazují-li na příklad Jar. Vlček a Jan Jakubec především k německému myšlení a písemnictví jakožto k ideové kolébce našeho obrození, upozorňuje Jan Máchal ve shodě s ruským pracovníkem Francevem k vlivům slovanským, kdežto v poslední době Jos. Hanuš důmyslně pokoušel se dovoditi, že lze velmi mnoho vyložit z původní tradice domácí. Jar. Vlček, mistr sytého, vkusného, až preciosního slohu, jest zvláště šťasten ve větších, všeobecných konstrukcích; přesnému a střízlivému Janu Jakubci daří se historicky průkazné parallelly příbuzných a souvisejících zjevů; Jos. Hanuš ovládá učenecké dějiny a těží z nich hojně pro výklad literatury; Jan Máchal, jemuž uniká pragmatická spojitost a jenž marně pokouší se o charakteristiky osob i dob, trpělivě shledává látkovou filiaci a vyšetřuje odvislost odvozených zjevů od předloh. Od r. 1911 vychází za redakce Jakubcovy druhé, zcela přepracované vydání »Literatury české devatenáctého století« (posud 2 sv.), kde látka rozmnožena a organičtěji urov-

nána. Ve smyslu moderních snah dějepisných přihlé-
dají všickni tito učenci přímo k pramenům, a odtud
plyne i jejich požadavek, aby díla novočeské litera-
tury byla vydána kriticky v původním znění s textov-
ým aparátem, pokud možno ve formě nejpůvodnější,
nikoliv však v otrockých otiscích. O něco podobného
pokoušel se svou dobou tápavě a nepřesně již Fr. Bač-
kovský, ale nedošel cíle. Teprve roku 1904 počala za
redakce Jar. Vlčkovy vycházeti vzorná sbírka tohoto
druhu »Čeští spisovatelé XIX. století«, kte-
rá doposud zahrnuje spisovatele Fr. L. Čelakovského,
K. Havlíčka, B. Němcovou, V. Hálka, K. H. Máchu, K.
Sabinu, G. Pflagra Moravského, a na níž kromě re-
daktora spolupracovali M. Gebauerová, Jan Jakubec,
Jos. Laichter, A. Novák, L. Quis, Jan Thon a V. Tille*)

Všickni tito badatelé vyšli z průpravy filologické,
leč pokusili se, tu s větším, tu s menším zdarem dopl-
niti neb překonati filologii historickou methodou. Dů-
sledným filologem ve všech pracích zůstal V á c l a v
F l a j š h a n s, zprvu věrný stoupenec, od r. 1896 od-
půrce Gebauerův a jeho školy. Pronikavost úsudku,
rychlost postřehu, důmyslnost a směřlost kombinace
jsou od počátku jeho pozitivními znaky, proti nim však
stojí nepevnost přesvědčení, pružnost charakteru,
chvatnost a povrchnost práce, vynucená duchaplnost,
výmluvnost, jež musí nahrazovati přesvědčivé důka-
zy. Sporné otázky z pomezí filologie a literárního dě-
jepisu zvláště jej lákají: problémy staročeského písem-
nictví položené Janem Gebauerem, staví často do no-
vého světla; studium literární činnosti M. J. Husi, je-
hož díla vydává, děkuje mu za mnoho objevů; kde se
pouští do dějin novočeské literatury, nevystačuje ani
průpravou, ani vnímavostí.

V celé řadě problémů literárně dějepisných, hlavně
v otázkách písemnictví staročeského, v dějinách lite-
ratury obrozenské, v boji rukopisném bylo třeba při-
hlédati k dějinám literatury německé. Tím vyčlen
byl zvláštní, důležitý úkol českým germanistům, aby
pečlivě vyšetřovali vzájemné vztahy písemnictví ve-

---

*) Literárně historický základ mají i dvě knihovny
určené studijním potřebám gymnasijským, jež přinášejí
pečlivou revisi textovou, cenné úvody a poznámky:
„Sbírka souvislé četby školní“ (od r. 1910 red.
Ferd. Strejčka) a „Světla“ (od r. 1912 red. K. Velemín-
ského).

ského a německého a pracovali o dějinách kulturní výměny mezi oběma národy sousedními a nepřátelskými. Všestranně provádí úkol ten žák Schererovské školy, *Arn o š t K r a u s*, jenž kriticky objasnil řadu sporných otázek od doby křesťanské missie až do XIX. věku a jenž chce v obsáhlém díle vyčerpati látkově oblast vzájemné ty vztahy.

Srovnávací studium látkové, k němuž stále poukazyval Jan Gebauer na širokém základě slavistickém a s hojnými zřeteli národopisnými pěstuje *Jiří P o l í v k a*, jenž podal i řadu prací čistě filologických. S ním v nejedné methodické věci spřízněn jest *V á c l a v T i l l e*, jenž však od srovnávacího studia látkového postoupil i k dějinám literárních teorií a k charakteristice několika složitých zjevů literárních, na příklad Bož. Němcové, jako vůbec, jsa i divadelním kritikem a causeurem, souvisí těsně se současným životem literárním a kulturním.

Tento obecný přehled historicky doplňtež data životopisná a bibliografická.

Silný vliv na metodu i předmět studií starších historiků literárních měla klassická filologie. *Antonín Truhlář* (1849—1908), dlouholetý professor jičínského a pražského akad. gymnasia, posléze ředitel tohoto ústavu, zahájil svou činnost překlady z latiny, pak po několika rybičkovských životopisech národních buditelů, sestavil (1885 a 1887) soupis českých překladů ze starověkých literatur, na to ve velké řadě statí, Jirečkovým způsobem psaných, studoval střední dobu české literatury se stálým zřetelem k humanismu. Humanismus stal se konečně vlastním oborem jeho studií, jemu věnoval vzorné své vydání »*Jana Albína Ezopových Fabulí a Brantových Rozprávek*« (1901) s obsáhlým úvodem, pak kromě četných statí hlavní dílo svého života, abecedně sestavenou »*Rukověť latinského písemnictví v Čechách ve stol. XVI.*« (1908 posmrtně vyšel první díl, obsahující as $\frac{1}{4}$ díla, o pokračování pracuje na základě Truhlářových materiálů V. Flaišhans). Ve všech pracích těch jeví se hojnost materiálu neúnavně sebraného, důkladnost bibliografická, ale i nedostatek hlubšího proniknutí a srovnávacího pojetí. (Viz Arne Novákovy Příspěvky k dějinám čes. human. v Listech filol. 1909.) Těmito vadami trpí i úhrnné práce Truhlářovy: *dějiny středověké literatury české v Ottově Slovníku*, obraz českého písemnictví v německém

díle Oesterreichisch-ungar. Monarchie a školský »V ýbor z literatury české nové doby« (1886), jež s knihou Pelikánovou a Grimmovou od r. 1886 nahrazoval zastaralou již 3dílnou anthologií Jirečkovu.*) V l. 1891--1900 redigoval Č. Čes. Musea. Velmi cenné knihopisné a filologické příspěvky k dějinám českého humanismu podal *Josef Král*, jež v »Listech filologických« a v »Památniku Gebauerově« rozebral Campanovo drama »Břetislav«, řecké básnictví humanistické v Čechách a slovesnou činnost humanistických profesorů university Karlovy: znalec method klasické filologie doplňuje tu bedlivého sběratele a říditele materiálu.

Časově před Antonínem Truhlářem, ale methodou modernější zabral se starší jeho jmenovec *Josef Truhlář* (* 1840) do dějin českého humanismu, z něhož ličil hlavně období starší s pěknými výhledy na rozvoj humanismu za hranicemi. Vedle dvou soustavných, pohříchu neukončených prací, »Počátky humanismu v Čechách« (1892) a »Humanismus a humanisté za krále Vladislava II.« (1894), patří sem ještě vydání, »Listáře Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic« (1893) a »Dva listáře humanistické« (1897). V posledních letech věnuje se Josef Truhlář, druhdy kustos pražské universitní knihovny, vědecké katalogisaci rukopisů knihovny Klementinské i vydal »Catalogus codicum manu scriptorum latinorum« (ve II díl. 1905 a 1906) a »Katařog českých rukopisů universitní knihovny Pražské«

---

*) Dnes i trojdílná anthologie Pelikánova, Grimmova a Truhlářova, jež od r. 1886 vyšla ve III vyd., zastarala a jest nahrazena jednak čtyřdílnou »Čítankou pro vyšší třídy škol středních«, uspořádanou Václavem Ertlem, Josefem Grimem, Jaroslavem Vlčkem a Janem Máchalem (1909—1912), jednak trojdílným »Výborem z literatury české« (1906—1909) od J. V. Nováka. K těmto výborům druží se jako studijní pomůcky dvoje úsečné dějiny literární v nárysu: »Stručné dějiny literatury české« prací V. Ertlovou, E. Smetánkovou a Jar. Vlčkovou, vydané péčí c. k. knihoskladu a dle škol. osnov učleněná »Rukověť dějin české literatury« od V. Ertla a Alb. Pražáka. Pro ústavy učitelské sestavil »Přehledné dějiny české literatury« Ferdinand Písecký, pro školy obchodní upravil přehled literárně dějepisný jednak František Mejsnar jednak Josef K. Šlejhar, Peter Zenkl a Gustav Pallas.

(1906). Jako studia Josefa Truhláře vycházejí namnoze z důkladné odborné znalosti svěřené jemu knihovny Klementinské, tak čerpá *Ferdinand Menčík* (* 1852) hojně z dvor. knihovny ve Vídni, jejímž byl úředníkem, pro své práce bibliografické a literárně dějepisné. Vedle hojných vydání památek staročeské literatury slovníkářské, biblické a divadelní a některých spisků populárních, vyšly od něho jmenovitě dva příspěvky k srovnávacímu písemnictví látkovému, »Česká pro-roctví« (1878) a »Rozbor legendy o sv. Kateřině« (1881), sbírka drobných článků k dějinám starší literatury, »Rozmanitosti« (1880), „Příspěvky k dějinám českého divadla« (1895) a pěkná studie z dějin slavistiky »Jiří Ribay« (1892), jež Menčíka, dříve lektora češtiny na universitě vídeňské, řadí charakteristicky mezi vídeňské slavisty.

Methodou, jíž Josef Jireček a jeho stoupenci Karel Tieftrunk, Antonín Truhlář užívali k studiu a k líčení staršího období českého vývoje literárního, chtěl *František Bačkovský* (1854—1908) podati i obraz novodobého písemnictví českého. Od různých spisků školských i praktických, pomůcek mluvnických a mělkých obran podvržených Rukopisů — praktickou cenu z těchto publikací má úhrnný výtěžek brusičských snah »Oprávec poklesků mluvnických i pravopisných« (1879—1894, ve 4 vyd.) a »Slovník cizojazyčný« (1895) — přistoupil k monografiím i souborným dílům z novočeského písemnictví. Menší příspěvky na př. »O básnické činnosti P. J. Šafaříka a Fr. Palackého« (1885) neb »Několik rozprav o Čelakovském« (1887) svou mikrogii a materiálem horlivě sebraným, jakož i některá vydání starších spisů novočeských mají větší cenu než povrchní a nesoustavné »Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové« (1886—1887), které nedostaly se přes t. zv. dobu předbřeznovou. Postupně nahlédl Bačkovský, jež zatím se stal z profesora knihkupcem a nakladatelem, že veškeré pragmatické dějepisectví literatury jest mu naprosto nedostupno, i hromadil pouhý knihopisný materiál, usiluje o jeho praktické a přehledné spořádání. Po této stránce má cenu jeho příručka, která vyšla v trojím zcela proměněném vydání: r. 1887 jako »Přehled dějin písemnictví českého doby nejnovější«, r. 1898 jako »Přehled dějin písemnictví českého z let 1848—1898« a r. 1899 jako »Přehled písemnictví českého do-

by nejnovejší. Celá řada dat literárních není shrnuta nikde jako v těchto spisech, jimž arcit jakékoliv oduševnění chybí. *

Zakladatel moderní dějin české literatury *Jaroslav Vlček* (* 1860) narodil se z českého otce a slovenské matky v Bánské Bystřici v Uhrách 22. ledna 1860. Byl dlouho profesorem středoškolským, r. 1898 habilitoval se na české universitě pro dějiny české literatury, r. 1908 stal se tam řádným profesorem. Od roku 1899 účastní se redakce »Listů filologických«, které od roku 1906 vede sám s Fr. Grohem, r. 1899—1901 vydával »Obzor literární a umělecký«, v l. 1902—1907 řídil »Literaturu českou XIX. stol.«, od roku 1904 »České spisovatele XIX. stol.« První jeho větší literárně-historickou prací byla »Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy« (1881), jež zcela přepracována a do nejnovejší doby dovedena vyšla slovensky jako »Dejiny literatúry slovenskej« (1890). Díly těmi poprvé přehlédnut soustavně slovesný vývoj pod Tatrami. Již roku 1885 učinil pokus o systematické vylíčení českých dějin literárních »Přehledem dějin literatury české«, z něhož vyšel pouze 1. sešit obsahující období staročeské — ještě s R K Z. V bojích o pravost těchto vypěl Vlčkův názor neobyčejně a již r. 1892 počaly vycházeti veliké »Dějiny české literatury«. R. 1897 vyšel první díl obsahující látku od nejstarších dob až po t. zv. zlatý věk; r. 1898 první část druhého dílu zaujímající stol. XVIII., kdežto stol. XIX. dosud vychází a má býti dovedeno až k Hálkovi a Nerudovi. Mezi přípravami k II. dílu vznikly monografie »První novočeská škola básnická« (1896), »Pavel Josef Šafařík« (1897). Řadou drobnějších charakteristik a podobizen jsou tři sbírky »Několik kapitol z dějin naší poesie« (1898), »Několik kapitol z dějin naší slovesnosti« (1912) a »Nové kapitoly z dějin literatury české« (1912), první svazek zabývá se hlavně literaturou obrozenskou, druhé dva krásným i časopiseckým písemnictvím od počátku let čtyřicátých do konce let padesátých. Pro dílo »Literatura česká XIX. stol.« napsal kapitoly o Slovensku, počátcích novočeského veršování, o Jungmannových a Šafaříkových pracích literárně-dějepisných, o M. Zd. Polákovi; v »Českých spisovatelích« redigoval text V. Hála, K. H. Mácha; spisy V. Hálkovy, částečně B. Němcové, jimž věnoval také řadu drobnějších studií, opatřil úvody.

Z jeho spolupracovníků stojí mu nejbliže *Jan Jakubec* (* 1862), professor vyšší dívčí školy a universitní professor v Praze. Obě nejstarší jeho práce »O životě a působení Jana Kollára« (1893) a obširná monografie o jeho rodáku »Antonínu Markovi« (1896) obsahují in nuce celou další vědeckou činnost Jakubcovu. Hlavním jejím předmětem jsou první dvě periody národního našeho obrození, doba Dobrovského a Jungmannova s myšlenkou slovanské vzájemnosti v popředí. Jan Kollár, skvělý nositel této idee, zaměstnává však Jakubce nejvíce. »Literatura česká XIX. stol. v prvních dvou svazcích, jichž pronikavá druhá redakce jest jeho dílem, přináší od Jakubce soustavné vylíčení českého osvícenství seskupeného koleni Dobrovského, počátky národní romantiky české u Jana Nejedlého a Jungmanna i v mladistvé činnosti Palackého a Šafaříka, Jana Kollára, F. L. Čelakovského a obrození české poesie lidovou písní, další svazky Havlíčkovu činnost básnickou a G. Pflagra Moravského. Z toho studie o Kollárovi tvoří takměř samostatnou knihu. O Čelakovského a Kollára Jakubec se zasloužil též jako vydavatel. Pořídil v r. 1894 dvojdílný instruktivní »V ý b o r K o l l á r o v ý c h b á s n í«, vydal »S l á v y d c e r u« (1903) s náležitým aparátem i s výborem z Kollárova vlastního výkladu a obdobné i »C e s t o p i s d o h o r n í I t a l i e« (1907). V poslední době přistoupil Jan Jakubec k úhrnným dílům, německy v »Geschichte der českischen Litteratur« (1907), kde dospěl až k prahu let 60. (ostatek napsal Arne Novák) a v »D ě j i n á c h l i t e r a t u r y č e s k é« (1909 a 1911). Také tyto sahají od nejstarších dob až do probuzení politického); český spis vyniká kritickým přehledem veškeré příslušné literatury a stálým zřetelem k rozvoji jazylidové písní věnoval několik cenných prací.

V mnohém jest s ním spřízněn *Josef Hanuš* (* 1862) professor akademie obchodní a české university v Praze. Populární jeho monografie »B. Němcová v životě a v spisích« (1889) a »P. J. Šafařík v životě i spisích« (1895) jsou pouhým průpravným cvičením. Výborný odborník hlásí se však v monografii »Život a spisy V. B. Nebeského« (1896) a již tu vyniká vylíčení činnosti učenecké nad rozbohem aesthetickým. Hlavní význam Hanušův spočívá pak v příspěvcích, z Listů filol. převzatých většinou do »Literatury české XIX. stol.«, kdež Hanuš zpracoval družinu Hankovu a její rukopisné podvrhy, J.

J. Langera, J. P. Koubka a V. Nebeského; ote-
rukopisné děkuje literární historie Hanušovi za po-
slední slovo; textovou úpravou, rozsáhlým úvodem a
cennými poznámkami vyniká jeho edice Rukopisů
Královédvorského a Zelenohorského v Světové knihov-
ně 1911, kde poprvé tyto památky vydány jako poesie
novočeská. Ukázkou z chystaných „Dějin českého
obrození a jeho literatury“ otiskl v Č. Č. Hist.
(1908 a 1909) delší studie »Počátky Král. České společ-
nosti Nauk« a »Počátky kritického dějezpytu v Če-
chách« a knižně dvě monografie »Mikuláš Adaukt
Voigt« (1910) a »František Martin Pelcl«
(1912), práce ty vesměs osvětlují nově náš národní roz-
voj v XVIII. věku. Hanuš psal většinu literárně
historických statí, mezi nimi i soustavně dějiny pí-
semnictví staročeského, do Ottova Slovn. naučného.

Jan Máchal (* 1855), professor dějin slovanských
literatur na české universitě, pracoval nejprve v slo-
vanské mythologii a v dějinách epiky národní. Jeho
»Nákres slovanského bájesloví« (1891), jenž
jako »Slovanské bájesloví« (1908) vyšel ve for-
mě populární, i nedokončené studie »O bohatýr-
ském eposu slovanském« (1893) vyčerpávají
látku úplně. Studiu literárního našeho obrození prospěl
srovnávacími a pramennými rozpravami »P. J.
Šafařík a jeho názory kritické a aesthetické« (1895),
»A. J. Puchmajer« (1895), »Snahy F. L. Čelakovského
o obnovu české literatury« (1899) a statí »Hankovy
ohlasy písní ruských« (1899 v List. filolog.), kdež
nově ukázal k některým předlohám R. K.; do »Lit. české
XIX. stol.« přispěl řadou úvah o starším českém
románě a dramě i o K. Sabinovi. Hojně jeho práce
o staročeském dramatě vyvrcholeny jsou základním
dilem »Staročeské skladby dramatické původu litur-
gického« (1908), jehož první část podává rozbor
literárně dějepisný, druhá otisk textů. Nezdařilé
jsou práce Máchalovy o moderních fasicích naší
literatury a jeho pokusy o celkový výklad našeho
slovesného vývoje, tak cyklus přednášek »O českém
románu novodobém« (1902) a německy psaný
přehled české literatury v díle »Kultur der
Gegenwart« (1908). Velmi četné Máchalovy
informační články k dějinám novějších
literatur slovanských jsou roztroušeny po
různých časopisech; knižně vyšel popu-
lární spisek »Lev N. Tolstoj« (1912); úhrnný pře-

„Přehled slovanského vývoje literární napsal J. Máchal pro »Slovanský svět« (1912).

Drobné příspěvky k dějinám novočeské literatury podal *František Bílý* (* 1854), zemský školní inspektor v Praze. Hlavní jeho práce věnovány jsou F. L. Čelakovskému: rozebral kriticky jeho »Ohlas písní českých« (1896), vydal jeho »Růži stolistou« (1894) a uveřejňuje jeho »Korespondenci a zápisky« (1909—1912 ve 3 sv.); mnoho jeho studií o Čelakovském roztroušeno po časopisech. Hojně jeho publikace slouží úkolům školským: anthologie novočeského básnictví »Pátery knihy plodů básnických« (1891), dvojí výběr z Vrchlického (1896 a 1898), vydání Komenského »Labyrintu« (1891) atd. Do »Ottova Slovníka naučného« podal dějinný přehled novočeského písemnictví; v l. 80. psával kritiky do »Hlídky literární« a »Osvěty«. Jako rodilý a nadšený Moravan pracoval Fr. Bílý soustavně k rozšíření známostí o Moravě v Čechách a o sepětí duševních snah v království i v markrabství; nejpěknějším dokladem toho jest jím redigovaná »Lidová čítanka moravská« (1907), k níž se druží obdobná »Slovenská čítanka« (1912). O literárně-historických pracích L. Čecha, J. Voborníka viz při činnosti jejich kritické.

Z Gebauerovy a Vlčkovy školy vyšla celá řada mladších pracovníků literárně dějepisných. *Pavel Váša* (* 1874) vedle kritických referátů a důmyslných úvah monografických, uveřejněných většinou v »Časopise Matice Moravské« i vedle příspěvků čistě jazykovědných, vydal »Katechismus dějin české literatury« (1910), propracovaný jen v oddíle věnovaném staročeskému a středočeskému písemnictví; všechny práce Vášovy svědčí o duchu pedanticky přesném při analýsě, ale suchopárném a nevýrazném v literárním podání. *Albert Pražák* (* 1880) pokusil se nejprve studií o Vrchlickém, ale pak zahloubal se podrobně do studia o životě a díle Nerudově, jež, namnoze na základě nového materiálu, osvětlil s láskou, ale bez porozumění vlastním problémům uměleckým a literárním, v »České literatuře XIX. stol.« i v řadě článků rázu převahou biografického. Monograficky se ponořil do našich slovesných dějin 60. a 70. let a vyvážil odtud též monografii o A. V. Šmilovském (1911), mimo velké množství článků psaných s nadšenou pietou, až malichernou dbalostí při hromadění materiálu, s mladickým lyrismem, ale bez kritického nadání a psycho-

logické intuice. Po Jar. Vlčkovi převzal úkol informovat o vývoji písemnictví slovenského, kde se jeho propagační sympatie přimykají ke skupině »Průdův«. Drobné příspěvky literárně dějepisné z novějšího písemnictví podali. Erbenův vydavatel a prosodický i životopisný interpret *Jaroslav Sutnar* (* 1873); biograf a editor Svatopluka Čecha *Ferdinand Strejček* (* 1878) i láskyplný mikrolog zahloubaný do osobních vztahů našich buditelů *Josef Pešek* (* 1878).

Oubornými pěstiteli dějin slovesného života na Moravě jsou Jan Kabelík, Stanislav Souček a Miloslav Hýsek. *Jan Kabelík* (* 1864), spolupracovník »České literatury XIX. stol.«, jest oddaným stoupencem zásad Bartošových v oboru literární lidovýchovy; jako badatel zavděčil se zvláště edicí a charakteristikou děl A. Dohnala a M. Klácela, jakož i korespondence Helceletovy. Filologicky vyškolený *Stanislav Souček* (* 1870) zabývá se studii štítnskými, kromě toho však pronikl až ke dnu moravského literárního života 40. let, doplňuje tím bádání *Josefa Bartochy* a *Františka A. Autraty*. *Miloslav Hýsek* (* 1885), věrný epigon Jaroslava Vlčka, zpracoval methodou mistrovou dějiny »Literární Moravy v l. 1840—1885« (1911) a projevil dobrý smysl pro vyčerpávající sbírání a přechodně seskupování látky; též podal práce vydavatelské a anthologické.

Literárnímu dějepisu na Slovensku ukázal cestu Jaroslav Vlček, který materiál dotud vědecky neprobádaný pojal ve velkých rysech přehledných. Pod Tatrami nebylo postoupeno nad jeho dílo ani methodicky ani myšlenkově; že však látka Vlčkem ovládnutá byla podrobněji propracována a přesněji zjištěna, jest zásluhou hlavně *Jozefa Škullétyho*, redaktora »Slovenských Pohľadů« a *Ludevíta Vladimíra Riznera*, předního pracovníka v knihopise, jehož úhrnná »Rukověť slovenské literatury« připravena jest k tisku.

Zástupce filologické metody v české literární historii professor *Václav Flajšhans* (* 1866), vzbudil zvláštní pozornost rozpravou »Boj o rukopisy« (1896), v níž postaviv se proti Gebauerovi, dotud svému auktorativnímu vzoru, pokusil se seslabiti námitky odpůrců RK; celkem bez vědeckého úspěchu. Vedle příspěvků k otázce rukopisné, podal v oboru staročeské filologie zvláště ještě »Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého« (1903, pouze I. díl, obsahující prolegomena a texty); jistě mluvnice-

kého obsahu jest »Slovník český« (1902). Výsledkem velmi zevrubných studií českého příslovnictví, z nichž vyšly i zajímavé objevy nejstarší sbírky staročeských přísloví ještě před Smilem Flaškou, jsou širouce založena »Česká přísloví« (od 1909). Roku 1900 počíná V. Flajšhans soustavně a odborně pracovat o poznání M. Jana Husi: r. 1900 vydává »Literární činnost M. Jana Husi«, která vyvolává ostrou kritiku nejlepších znalců M. J. Husa *Karla Nováka* (* 1862) a *Václava Novotného* (v. níže), ale přes povrečnost a chvatnost práce snáší hojnost nového materiálu; r. 1902 vykládá obšírně a populárně život a činnost jeho dílem »Mistr Jan řečený Hus z Husince«; r. 1903, když byl dříve vydal některé jeho spisy, počíná latinsky a česky vydávati »Spisy M. Jana Husi« (Mag. Joannis Hus opera omnia, posud VIII sv.), velkou to edici historicko-kritickou. Ony práce Flajšhansovy, které týkají se novočeské literatury, kromě některých starších úvah o Dobrovském a kromě diplomatického otisku Máchova »Máje« (1905), jsou pochybené; tak jmenovitě monografie *atopluk Čech. Dílo a člověk* (1906). Zceztroskotal i velký podnik Flajšhansův »Písemnictví české slovem i obrazem« (1901); starší doba literatury, podaná na základě universitních výkladů Gebauerových, probrána jest při vši suchosti pečlivě a zajímavě, ale v novějších periodách vývoje literárního zavínalo smíšení bibliografie a literárně-historického feuilletonu, zanedbání jakéhokoliv pevnějšího plánu a spolehlivější metody, bezradný zmatek a leckde i mimovolnou komiku.

Při rozboru děl reformačních a předreformačních užívají naši badatelé rádi metody filologické, jejíž pěkné ukázky podali ve svých monografických statích o písemnictví staročeském a středočeském *Fr. Štípek* (* 1882), oba znalci Štípného *Josef Straka* (* 1876) a *Fr. Ryšánek* (* 1877); přísně historicky postupuje nejlepší znalec náboženské české literatury reformační *Kamil Krofta* (viz níže). Z germanistů naší university vřazení byli mezi grammatiky V. E. Mourek a J. Janko i se svými žáky. K literárním dějepiscům náležejí professoři Arnošt Kraus a Jan Krejčí, i několik badatelů mladších. *Arnošt Kraus* (* 1859) pěstoval v začátcích své dráhy ve smyslu berlínské školy germanistické, z níž vyšel, větší měrou teraturu starší: vedle německého rozboru české hry loutkové o dru. Faustovi (1891), náleží sem

vydání a rozbor rytířské básně »Jan z Michalovic« (1889) vzniklé na české půdě a z pozdějších prací »Christe ginãdô a Hospodine pomiluj ny« (1897); ve všech přináší odborný znalec německého písemnictví nové světlo do temných otázek české kulturní a literární minulosti. R. 1897 vydává 1. svazek díla »Goethe a Čechy«, vyčerpávající biografickou stránku složitého problému, r. 1902 zahajuje své dílo »Stará historie česká v německé literatuře«, jehož první svazek jde až po bitvu na Moravském poli; důležitou monografií z prvních počátků národního obrození jest spis »Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení« (1909), namířený z části proti vývodům Hanušovým. Zvláštní stránkou publicistického i osvětového působení Krausova jest programní snaha seznámiti Čechy s kulturním a hospodářským životem dánským, z ní kromě menších spisků vyšel i souborný obraz »Dánsko«. Jeho kultura duševní i hmotná« (1908). Hojných zásluh získal si A. Kraus jako zpravodaj o českém životě literárním a kulturním v cizině; pro tuto činnost vytvořil zvláštní orgán »Czechische Revue« (od 1907). *Jan Krejčí* (* 1868) počal svou činnost jako žák Mourkův malými příspěvky k staroněmeckému písemnictví; později stanul na opačném póle a napsal po časopisech řadu spíše entusiastických než historických a kritických studií o zjevech nejnovější německé poesie; jejich sbírka »Studie z novější literatury německé« (1904) charakterisuje osm významnějších mladých autorů německých. Poslední zájezd Jana Krejčího do mluvnické vědy, »O středohornoněmecké mluvě spisovné« (1906), vědecky selhal. Na rozhraní literatury české a německé stanul monografií o S. Kapperovi (1911).

Živý vědecký zájem věnují v poslední době naši mladí badatelé literárně historičtí slovesné kultuře národů germánských, v jejichž školách i methodách sami namnoze vypsali. *Otakar Fischer* (* 1883), vyznač směřu germanistů berlínských, pronikl v učeném světě německy psanými studii o Gerstenbergovi, Kellerovi, Kleistovi, Immermannovi, jako pečlivý filolog psychologického bystrozraku, překvapujícího daru kombináčního, mikroskopické metody analytické. Ale pak jal se přibližovati vždy více českému životu duševnímu, jmenovitě dramatickému: jsa básníkem mocné schopnosti připodobovací, překladatelem jemného umu formálního (překládal Nietzscheho, Kleista, Cor-

neilla), divadelním kritikem, zasvěceným de důvěrností jeviště, nehledí na literaturu akademicky, nýbrž s intelektuelní zvědavostí smyslového rozkošníka a milovníka jevů tragických, toho svědectvím jest největší česká monografie o německém dramatikovi, »Heinrich von Kleist« (1912). Moderní literatura anglická našla ve *Františku Chudobovi* (* 1878), auktoru jemných studií o Carlyleovi, R. Browningovi a vzorné knižní monografie o Wordsworthovi (1911), oddaného a vkusného vykladače, jenž esthetickým hlediskem protibyronským dotkl se rázovitě problému, pro naše básnictví důležitého. S láskou a porozuměním psané stati *Gustava Pallase* (* 1882) o předních zjevech soudobé Skandinávie literární sledují hlavně ideovou stránku analysovaných postav.

Srovnávací a látkové dějiny literární kolísají mezi národopisem, filologií a dějepisem slovesnosti: u nás se posud omezily hlavně na sbírání a řadění materiálu, na kritiku teorií cizích: ani velká úhrnná díla nebyla stvořena, ani nové principy nebyly vysloveny. Professor slovanských řečí a literatur na české universitě *Jiří Polívka* (* 1858), vynikající odborník v dialektologii slovenské a jihoslovanské, pracuje jmenovitě o tradiční literatuře západoevropské a slovanské a o jejich ohlasech v našem starším písemnictví a o pohádkové tvorbě národů slovanských: tuto dodává jednak cizím badatelům hojný materiál slavistický, jednak kriticky seznamuje české čtenářstvo s předními teoriemi badatelů cizích: sám přiznává se v badání pohádkovém k teorii migrační. Hlavní jeho práce jsou »Dvě povídky v české literatuře XV stol. (1889), »Drobné příspěvky literárně-historické« (1891), »Kronika o Brunčvíkovi v české literatuře« (1892) a »Pohádkoslovné studie« (1904), »Někrasov« (1910) a přehledná studie »O českých pohádkách« ve výberu Jana Satranského »Národní pohádky« (1911). Od r. 1903 J. Polívka redigoval »Národopisný Sborník«, jenž se později změnil v »Národopisný Věstník«. *Václav Tille* (* 1867), professor srovnávacích dějin literárních na universitě, pracoval původně zcela směrem Polívkovým. O tom svědčí kromě »Literárních studií« (1892) a »Povídek sebraných na Moravském Valašsku« (1902), zvláště analytická studie »České pohádky do roku 1848« (1909) a vydání »Erbenových Českých pohádek« (1902) i »Výbraných bájí a pověstí slovanských«

(1905), dvojí vydání »Pohádek« (1904 a 1907) Bož. Němcové, jejichž úvody zcela nově zařazují Němcové tvorbu pohádkovou. Ohlasem pohádkového studia V. Tillova jsou i jeho samostatné parafráze národních motivů báchorkových, které rád seskupuje cyklicky (viz též str. 574). Na pole dějin a výkladu teorií literárních odvážil se V. Tille »Filosofii literatury u Taina a předchůdců« (1902), šťastnější v shrnování dějinných fakt kritického vývoje francouzského než všeobecnými výhledy. Neúměrně rozsáhlá, analytická monografie »Maurice Maeterlinck« (1910) vyčerpává předmět, ale zmocňuje se ho methodou naprosto nevhodnou. Filologicko místopisná studie »Roncesvalles« (1912) jest jen hříčkou methodickou. V poslední době přivedla Tilla jeho divadelní činnost referentská k srovnávacímu studiu umění scenického a mimického.

Jako v 80. letech zůstává nedostatek a nespolehlivost české bibliografie i v přítomnosti bolestným desideriem našich dějin literárních. R. 1889—1903 vydával »Spolek československých knihkupeckých účetních« »Český katalog bibliografický«, po něm převzal ve své »České bibliografii« (od r. 1902) práci soustavněji a vědecktěji Zdeněk Tobolka, ale i tak zůstává mnoho mezer. Jednu z nich snažily se vyplniti dva seznamy časopisů: r. 1903 »České časopisectvo XX. věku« V. Kudlaty Proboštů a r. 1909 »Soupis českých a slovenských časopisů v« K. Nosovského. Od r. 1909 podává bibliografii českých prací literárně dějepisných knihopisný dodatek »Sborníku filologického« a doplňuje tím Pekařovu a Kazimourovu »Bibliografii české historie« (od r. 1904, viz i níže).

Dějepisectví v posledním čtvrtstoletí.

Po Palackém stál v popředí dějepisectvé práce u nás Václav Vladivoj Tomek, jenž ovládal hlavně 70. léta; další vývoj historické vědy české dál se pak v 80. a 90. letech z valné části vedle Tomka a proti němu. Nositelem této nutné a blahodárné reakce byl mladý učenec, jenž na samostatnou českou universitu přešel současně s Tomkem, Jaroslav Goll.

Jaroslav Goll (* 1846) narodil se dne 14. července 1846 v Chlumu nad Cidlinou, studoval v Hradci

Králové, v Mladé Boleslavi a na akademickém gymnasiu pražském; universitní studia vykonal pod Tomkem a Höflerem v Praze a dovršil r. 1870 filosofickým doktorátem. Roku 1871 vyučoval na gymnasiu v Mladé Boleslavi, ale r. 1872 studoval pod proslulým historikem a výborným učitelem Jiřím Waitzem v Gottinkách vědy dějepisné; odtud, vyzbrojen obsáhlými vědomostmi jazykovými i historickými, odešel do Berlína jako soukromý sekretář; na to do Holandska a do Londýna. Navrátiv se do Prahy, přijal suplentské místo při obchodní akademii, kde setrval do r. 1880. Roku 1875 habilitací na universitě nastává jeho činnost akademická; r. 1880 jmenován mimořádným profesorem, při rozdělení university přešel na vysoké učení české, když byl již na universitě utrakvistické přednášel česky. R. 1882 stal se ředitelem historického semináře, jež přivedl k vzácné dokonalosti, r. 1885 stal profesorem řádným; na universitě setrval do r. 1910, kdy odešel na odpočinek, ale pak znovu konává tu přednášky.

Dříve než v odborné vědě dějepisné Goll stal se známým jako básník a umělecký essayista, r. 1874 byl i spoluredaktorem »Lumíra«. Jeho kriticky i aestheticky pečlivá »Anthologie z české lyriky« (1872), jeho »Básně« (1874), řadí jej jako zvláště vynikajícího člena k družině kosmopolitických »Lumírovců«, umělecké zájmy, půvabný, ciselovaný sloh, schopnost vyvolati náladu provázely jej i nadále. Vědeckou činnost dějepisickou zahájil Goll po návratu z Gottink, kde naučil se subtilní kritice historických pramenů, kde pronikl k pochopení jednotného historického dění v Evropě, kde se vycvičil jak v rozboru složitých otázek středověké historie, tak v řešení politických problémů moderní Evropy. Těmto náležely jeho nejstarší odborné práce, psané francouzsky a německy, mezi nimi habilitační spis Gollův »Die französische Heirat. Frankreich und England 1624 und 1625« (1876). První české Gollovy studie historické vyšetřují novými metodami a na základě nového materiálu různé otázky z českých dějin po r. 1526; z nich důležité a naše vědomosti o Komenském podstatně obohacující, »Příspěvky k životopisu Komenského« (v Čas. Čes. Mus. 1874.) naznačují, že mladý učenec vždy více se soustřeďuje na velké thema, Palackým právem postavené v popředí dějin českých, na historii Jednoty bratrské. Sem kromě veliké práce, německy psané, »Quellen und Untersuchungen zur Ge-

schichte der böhmischen Brüder« (1878 a 1882) patří hojně stati v Čas. Čes. Mus., zejména »Petr Chelčický a spisy jeho« (1881) a řada článků »Jednota bratrská v XV. století« (1883—1886). Vedle těchto prací, jež methodicky znamenaly pokrok svou theologickou analysou české reformace, myšlenkově náležitým zařazením P. Chelčického a Jednoty do našeho dějinného vývoje a naprostou reakcí vůči Tomkově katolicko-protireformačnímu stanovisku, podnikl Goll ještě jedno velké dílo dějepisné: v knize »Čechy a Prusy ve středověku« (1897) vyšetřil přísně vědecky, a s netajenými sympathiemi k Slovanům styky Čech s Pruskem a Německým řádem do XVI. století. Ostatní práce Gollovy, k nimž řadí se i několik vzorných vydání pramenů XV. věku, jsou menšího rozsahu a většinou původu příležitostného. »Historický rozbor básní R. K. Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava« (1886), jest nejdůležitější příspěvek dějepisný k důkazu o podvržených Rukopisech: studie »František Palacký« (1898), vyvolaná jubileem velikého historika, podává nejsytější charakteristiku a nejkrásnější ocenění jeho dějepiseckého díla za Gollova rektorátu vzniklá práce, »Rozdělení Pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882« (1908), líčí authenticky dle listin nejvýznamnější událost kulturních dějin soudobých. Z populárních studií Gollových kromě stati v »Lumíru« v 70. a 80. letech vyniká spisek »Vznik anglického parlamentu« (1876). V poslední době chystá Goll dílo o české otázce ve válce o dědictví rakouské za Marie Terezie.

Jaroslav Goll tvoří ve vědeckém vývoji českého dějepisectví epochu. Vzdělav se ve škole Waitzově i pobytem v cizině na skvělého odborníka v historické kritice, získav životem ve velkých střediskách západní Evropy i obsáhlými cestami široký obzor kulturní, přešel k dějepisu od básnictví a umění, Goll odvedl českou historiografii navždy z úzkých hranic domácích a učinil jejím úkolem, studovati kulturní vývoj český v stálé souvislosti s dějinami Evropy ostatní. Ukazovaly-li však jeho studie k Německu, a jeho první práce k Francii a Anglii, neupadl přece nikdy v jednostrannost západnickou: od mladých let měl sympatii a porozumění pro styky česko-polské a hlavním předmětem svého studia učinil ono období, v němž národ náš sice stál na nejkrajnějším křídle myšlení západoevropského, leč zároveň plně rozvíjel svou osobnost,

období Jednoty bratrské. Goll postavil se tím proti katolickému, ba ultramontánnímu názoru konservativního opatrníka V. V. Tomka a přihlásil se k stanovisku Palackého. Methodicky však šel dále než Palacký: studoval naši reformaci i po stránce odborně náboženské, rozebíral podrobně její památky literární, aniž kladl na ni měřítko protestantsko-humanitní filosofie Palackého. I všude jinde důsledně odmítal výklady příliš přímočaré, motivaci jednoduchou; naopak jeho duch, složitě vnímající, pronikavě kritický a velmi opatrně formulující, vždy hledal ve výkladu dějin nové problémy, nepostižené dotud kombinace: a v souvislosti s tím prozrazoval jeho sloh živý a nervosní, bohatý podněty a nápovědmi, celý process duševní, jež učenec sám prožil při řešení každé otázky. Kdežto suše epický Tomek, právník a pedant, pobřbíval pod svými studeně monumentálními folianty dobu s celým jejím životem, historický essayista Goll, básník a milenee krásy, vzbouzel ii až do nervních záchvěvů ovzduší a spolu stále nabádal k dalšímu řešení, stavěl otázky pro mladší pracovníky, vytýkal nové úkoly. Vše to učinilo z něho i výborného učitele a zakladatele školy; ba často obětoval své dílo, aby v semináři a na katedře vychovával žáky.

(Historické své zásady vyložil Goll v Athenaeu 1889 výtečnou statí »Dějiny a dějepis«. Při příležitosti Gollových 60. narozenin krásně ocenili jeho význam Jos. Šusta v Čech. Revue I a Kam. Krofta v Čes. Čas. Hist. XIII. tehdy vyšel i redakcí Jar. Bidlovou, G. Friedrichovou a Kam. Kroftovou »Sborník prací historických«, jímž četní žáci uctili svého učitele.)

Vedle Golla působil na české universitě *Antonín Rezek* (1853—1909), doplňuje jej v lecčems ale i liše se od něho mnohými věcmi podstatnými. Antonín Rezek narodil se 13. ledna 1853 v Jindřichově Hradci původně učil se hodinářství, leč pak získán Dvorským pro dráhu historickou, počal doma studovati gymnasium. Za universitních studií v Praze získal si důvěry Tomkovy, pro nějž pracoval v archivech. Jako professor karlínské reálky se r. 1898 habilitoval pro rakouské dějiny, r. 1882 stal se professorem mimořádným, r. 1888 řádným. R. 1896 opustil však universitu, přijav místo odborného přednosty v ministeriu, které zastával až do r. 1900, kdy se stal českým ministrem krajanem. Odstoupiv r. 1903, uchýlil se do ústraní, ale

záhy upadl do těžké duševní choroby, již 3. února 1909 podlehl. Z počátku chtěl Rezek, ač názorem politickým i dějepisným, blížil se spíše Tomkovi, pokračovati v díle Palackého a tak v l. 1876—1884 zabýval se hlavně studii vlády Ferdinanda I., již věnoval spisy »Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého« (1878) a nedokončenou »Geschichte Ferdinand I. in Böhmen« (1879). Na to zaujalo jej XVIII. století: náboženským poměrům jeho dal výklad v nedokončených, avšak průkopných »Dějínách prstonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu« (1887); nedospěl sice přes úvod, ale v něm definitivně narýsoval přehledný obraz českého vývoje náboženského od Bílé Hory až k tolerančnímu patentu. Později upoutal jej politicky vzrušený věk XVII.; uvázav se r. 1888 v pokračování Zapovy »Kroniky českomoravské« (v výše), chtěl spojití metodu vědeckou i zpracování nového materiálu s podáním populárním. V ní zpracoval III díly (1888—1893), jež vyšly také samostatně pod názvem »Dějiny Čech a Moravy nové doby«, a obsahují léta 1637—1664; pokračování podal, ovšem nerovnocenně Jos. Svátek. Souběžně s těmito dějínami XVII. věku vyšly také důležité edice Rezkovy: »Paměti Dačického« (1878—1880), »Poselkyně Beckovského« (1879—1880) a »Zápisů Slavatových« (1887).

Rezek vykonal celá svá studia v Praze, a odtud schází jeho dějepisecké činnosti ono světové ovzduší, vyznačující Golla; Tomek vedle Emčera a Gindelyho byl hlavním jeho učitelem i duševním vůdcem, třeba že náruživý temperament Rezkův a jeho široká, podnětuplná osobnost byla pravým protikladem koženého a strnulého Tomka. I Rezkovi, protiromantickému pozitivistovi a střízlivému odpůrci veškeré ideologie, byl v dějínách politický zápas věcí hlavní, ačkoliv všude jest provázen energickým zřetelem k poměrům ústavním, správním a finančním i Rezek ve velkém sporu českého národa s mocí královskou stál na straně vlády, jsa spíše stoupencem osvíceného absolutismu, než státu lidového. Proti Tomkovi byl však živějším, temperamentnějším, aktuálnějším dějepiscem, který nadhazuje raději zajímavé otázky, než snaží se trpělivě je vyřešiti; dovedl své čtenáře i posluchače nadchnouti pro horké politické zájmy přítomnosti a učil je proti umělecky založenému Gollovi živě účasti na tvořících dějínách. Tato aktuálnost politická vynesla mu sic

významné místo v byrokracii státní, ale odcizila jej vlastní činností historické. (O Rezkovi viz hlavně oba výstižné nekrology Pekařův v Čes. Čas. Hist. XV. a R. Urbánkův v Čes. rev. 1909, pak Kroftovy glossy k práci Urbánkové v »Přehledu« 1910.)

Doplňující se činnost Gollova a Rezkova na universitní katedře, jmenovitě pak v historickém semináři výborně řízení, působila blahodárně na výchovu mladých historiků, kteří kromě toho, byť v menší míře, přijímali podněty i od Emlera a Kalouska, zejména však z říšského ústavu pro rakouský dějezpyt ve Vídni. Goll, vládnoucí zvláštním darem učitelské a vědecké suggestce, byl organizační mistr, jenž dle nadání a náklonnosti dovedl získávati své žáky pro historické úkoly, prováděné jeho pečlivou methodou subtilní kritiky a ve vytknutém jím rámci srovnávacího dějepisu. Orgánem tohoto ruchu stal se po zániku Rezkova mnohem primitivnějšího »Sborníku historického« (1883—1886), věnovaného spíše sbírání než kritickému zpracování dějepisné látky, r. 1895 Gollem a Rezkem společně založená vzorná revue »Český časopis historický«, v jejíž redakci Rezka záhy vystřídal J. Pekař. Od r. 1898 vychází vedle ní pro větší studie »Bibliotheka historická«. Starším tendencím hoví kromě Čas. Čes. Musea, převážnou většinou dějepisného, mimo »Časopis Matice Moravské«, kde však pronikají i moderní hlediska školy Gollovy a vedle »Památek archaeologických« (viz výše), nově založený »Časopis Společnosti přátel starožitností českých« (od r. 1893); dějepis v stranickém katolickém duchu pěstuje za redakce M. Kovářovy »Sborník Historického kroužku« (od r. 1893).

Ze společné školy Gollovy a Rezkovy vyšli jejich nástupcové na pražské universitě Josef Pekař, Josef Šusta, Václav Novotný a Jaroslav Bidlo (viz o něm níže), do jisté míry též historik umění Max Dvořák (viz níže); zprostředkujícím členem mezi školou Gollovou a Rezkovou na jedné a Tomkovou a Kalouskovou skupinou na druhé straně jest Josef V. Šimák.

Nejvýraznější vědeckou osobností a nejskvělejším spisovatelem z nich jest Rezkův nástupce na stoličce rakouských dějin a Gollův spoluredaktor *Josef Pekař* (* 12. dubna 1870 v Malém Rohozci u Turnova). První jeho veliká práce »Dějiny Valdštýnského spiknutí« (1895) vznikla na popud Rezkův: složité a nepříhlednou literaturou znesnadněné problémy po-

vovéké politiky řeší se tu kriticky a samostatně se stálým zřetelem k otázkám českým: jest tu s dokonalým zdarem vykonán pokus sloučiti kritický rozbor s plastickým dějepisným vypravováním. Pak však Pekař obrátil se k úhořící roli českého dějepisu, k nejstarší době našich dějin, v jejímž poznání po odkrytí padělků rukopisných zela značná mezera, a v níž Dějiny Palackého volaly přímo po revisi. V duchu Gollové Pekař pojímá náš celý středověký ať politický ať hospodářský či společenský vývoj v rámci západoevropském, ale studuje podrobněji než Goll dějiny hospodářské a správní. Velká řada bystrých kritik i mocně nabádavých článků v Čes. Čas. Hist. svědčí o tomto směru Pekařových studií. V celou knihu, »Nejstarší kronika česká« (1903), vzrostly jeho kritické práce o počátcích dějepisectví v Čechách, jimiž podal rozbor starých svatováclavských legend a střízlivě na správné místo zařadil Kosmovu kroniku. Spor o správnost těchto hypotheses, jehož se účastnili s české strany jmenovitě Jos. Kalousek a Fr. Vacek, a jenž druží se k pohnuté diskussi o Brücknerovo ocenění našich starých dějin, patří k nejdůležitějším kontroverším českého dějezpytu v nové době. Výsledky jeho Pekař shrnul německou knihou »Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians« (1906). — Na zcela nové cesty obrací se Pekař v »Knize o Kostic« (1910 a 1911, posud 2 díly): veden láskou k rodnému kraji, studuje s důvěrnou podrobností a s pronikavým bystrozrakem politické, hospodářské i sociální dějiny nejmohutnějšího hradu českého severovýchodu, a to s ohraničení XVII. věku: první díl jest teplou malbou panského života ovládaného velkými proudy politiky české i evropské, druhý pak zabývá se dějinami stavu selského a ukazuje českému dějepisectví k novým problémům metodám. Z kritických úvah Pekařových vynikají skvělá monografie o »Fr. Palackém« (1912) a rozbor Masarykovy »České filosofie« z r. 1912, (viz o něm výše).

Josef Pekař, mužný vyznavač jasného pozitivismu, slučuje britký dar bezpečného criticismu se šťastným nadáním plastického epika úsečné a názorné charakteristiky dějinných postav daří se mu stejně jako obsažná synthesa celých period. Jeho sloh živý a průzračný, má pádnost i svěžest a nejednou dosahuje monumentality až klassické.

Profesor středověkého a novověkého dějepisu

pražské university, *Josef Šusta* (* 1874), konal hlavní svá studia ve Vídni a v Římě, kdež připravil si i materiál k hojným a krásným edicím pramenů k dějinám koncilu Tridentského, ale v podstatě blíží se Gollovu pojetí i metodě dějepisu všeobecného. Jest to jako Gollův duch kritický a ironický, založený umělecky, jenž miluje složitost jevů a zamítá řešení přímočaré; velké tendence středoevropské politiky dovede vyložiti z celistvé kultury dobové (srv. na př. přehlednou studii »Dějinné předpoklady moderního imperialismu« v Čes. Čas. Hist. 1909); obdivován bývá i charakterisační dar Šustův, provázený často břitkou a suchou ironií. Hlavním českým dílem Šustovým jest monografie z dějin papežství XVI. věku »Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu« (1900); kritický a kombinační důmysl prokázal Šusta studiem z oboru dějin hospodářských a jejich pramenů »Otroctví a velkostatek v Čechách« (1900), »Purkrabské účty panství novohradského« (1909) a četné články v Čes. Čas. Hist. Ze školských potřeb vzniknuvší přehledné »Dějiny nového věku« (až po Napoleona, 1905) ukazují, jaký podíl Šusta v dějepise přisuzuje vývoji hospodářskému a sociálnímu. Mnoho pracuje Šusta i o dějinách katolické protireformace; rozměrem nevelké ale provedením skvělé práce sem hledící vyšly německy a prozrazují, že badatel osvojil si stanoviska západoevropská, bez ohledu na to, zda přimykají se k národní a myšlenkové tradici české.

České dějiny přednášejí na pražské universitě po Josefu Kalouskovi Václav Novotný a Josef V. Šimák, oba vyšli od Golla a Rezka, ale oba zachovávají souvislost s historií staršího směru; u V. Novotného rozhodl to osobní styk s Tomkem, u J. V. Šimáka ideové příslušenství. *Václav Novotný* (* 1869) byl na sklonku života Tomkova jeho pomocníkem a připravil k novému vydání několik svazků »Dějepis města Prahy«. Sám rozebral v některých statích vypravující prameny dějin českých, jmenovitě »Kroniku z bratslavskou« (1905); vyvrátil stranické názory o naší staré minulosti, jež pronesl českoněmecký historik A. Bachmann; kriticky osvětlil řadu otázek o Husovi a jeho době. Od r. 1911 vydává Novotný obšírné »České dějiny«, první svazek sahá k smrti knížete Oldřicha. Po Palackém jest to první soustavné zpracování našich dějin, založené však mnohem zevrubněji než dílo Palackého. Výpravně syntetický úkol historikův po-

sunut zcela do pozadí za rozbor literatury, pramenů, sporných otázek, v nichž Novotný se staví většinou proti pojetí Pekařovu. Dílu chybí posvěcení ideové, celistvá kompozice a všechny hodnoty v podstatě literární; místo historického umění vypravovatelského podává analytická akribie badatelova snůšku problémů z našich nejstarších dějin a pokusy o samostatné neb zprostředkující jich řešení. *Josef Šimák* (* 1870), úzkostlivý a trpělivý badatel ducha konservativního, věnoval se kromě lokálních dějin rodného Turnova (1905 a 1906), hlavně edici Bartoše písaře (1907) i památek s kronikou jeho souvislých, což přivedlo jej k podrobnému rozboru kronikářských prací XV. a XVI. stol.; cennou pomůckou k dějinám protireformace budou vydávané jím »Z p o v ě d n í s e z n a m y a r c i d i e c e s e P r a ž s k é z l. 1671—1725« (od r. 1909); knihopisne zajímají »B o h e m i c a v L i p s k u« (1907). Drobné topografické příspěvky ukládal Josef Šimák v »Č a s o p i s e S p o l e č n o s t i p r á t e l s t a r o ž i t n o s t í č e s k ý c h«, jehož byl dočasně redaktorem.

Z moravských dějepisců náleží škole Rezkově především brněnský zemský archivář *Bohumil Navrátil* (* 1870), jenž zrozením, působností i díly patří Moravě. Středem historického jeho zájmu jsou církevní dějiny moravské v XVI. věku, jimž věnoval kromě přeletných statí v Čas. Mat. Mor. vzornou knihu »O l o m ů c k é b i s k u p s t v í v l. 1576-1579« (1909); jeho hojně studie o moravských historících hl. o Bočkovi a Brandlovi usilují o kritické zhodnocení dosavadní dějepisné práce na Moravě. Pěkné příspěvky k náboženským dějinám XVI. věku podal též *Josef Čihula* (* 1871).

Dějiny české XIX. století učinil zvláštním svým oborem *Zdeněk Tobolka* (* 1874), na nějž vedle historické metody Rezkovy a podnětů Kalouskových působil i vliv politiky Masarykovy, kterou v poslední době snaží se překonati uvědoměným liberalismem. Starší době věnoval pouze velmi nedokonalé edice *Hilaria Litoměřického* (1898) a *Pavla Zídka* (1908). Práce jeho z nových našich dějin politických soustředí se kolem r. 1848 a podávají spíše sbírky materiálu, přehled událostí a výběr charakteristických faktů než kritický rozbor látky a pragmatické zpracování historické. Nejdůležitější z nich jsou »P o č á t k y k o n s t i t u č n í h o ž i v o t a v Č e c h á c h« (1898), »S l o v a n s k ý s j e z d r. 1848« (1901), »K a r e l H a v l í č e k« (1905, otisk velkého příspěvku do Laichterovy »Literatury české XIX. stol.) a »D ě

iny české politiky nové doby (1908, samostatná historická část souhrnného díla »Česka politika«, jež za Tobolkovy redakce vychází od r. 1906). Sem hledí i vydání děl Havlíčkových v 5 sv. (1900—1903), »Zápisků Jungmannových (1907) Zd. Tobolka účastnil se podnětně také diskusse o Masarykově pojetí národního obrození, kdež přiblížil se v celku stanovisku Kaizlovu; Kaizlovy paměti vydává s cennými úvody o našem životě politickém koncem stol. XIX. Tobolka pěstuje soustavně i knihopis a vědu knihovnickou, pro tuto založil časopis »České knihovnictví« (1900—1901), onomu od r. 1902 slouží »Česká bibliografie«. Záslužnou knihopisnou pomůckou jest 1. sv. jeho »Českého slovníka bibliografického« (1911) podávající soupis českých prvotisků do r. 1500.

Druhé pokolení Golových žáků, zrozených v letech sedmdesátých, přidružuje k mocnému působení mistrovu ještě vlivy jiné. Mnozí z badatelů této skupiny jsou vychovanci »říšského ústavu pro rakouské dějiny« ve Vídni a osvědčují to ve své pracovní metodě stálým zřetelem k dějinám ústavním a hospodářským, bedlivou pozorností, věnovanou pomocným vědám historickým a přísnou akribií při vydávání pramenů; proto jejich práce mají ráz odbornický a tím se samy emancipují od souvislosti s písemnictvím krásným. Hlavní zřetel této skupiny obrácen jest k dějinám náboženské reformace, kterou právě mistr školy Jaroslav Goll odporoučel hlavní pozornosti a pro jejíž pochopení vzdělával vědecky; při studiu dějin reformačních zabývají se mladí historikové i otázkami dogmatickými, správními poměry atd. Hlavními představiteli mladší generace žáků Gollových jsou Ladislav Hofman, Kamil Krofta, Zdeněk Nejedlý (viz níže), Julius Glücklich a Vlastimil Kybal; k nim druží se drobnějšími pracemi František Hýbl, Josef Volf, Rudolf Urbánek, Jaroslav Fikerle, Tomáš Kalina, Miroslav Jeřábek a Fridolín Macháček. Též někteří z vědeckých vydavatelů pramenů historických — seskupeni jsou zvláště — řadí se volně k mladšímu pokolení Gollových žáků.

Mezi básnictvím, filosofií a dějezpytem, mezi myšlením Masarykovským a methodou Gollovou kolísal *Ladislav Hofman* (1876—1903). Jako Goll přistoupil i Hofman k studiu dějepisu od literatury a od poesie, první jeho velkou prací, prozrazující na každé straně odvislost od ideí Masarykových, byla monografie

»Adam Mickiewicz« (1900), již však předcházela mladistvá produkce veršovaná a novellistická. U Gollé vycvičil se Hofman v subtilní kritice historické na pramenech středověkých, jakož práce »Husité a koncilium Basilejské« (1901) vykazuje gollovsky zájem o českou reformaci a její specifické problémy náboženské. Vždy více však přechyloval se Hofman, jak veden prostředím berlinským a pařížským, tak povzbuzován vlastní osobností, jež prožívala bolest veškerý duševní a veřejné zápasy přítomnosti, k ve deckému studiu novověku. Jeho hojně a výstižně referáty kritické ukazují, že zabíral stejně Anglii a Francii jako Německo v obor své práce, velice pečlivě a zároveň svrchovaně intimní. Středem jeho zájmu byla posléze moderní imperialistická politika pruská od Bedřicha II. až po Bismarcka; nad nedokončenou stáří o Bedřichu II. zemřel, charakteristiky Bismarcka a jeho dějepisce M. Lenze jsou nejrázovitější studie jeho péra. Nic nebylo mu v novověkém dějepise suchým a lhostejným poznatkem, nýbrž vše otázkou národního svědomí, součástí vlastní složité a jemné osobnosti. Posmrtně J. Glücklichem, K. Kroftou a V. Dykem vydané L. K. Hofmana Sebrané spisy (1904 a 1905) obsahuje v I. díle jeho práce historické, v II. pak jmenovitě jeho deník z let 1894—1903, důležitý to dokument k dějinám pokrokového hnutí v Čechách.

Hofmanův přítel a vydavatel Kamil Krofta (* 1876), professor rakouských dějin na české universitě, vyšel z »říšského ústavu pro rakouský dějezpyt«, pracoval po leta v archivu vatikánském v Římě a byl v l. 1901—1912 úředníkem zemského archivu českého, jehož hlavních vydavatelských prací se horlivě účastní. Vlastním oborem jeho důkladného a široce založeného badání jsou náboženské dějiny české, které na základě kriticky prozkoumaného, nového materiálu probírá ve vztazích politických, správních, dogmatických i literárních, rozhojňuje každým příspěvkem naše poznání o náboženském i církevním životě v Čechách od dob předhusitských až na pokraj periody bělohorské: řadu institucí, sporů, osobností osvětlil zcela nově. Způsob jeho podání jest klidný a soustředěný, jasným výkladem a přiléhavou, nehledanou charakteristikou umí přiblížiti i složité problémy historické. První jeho drobnější stati v Čas. Čes. Mus. zabývaly se postavami naší literatury náboženské, z nichž zvláště Petra Chelčického nejen populárně vydal, ale vedle N. V. Jastrebova nejdůmyslněji vyložil; též literární

činnost Jana z Příbramě a Václ. Korandy ml. rozebral definitivně. Veliké studie rázu monografického věnoval »Církevní správě Čech v době předhusitské« (1904—1908), »Sněmům českým r. 1605« (1908), »Dekretu Kutnohorskému« (1909 s J. Šustou a G. Friedrichem), »Majestátu Rudolfa II. (1909) a »Boji o konsistoř pod obojí v l. 1562—1575« (1911). Z ediční jeho činnosti vyniká podíl na »Monumenta Vaticana« (V díl obsahující leta 1378—1404) a na »Sněmech českých«, kde převzal zpracovati dle nové metody ediční a s důkladnými úvody dobu 1605—1611. Velice instruktivní jsou Kroftovy charakteristiky čes. dějepisců v »Čes. Čas. Hist.«, jehož jest hlavním spolupracovníkem a v »Přehledu« (hl. studie o Gollovi a Gindelym v »Č. Čas. Hist.« 1907 a 1912). Týž úsek dějin českých, který rozbírají a líčí poslední práce Kroftovy, studuje dopodrobna *Julius Glücklich* (* 1876), vynikající rozhledem po bohosloví západoevropském XVI. a XVII. věku. Poslední fase Jednoty bratrské před Bílou Horou osvětlují jeho studie o *Budovcovi*, jehož *Anti-alkoran* (1907) rozebral, korespondenci (1908 a 1912) vydal i historickou činnost (1911) kriticky zjistil. V plodných recensích přispěl k poznání *K. Havlíčka a r. k.-uherského vyrovnání*. *Vlastimil Kybal* (* 1880) podobá se směrem vědecké práce *Jar. Gollovi*: i jeho činnost se dělí mezi vyšetření úsvitu české reformace a sledování tendencí západoevropské politiky. Vzdělav se důkladně ve filosofii náboženství, zahájil svou historickou činnost pracemi o neoriginelnějším mysliteli předhusitském: po díle »*Matěj z Janova, jeho život, spisy a učení*« (1905) následovalo vydání hlavního díla reformatorova, »*De regulis veteris et novi testamenti*« (od r. 1907). Široce založený spis »*Jindřich IV a Evropa v letech 1609—1610*« (1909 a 1911, II díly, v 1. rozbor pramenů a literatury, v 2. zpracování) sleduje politické děje západoevropské malého časového úseku se zřetelem k věcem českým. *Kybal* zabýval se kriticky moderní historiografií francouzskou, šťastněji, když syntheticky ve »*Francouzské methodě historické*« (»*Novina*« 1908) charakterisoval, než když polemicky analysoval »*Arnošta Denise a Bílou Horu*« (1912).

Vedle těchto badatelů, kteří působí nejen publikačně, ale i s katedry universitní, patří k mladší generaci žáků Gollových středoškolských profesoři a

musejní úředníci: *František Hýbl* (* 1875), znalec nejstarších dějin českých, spletitých otázek v historii staroslovanské liturgie a historie již. Slovanů; pracovník v otázkách husitství *Jaroslav Fikrle* (* 1879); badatel o protireformaci *Tomáš Kalina* (* 1874); *Václav Müller* (* 1875), jehož monografie »S v o b o d n í c í« (1905) patří k nečetným studiím českého dějepisu sociálního; *Rudolf Urbánek* (* 1877), jenž kromě příspěvků k historické diplomatice osvědčil se i živě psanými charakteristikami soudobých dějepisců, jež uveřejňuje hlavně v »Přehledu«; *Miroslav Jeřábek* (* 1880), auctor cenných rozborů kronikářských pramenů českých, a *Fridolín Macháček* (* 1876), který vedle prací z kulturních dějin města Plzně, jehož museum řídí, uveřejnil studie o počátcích války třicetileté. Hojností a rozmanitostí činnosti publikační vyznamenává se nad své vrstevníky úředník knihovny musejní *Josef Volf* (* 1878), jenž ze žáka Gollovy historiografie bratrské se změnil v mikrologického stoupence Zíbrtova mechanického sběratelství dějepisného, jak dosvědčují nesčíslné články v »Čas. Čes. Musea«, »Věstn. Spol. Nauk« a v »Osvětě«. Práce o dějinách emigrace české, o náboženských poměrech v Čechách za Karla VI., o drobné literatuře náboženské XVI. a XVII. věku mají cenu nespornou, ale spíše materiálem než zpracováním.

Nejmladší pokolení historiků českých vyučilo se již u žáků Gollových, *Václav Chaloupecký* u Friedricha, *Jan Heidler* u Pekaře a *Josef Borovička* u Krofty. *Václav Chaloupecký* (* 1882), knížecí archivář na Roudnici, podal kromě prací diplomatických a vydavatelských cenný obraz kultury lucemburské, »*Jan z Dražic, poslední biskup pražský*« (1908); jeho monografie o *Palackém* (1912) jest ohlas práce Pekařovy. *Jan Heidler* (* 1883) sbírá příspěvky ke kritickému poznání r. 1848 a novodobého ústavního života českého; slibné ukázky, šťastné v postřezích i v závěrech, posud vydané jednájí o hegelismu u *Palackého*, o *J. V. Fričovi* a radikálech r. 1848. *Josef Borovička* (* 1885), slučuje vliv vídeňského ústavu dějezpytného s tradicemi *Gindelovými* v zemském archivu českém; ty ukázaly mu k studiu v Španělich, odkudž přinesl materiál pro dějiny české ze začátku XVII. věku. Několik jiných nejmladších historiků viz níže ve skupině vydavatelů.

Českým dějinám náleží hlavními díly francouzský historik *Arnošt Denis* (viz str. 606), jehož synthetické pojetí doplňuje analytickou činnost školy Gollovy.

Moderní dějezpyt žádá si především přesného kritického a minuciesního vydávání pramenů historických, v jehož technice učiněn značný pokrok. Typickým představitelem editorů starší generace byl *Ferdinand Tadra* (1844—1910), druhdy spolupracovník Gindelyho, vydavatel »Soudních akt konsistoře Pražské« (ve VII sv. 1893—1901), hojných formulářů královských kancelářů z XIV., méně XIII. stol. významných pro dobu předhusitskou [o nich vydal i několik studií, jmenovitě »Kanceláře a písaři v zemích českých v l. 1310—1420« (1892)] a auctor příliš úryvkovitých kapitol »Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských« (1897). Edice Tatrovy jsou nedokonalé a čistě mechanické, při tom nejednou stírají diplomatický svéráz pramenů. (Viz článek Kroftův v »Čes. Čas. Hist.« XVI. 256.) Jiní vydavatelé starší školy jsou: švarcenberský archivář třeboňský, *František Mareš* (* 1850), jenž podal hojné ukázky ze svěřených mu pokladů jihočeských, archivář Musea Král. Čes., někdejší pomocník Emleřův, *Václav Schulz* (* 1854), jehož edice týkají se hlavně dějin řádu jesuitského v Čechách, korespondence historické, jmenovitě pak soudu komorního v l. 1526—1783 (1904 a 1905): pracovník v dějinách kongregace de propaganda fide a zemský archivář *Hynek Kollmann* (* 1864).

Střediskem prací vydavatelů českých přítomné doby, kteří většinou prošli »Ústavem pro kritický dějezpyt ve Vídni« a archivem Vatikánským, stal se »Zemský archiv království Českého« r. 1903 po odchodu Františka Dvorského, nově organisovaný ředitelem *Vojtěchem Nováčkem* (* 1852), jenž kromě edicí menších, jmenovitě k dějinám školským v době předbělohorské a kromě několika cenných prací k historii české XIV. stol., založených hlavně na materiálu z Vatikánu, zasloužil se jmenovitě uveřejněním důležitých pramenů k poznání Fr. Palackého. Vedle publikací na str. 383 zmíněných, počly z archivu vycházeti tyto pramenné sbírky: *Monumenta Vaticana* (od 1903, posud 4 sv. péčí L. Klicmana, K. Kroftů a J. B. Nováka), obsahující bohemica archivu Vatikánského od r. 1305 do stol. XVI.; velký »*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*« (od r. 1904, posud 2 sv.), jež vydává G. Friedrich a jenž sahaje do r. 1306, nahradí zastaralá regesta Erbenova a Emleřova i nespolehlivý Brandlův *Codex diplomaticus*. Od r. 1910 vydává královský zemský ar-

chiv český nové pořadí »Sněmů českých od léta 1526 až po naši dobu«, svazkem XI. počínajíc; nejen kritika textu jest mnohem dbalejší, ale vydavatelé nešetří poznámkami věcnými i textovými, ani úvodními studiemi; o práci, která začíná r. 1605, rozdělili se K. Krofta a J. B. Novák. V poslední době vykonány i přípravy k vydání důležitých zpráv římské nunciatury a k vyčerpání bohemik z archivu římské kongregace de propaganda fide (O veškeré činnosti této viz V. Nováčkem od r. 1906 vydávané »Zprávy zemského archivu«, a stať J. V. Šimákovu v »Čech. Revue« I., 1907 i K. Kroftovu v »České revue« 1912.)

Vydavatelských prací účastní se téměř všichni historikové čeští; někteří z nich, povoláním úředníci archivní, soustřeďují k ediční činnosti veškeré své úsilí, tak odborník v technice moderního archivářství *Václav Kratochvíl* (* 1861), tak městský archivář pražský *Josef Teige* (* 1862), tak účastník podniku »Monumenta Vaticana« a badatel o počátcích hnutí husitského *Ladislav Klicman* (* 1867), tak zemský archivář *Jan Bedřich Novák* (*1872), tak *Adolf Krejčík* (* 1876), badatel v středov. kapitulariích, tak *Edvard Šebesta* (* 1879), který podal ~~rozsáhlé~~ rozборы starých formulářů, tak *Hanuš Opočenský* (* 1884), pracovník v dějinách XVII. věku. Rozsahem práce vyniká nad ostatní Teige, dokonalostí vydavatelské techniky a jemností postřehů formálních J. B. Novák. *Josefu Teigeovi* určovalo jeho působiště, městský archiv pražský, směr činnosti: kromě prací o pramenech dějin českých za Přemyslovců a studií o zemských deskách i purkrabských knihách, jichž akribie mluví o záku vídeňského dějezpytného ústavu, věnoval se jmenovitě lokální historii a topografii pražské, a prohlubuje V. V. Tomka, vydává »Základy starého místopisu pražského v l. 1437—1620« (od r. 1910). *Jan Bedřich Novák* jest od r. 1900 úředníkem českého archivu zemského a vedle K. Krofty nejhorlivějším účastníkem jeho obou velkých edičních podniků »Monumenta Vaticana« a »Sněmy české« (pro l. 1611—1620). Zvláště podrobně se zabývá subtilním zkoumáním formulářů a listářů k českým dějinám XIII. a XIV. věku (»Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně« 1903), přihlédaje bystře a s jemným literárním smyslem k jejich stilové povaze; závěry, které odtud činí ve »Středověkých diktaminech v souvislosti s antikou a renaissancí« (1909), mají dosahy kul-

turně literární. Zajímavě pojednává též o duševních stycích českoitalských ve středověku.

Učitelem mladých pracovníků v české diplomatice jest professor palaeografie na české universitě, *Gustav Friedrich* (* 1871), jenž kromě uvedených edicí — k nim druží se ještě »Památky umění písarského v Čechách a na Moravě« (1904) a nádherné dílo representační »Acta regum Bohemiae« (od r. 1908) — podal v »Učebné knize palaeografie latinské« (1898) cennou příručku studijní a ve spise »O zakládací listině kapituly Litoměřické« (1901) skvělou ukázkou důmyslné kritiky památek.

Monografické zpracování některých partií českých dějin dále se částečně v duchu Tomkově a Kalouskově pracovníky starší školy. Z nich jest jmenovati zvláště *Františka Augustína Slavíka* (* 1846), který v různých oborech podal velmi cenné příspěvky k dějepisu českému. Jeho monografie o rodném Domašíně (1883), o Vlašimi (1889), o Rožmitále (1891) řadí jej k nejlepším místopiscům soudobým; jeho dlouholetý pobyt na Moravě vynesl vědě kromě redakce »Vlastivědy Moravské« (od r. 1897) i detailní studie »Morava a její obvody ve Slezsku« (1892), a »Moravské Slovensko od XVII. stol.« (1903 a 1909); tyto záslužné práce ze statistiky historické doplňuje Slavík v poslední době obdobným dílem pro Čechy, jehož úvod »O popisu Čech po 30leté válce« (1910), vykládá zásady, dle nichž badatel chce vydati t. zv. berní rolli král. Čes. Dějinám reformačním věnoval již r. 1875 práci »O Jednotě Bratří Českých« a studie o české emigraci XVII. a XVIII. věku; též podal příspěvek k dějinám XVIII. stol. »Pruské usilování o země české« (1901). Z vydání F. A. Slavíkových dlužno uvést některé práce Blahoslavovy. K starší škole čítati je též naše dějepisce lokální: kromě pracovníků, uvedených na str. 294, jsou to jmenovitě oba kulturní dějepisci Hor Kutných, *Otařkar Hejnic* (* 1851) a *Josef Šimek* (* 1855), historik pžeňský *Josef Strnad* (* 1852), topograf Turnova a Brandýsa *Justin V Prášek* (* 1853, viz níže) a dějepisec klatovský *Jindřich Vančura* (* 1855), jenž přeložil též obě velká díla Denisova a nešťastně se pokusil o zjištění a přecenění vlivu Masarykova na dějepisectví naše.

Na Moravě po Brandlovi přešla historická práce do rukou mladších pracovníků, sestoupených hlavně

kolem »Časopisu Matice moravské«; z kruhu toho v šel i podnik »Vlastivědy moravské«, jejíž dějepisnou část od r. 1902 řídí František Kameníček, vedle Rudolfa Dvořáka, přední současný historik Moravy. *František Kameníček* (* 1856) kromě příspěvků do »Archivu českého«, vydal obsáhlé dílo »Zemské sněmy moravské 1526—1628« (ve III d. 1900—1905), vynikající spíše bohatstvím látky, než přesností zpracování a menší příspěvky k dějinám v pádů Bočkajovců na Moravu. *Rudolf Dvořák* (* 1861), řadí se ke Kameníčkově přímo »Jednáním sněmů moravských v letech 1792—1848« (1904—1906), leč přenáší se již tu hluboko do nové doby, již líčí i jeho monografie »Poslední robotní vzpoura na Moravě r. 1821« (1907). Pro »Vlastivědu moravskou« zpracoval »Dějiny Moravy« (do r. 1848 knih V, 1899—1905), tutéž látku podal zkráceně a populárně v »Dějínách markrabství moravského« (1906). Obě úhrnná díla ta však nestojí na vědecké vší své doby; trpí nedostatkem kritičnosti i původnosti, jsou nesouměrně rozdělena a neznají poměrnosti mezi věcmi důležitými a nahodilými, nesledují nikde ani souvislosti s dějinami všeobecnými, ani hospodářských, sociálních a kulturních živlů v dějinách. S Kameníčkem zpracoval R. Dvořák pěkný »Všeobecný dějepis pro školy střední« (1896—1898 ve III dílech.*)

Školní učebnice sestavil i třetí moravský dějepisec, *František Šujan* (* 1859), horlivý přispěvatel »Sborníku historického« a »Časopisu moravského musea zemského«; vedle některých děl přehledných vydal zvláště »Dějepis Brna« (1902). O zástupci novějšího historického směru na Moravě, B. Navrátilovi, viz výše.

Zvláštní skupinou mezi dějepisci našimi jsou *historikové kněžští*. Těživají hojně a úspěšně z bohoslovecké své průpravy, z přístupu k památkám minulosti církevní, ale dávají se namnoze omezovati apriorním stanoviskem při badání v dějinách reformačních a protireformačních; největší cenu mají jejich práce

---

*) Moderní učebnice dějepisu dle nových osnov stře- doškolských na základě posledního badání vydává od r. 1911 „Klub historický“; starověk zpracoval Fr. Hýbl, středověk Jar. Bidlo a Jos. Šusta, novověk rovněž J. Bidlo a J. Šusta, rakouské dějiny chystá Jos. Pekař. Praktickou školskou příručku „Průvodce po ději- nách“ (1893) napsal pro studenty *František Brdlík* (* 1857).

vydavatelské a místopisné. O *Antonínu Lenzovi* (1829—1903), jenž mnoho badal o dogmatickém obsahu husitství i wiklefství, viz výše. *František Tischer* (1831—1910), černínský archivář v Jindřichově Hradci, vyvážil z pokladů mu svěřených hojně příspěvky k historii pánů z Hradce, Černínů a Slavatů. Arcibiskupský archivář v Kroměříži, *František Snopek* (* 1853), zabývá se vedle Fr. Pastrnka a Fr. Hýbla nejdůležitějšími církevními dějinami staroslovenskými v Čechách a na Moravě a jest prudkým odpůrcem hypotes Brücknerových; hlavní jeho díla jsou »Studie cyrillo-metodějské« (1906) a »Konstantin — Cyrill a Method« (1908), vedle přechetných článků o církevní topografii a diplomacie moravské. Též *František Vacek* (* 1858) obírá se nejstarší historií naší, a to hlavně po stránce sociální. Nesoustavné výsledky svého zkoumání pojal do knihy »Sociální dějiny české doby starší« (1906), vedle nichž napsal i první svazek »Církevních dějin českých« (1890). Kanovník svatovítský *Antonín Podlaha* (* 1865, viz i níže), vynikl jako pilný sběratel v oboru dějin umění; vědeckému dějezpytu zavděčuje se tím, že z neprobadaných pokladů archivů kapitulního a arcibiskupského otiskuje prameny církevně náboženské ve 2 shirkách: »Editiones archivii et bibliothecae metrop. capituli Pragensis« (od r. 1905) a »Sbírka pramenů církevních dějin českých stol. XVII. a XVIII.« (od r. 1908). Jako historičtí topografové osvědčil se na Moravě *Jan Tenora* (*1863), v Čechách *František Teplý* (* 1867). Důmyslné příspěvky k poznání ideové stránky i závislosti náboženských textů z časné doby husitské máme od Moravana *Jana Secláka* (* 1870), několik cenných studií k dějinám biskupství na Moravě od *Antonína Breitenbacha* (* 1874).

Z náboženských dějepisců protestantských vynikli početností i cenou prací G. A. Skalský a F. Hrejsa. *Gustav Adolf Skalský* (* 1857), professor na vídeňské universitě bohoslovecké, uveřejnil četné práce o dějinách evangelfků v Rakousku i o Jednotě bratrské německým, a českým velkým spisem »Z dějin české emigrace XVIII. stol.« (1911, I. díl), zvláště osvětlil postavu Liberdovu a obohatil poznání doby, kterou se vedle J. Volfa zabývá soustavně také *Karel V. Adámek* (* 1868), horlivý sběratel národopisný. Od r. 1906 vydává G. A. Skalský »Písemné památky evangelické minulosti české«. Farář evan-

gelické církve augsburské v Praze, *Ferdinand Hrejsa* (* 1867), přichystal na základě obsáhlé průpravy k tisku velký spis »Česká konfessí z r. 1575«, významný materiálem i zpracováním.

Český *dějepis právní*, založený Hermenegildem Jirečkem, pěstován byl zvláště *Jaromírem Čelakovským* (* 1846), synem velkého básníka našeho. Dvojitá veřejná působnost obráží se i v pracích Čelakovského: od r. 1871 byl úředníkem pražského archivu městského (od r. 1896 do r. 1907 jeho prvním archivářem), od r. 1833 přednáší na universitě české dějiny právní (od roku 1886 jako mimořádný, od r. 1892 jako řádný profesor). Nejdůležitější jeho vědecké práce vztahují se k právům a zřízením městským; sem hledí kromě monumentálního vydání »Codex iuris municipalis regni Bohemiae čili Sbírká pramenů práva městského v Čechách« (od r. 1886, posud II sv.) a kromě menších edicí soudních nálezů a register soudu komorního z XV a XVI. věku v »Archivu českém« větší práce »O právech městských Brikcího z Licka« (1881), »O úřadu podkomořském v Čechách« (1881), »O soudní právomocnosti panovníka nad král. městy« (1879), »O původu středověké ústavy městské« (1903) a »O začátcích ústavních dějin starého města Pražského« (1905). Jiné části českých dějin správních zpracoval Čelakovský v samostatných spisech »O deskách krajských a zemských v zemích Českých« (1893), »Soud komorní za krále Vladislava« (1895), »Hrad pražský a majetková práva kněmu« (1906). Z universitních výkladů vzniklo dílo »Povšechné české dějiny právní« (1879 a 1899). Zvláštní zásluhou Čelakovského jest organizace historické práce v městském archivu pražském, jehož rukopisy katalogisoval (1907). (Ocenění prací Čelakovského podali v »Osvětě« 1906 K. Kadlec a v Čech. Rev. I. 1907 Jar. Demel.)

Z prvního pokolení profesorů právnické fakulty obnovené české university zabývali se právními dějinami ještě M. Talíř a J. Hanel. *Matouš Talíř* (1835-1902), profesor finančního práva, přihlédal při svých studiích horlivě k stránce historické: tak ve spise obecnějším »Studie z dějin finančního práva« (1885) a jmenovitě v monografii »K dějinám rakouského taxovníctví« (od XVI. stol. do 1840,

vyd. pohrobně 1906). Historikem celou methodou svého badání byl *Jaromír Hanel* (1847—1910), professor německého práva a rakouských právních dějin; postup srovnávací dává jeho dílům zvláštní cenu a to tím více, že Hanel zabírá v okruh svého zkoumání vedle práva římského a německého též právo jihoslovanské, k čemuž byl přiveden působností na universitě v Záhřebě. Historicko-právní jeho studie vycházely od r. 1869 v »Právniku« a týkaly se dějin práva poručenského, dědického, věnného a jmenovitě dějin stavu selského v Čechách; nejdůležitější jest jeho spis »O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě« (1874). Široce založené Hanelovy »Říšské i právní dějiny německé« (1887—1890) uvázly v začátcích. I theoretická Hanelova příručka »Všeobecné právo i státověda« (1909) honosí se zorem historickým. (Viz Pekařův nekrolog v Čes. Čas. Hist. XVI. 1910.)

Nad jiné důležitým orgánem právně historických studií stala se universitní katedra rakouských říšských dějin na fakultě právnické. Hlavní zásluha o to náleží prvním, kdož ji zaujímal, professoru *Bohuši Riegrovi* (1857—1907). Vnuk Palackého a syn velkého politika staročeského si vytkl i jako učitel i jako badatel za úkol podati podrobné dějiny českého státního práva v době jeho zápasu o bytí a nebytí, od doby Marie Terezie až do r. 1879, kromě toho vylíčiti české a rakouské dějiny nejnovější se zvláštním zřetelem k otázce státoprávní. Velkého díla, které měl takto na mysli, nedovolila předčasná smrt provésti, za to kromě »Říšských dějin rakouských« (1899) a universitním potřebám přizpůsobených, ale nedokončených a kromě skvělého přehledu »Ústavní dějiny Rakouska«, psaného pro »Ottův Slovník naučný« vydal (jmenovitě v »Osvětě« 1888—1907) řadu vynikajících monografií politicko-historických. Trojí hlavní thema vrací se v nich. Jednak do detailů na podkladě bohatého studia archivního podává Rieger obraz administrativních, správních a ústavních změn v době tereziánské a josefinské; sem patří i nejrozsáhlejší jeho knižní dílo »Zřízení krajské v Čechách« (1889 a 1893 ve II sv.), pak menší spisek »O poměru českých stavů k reformám poddanským« (1892). Za druhé všímal si důležitého politicko-právního faktu prohlášení Rakouska císařstvím r. 1804. Největší pozornost věnoval našemu boji státoprávnímu, jehož tak činně se účastnili jeho děd i otec. Hlavní je-

ho publikaci tohoto obsahu, »Náš ústavní vývoj od r. 1848« (1897-1898), doplňuje celá serie úvah v »Osvětě«, které nepřesahují rok 1867. Ve všech pracích Riegrových snoubila se důkladnost historikova, opřená o hojné studium pramenů, s důmyslem a logickou přesností právnickou; předmět, tak podrobně studovaný a tak jasně vyložený, byl Riegrovi nejen námětem vědeckým, nýbrž i drahou věcí přesvědčení a důležitou záležitostí srdce, zcela věrného tradicím vlastního velkého rodu. (Mezi nekrology, vystihujícími Riegrův význam, zvláště cenné jsou: J. Pekařův v Čes. Čas. Hist. XIII, a Fr. Vavřínkův v Čech. Rev. I.).

Mezi mladšími právními historiky českými působí na fakultě právnické M. Stieber, K. Kadlec a J. Kapras. *Miloslav Stieber* (* 1865), nástupce Hanelův, zabýval se vlivem českých zřízení ústavních na země rakouské a státními smlouvami českými; hlavní svou práci sem hledící, »K vývoji správy. Vliv českých živlů ve správu v Dol. a Hor. Rakousích« (1901), zpracoval r. 1906 šíře německy. Slovanské právo studuje na širokých základech srovnávacích profesor jeho na české universitě, *Karel Kadlec* (* 1865), z jeho prací jsou pro dějepis zvláště důležité »Několik kapitol z oboru slovanského práva« (1894), »Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském« (1898) a »O poddanství a robotě v zemích českých« (1899) i hojné stati v »Osvětě«, v Čes. Čas. Mus. i v Ottově Slovníku naučném, kam napsal skvělý článek o ústavních dějinách uherských, jejichž jest důkladným znalcem. Hojné příspěvky k českým dějinám právním podal též profesor českých dějin *Jan Kapras* (* 1880); dotýkají se různých menších otázek české minulosti právní, hlavně z práva soukromého; o spolehlivosti některých Kaprasových edicí starých památek právních vysloveny pochybnosti.

Ze žáků B. Riegrových, kteří literárně se kupí kolem dvou vědeckých publikací B. Riegreem založených a na začátku redigovaných, »Sborníku věd právních a státních« (od roku 1901) a »Knihovny Sborníku věd právních a státních« (od roku 1911), vynikli nejnověji v novověkém dějepise právním docenti říšských dějin rakouských, *Jaroslav Demel* (* 1869), auctor obsáhlých »Dějin fiskálního úřadu v zemích českých« (1907 a 1909 ve II díl.); *Robert Maršan* (* 1875), jenž kromě monografií »Čechové a Němci r. 1848.« (1898) a »Vliv cizích ústav na ústavní

„zákony rakouské“ (1911) napsal zevrubné »Dějiny policejní organizace rakouské« (1904 a 1909 ve II díl.) a *Bohumil Baxa* (* 1875), který v díle »K dějinám veřejného práva v zemích koruny české« (1907), posud I díl) a v monografii »Inkolát v zemích koruny České 1749—1848« (1908) snesl mnoho závažné látky pro dějiny českého státního práva od r. 1790.

Mimo universitu stojí z právních historiků horlivý zastance státního práva, *Ladislav Machač* (* 1872), jenž kromě studií o F. A. Braunerovi přispěl k vyšetření právní historie pražského hradu (1907). Značný zájem věnovaný právě této větvi dějepisu právního vysvětluje se samým předmětem, jenž soustředí na sebe valnou část naší politiky národní.

Na rozhraní dějepisectví a novinářství stojí některá úhrnná populárně vypsání našich politických dějin XIX. věku. Podali je redaktoři *Josef J. Toužimský* (* 1848) knihou »Na úsvitě nové doby« (1848) a *Adolf Srb* (* 1850) »Politickými dějinami národa českého od r. 1861.« (1899 ve II sv.); od obou máme i hojnost podobných článků, jmenovitě v »Osvětě«.

Z dějin mimočeských pěstována jest poněkud *historie slovanská*; ze starších pracovníků vynikl tu Konstantin Jireček, z mladších Jaroslav Bidlo.

Josef Konstantin Jireček (* 1854), syn Josefa Jirečka a vnuk P. J. Šafaříka, v letech 1877—1879 a znovu 1884—1893 přednášel na pražské universitě dějiny jihovýchodní Evropy, hlavně Slovanů; v pětiletí 1879—1884 působil v Sofii v bulharském ministerstvu osvěty, r. 1881—1883 jako ministr; od r. 1893 jest profesorem slovanské filologie a starožitností na universitě ve Vídni. Z obsáhlé činnosti Jirečkovy, která šťastným spojením schopností i vědomostí jazykovědných a dějepisných ovládá v nejširším smyslu politické a kulturní dějiny jižních Slovanů a jejich sousedů, patří literatuře české jen nepatrný zlomek. Jest to první velká práce Jirečkova, v oboru svém epochální »Dějiny národa bulharského« (1876), pak výtěžek pětiletí v Sofii »Cesty po Bulharsku« (1888) a monografie »Poselství republiky dubrovnické k císařovně Kateřině II.« (1893). Z dějin rodné »dynastie učenců« vyvážil K. Jireček krásnou studii »P. J. Šafařík mezi Jihoslovany« (1895). I tyto pouhé ukázky bohaté dílny Jirečkovy ukazují přesné-

ho a kritického badatele, jenž vyhýbaje se apriorní konstrukcím, důkladně a trpělivě snímá pozitivní výsledky se samého materiálu a s klidem a zevrubností předvádí čtenáři svoje hojné a spolehlivé objevy v půdě pro západoevropskou vědu panenské. (O K. Jirečkovi srv. stať v »Osvětě« XXXIV., 1904, o úplné bibliografii děl Jirečkových viz pozn. v Čes. Čas. Hist. XII. 120.)

Jaroslav Bidlo (* 1868), profesor východoevropských dějin na české universitě, sleduje ve svých pracích dvojí naukovou tendenci. Jednak stopuje kulturní vztahy českopolské, jež literárně vyšetřovali polští filologové W. Nehring a Al. Brückner a historicky násl. J. Goll, v důležitém období česko-bratrské emigrace do Polska a tím přispívá též k poznání našich dějin reformačních; kromě některých edicí sem hledících, věnoval tomuto problému monografii »Jednota bratrská v prvním vyhnanství« (1900, 1903 a 1906 ve III sv.). Jednak uvádí k nám v referátech a drobných studiích poprvé t. zv. byzantologii, důležitou pro dějiny východního Slovanstva; studie tohoto směru otiskl hlavně v Čes. Čas. Hist. Bidlo dbá i o šíření známosti dějin slovanských v obecnstvu, přeložil M. Bobrzyňského »Přehled dějin polských« (1895) a populárně zpracoval »Dějiny Ruska v XIX. stol.« (1907 a 1908 ve II sv.). Do sborníku »Slovanstvo« (1912), jež s J. Polívkou redigoval, přispěl J. Bidlo stať »Náboženské a církevní poměry národů slovanských«. Ze žáků Bidlových zabývá se dějinami slovanskými, jmenovitě ruskými, *Jan Slavík* (* 1885).*)

Starší ústavní dějiny slovanské vedle Kadlce pěstoval *Jan Pejsker* (* 1851), úředník universitní knihovny v Št. Hradci. Řada jeho drobných a obsažných studií v »Sborníku historickém« a »Athenaeu« osvětlovala sporné problémy otroctví v Čechách, slovanského pluhu, slovanské záduhy, slovanského zřízení župního, vzniku selského státu atp., polemisujíc proti česko-německému sociálnímu historiku Jul. Lippertovi a

---

*) Z informačních spisů o minulosti ruské dlužno uvésti ještě *Píčov* (viz níže) »Dějiny národa ruského« (1889) a dvojí překlad: A. Rambaudoových »Dějiny Ruska« (1896, přel. L. Petr) a Miljukových »Obrazů z dějin vzdělanosti ruské« (1902—1903 přel. V. Dušek). Hojně materiálu i poučení ze slovanských dějin starších i současných obsahují také oba časopisy věnované propagandě vzájemnosti slovanské (viz str. 604).

prispívajíc k řešení otázky pravosti R K Z; vědecké diskusse vyvolané Peiskerovým spisem »Slovo o z á d r u z e« (1899), účastnil se zvláště K. Kadlec. Jinou kontroversu vyvolal Peisker dílem »Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen« (1905), kdež vyslovil hypotézu o pravěkém poddanství starých Slovanů kmeni turkotatarskému: domněnku tu vyvrátili z českých učenců L. Niederle národopisně a Jos. Janko jazykovědně.

Horlivě pěstěná klassická filologie vyvolala poměrně četné práce z *dějin starověkých*. *Justin V. Prášek* (* 1853), jenž vedle prací topografických, vydavatelských a popularisačních věnoval se i filologii semitské, pokusil se též v několika česky psaných spisech shrnouti přístupně, chvílemi až causeristicky výtežky moderního badání v dějinách předasijských národů ze starověku; průprava jazykovědná nepostačovala vždy pojetí historickému. Vedle menších spisů »Kambyses a podání starověké« (1884), »Athény« (1890), »Medie« (1905) a »Foiničané« (1912), patří sem jmenovitě široce založené »Dějiny starověkých národů východních« (1897 a 1899 ve II sv.). Professor řeckých a římských dějin *Emanuel Peroutka* (1860—1912) zasáhl kritickou »Studii o císaři Julianovi« (1902) až k samému jádru římských dějin císařských a osvětlil duševně rafinované období rozkládajícího se pohanství, kterážto perioda i naší době jest myšlenkově blízka. (Odtud vytěžili E. Peroutka také svůj překlad »Myšlenek Marka Aurelia« [1908] s velmi cenným úvodem o podstatě stoicismu. Rovněž k chystanému překladu Platonovy »Politeie« napsal znamenitou studii úvodní o podstatě řecké politiky a její filosofie.) Z jeho »Dějin řeckých« dokončen byl (1908) pouze I. díl, líčící na podkladě nejnovějších nálezů a badání dobu předhistorickou. E. Peroutka byl mistr plodné recense, jak ukázal velkou řadou posudků cizích děl dějepisných; jasný a přehledný klassik populárně vědeckého výkladu, ale především šťastný duch synthetický, jež obsáhla průprava filosofická (přel. Collinsův výtah ze Spencera v. v.), bystré pochopení ideového obsahu naší doby opravňovaly, aby hodnotil vůdčí myšlenky antické hlavně v jejich vztahu ke kultuře moderní. (Viz výše.) Pěkné práce o řeckých dějinách podal též *Jaroslav Štastný* (* 1862).

Z popularisatorů všeobecných dějin přední místo zaujímá *František Šembera* (1842—1898). Vycházeje v

historickém podáváníí látky methodicky od způsobu středoškolského výkladu, jehož byl mistrem, sledoval rád analogie mezi přítomností a minulostí, vybíral a zdůrazňoval partie vychovávající charakter, psal nabádavě, živě, vroucně, pečlivě vypracovával charakteristiky a pokoušel se zachytiti i celkové ovzduší dobové. Vlastních badání nekonal, ale pečlivě probíral i speciální studie odborné a přejímal jejich výsledky. Obě jeho díla, myšlená velkolepě, zůstala troskami: »Dějiny vzdělaných národů starověkých« (1875), v nichž chtěl pokračovati »Dějiny řeckými« i »Dějiny středověké« (1879—1899), jež dospěly IV. dílem až do pol. XIII. stol. O populárních dějepisných knihách Lacinových viz na str. 490. Mládeži určeny jsou popularisační práce *Jaroslava Kosiny* (* 1862), z nichž nejrozsáhlejší jsou »Ilustrované dějiny světové« (1897—1899, ve III díl.).

Praehistorie, jež jako sestra a pomocnice druží se k historii, jest u nás horlivěji a soustavněji pěstována od r. 1891. Tehdy po ukončené novostavbě Českého Musea urovnány a utříděny archaeologické bohaté sbírky musejní, jimž dostalo se v J. L. Píčovi oddaného a obezřetného opatrovníka, tehdy podniknut a publikován archaeologický výzkum středních Čech, tehdy vůdce praehistorické práce, seskupené kolem Musea, počal vydávati svoje dílo úhrnné, jež mělo nahraditi dávno zastaralý Vocelův »Pravěk«. Professor *Josef Ladislav Píč* (1847—1911), jehož první velká česká kniha »Dějiny národu ruského« (1889, I díl) věnována je dějinám ruským (nejstarší jeho německy psané studie zabývají se historicko právními starožitnostmi slovansko-rumunskými), založil svoje práce na samostatných výzkumech archaeologických, na studiích předních museí evropských, na rozlehlé četbě příslušné literatury, ale hlavně na vyčerpání a ovládnutí praehistorického materiálu musejního. J. L. Píč však archaeologii přeceňuje, nahraňuje jejími výsledky namnoze sporné zprávy historické a používaje naopak archaeologického materiálu za důkazy předem postavených thesí historických. Pro tyto nedostatky kritičnosti nemají výzkumná díla Píčova pro dějepis nesporné ceny. Jsou to hlavně »Starožitnosti země české« (1899—1909 VI dílů), »Archaeologický výzkum ve středních Čechách« (od r. 1893 III sv.) a populární trest obou těch děl »Přehled české archaeologie« (1898). V spisech těch klade Píč první osazení Čech do starší doby

bronzové, a sice příchozími z Durýnška a Francka, na to po dvojí periodě keltské a krátké episodě Markomanův přijímá v V. stol. příchod slovanského obyvatelstva ve dvou proudech, ale žádá pro I. stol. př. Kr. nový proud slovanský, jenž jest v jádře totožný s příchodem Čechů na Řípu; pravlastí Arijců jest mu Asie, prasídla Slovanů hledá na Dunaji. J. L. Píč, redaktor »Památek archaeologických«, jenž historicko-národopisné závěry svého archaeologického badání vyslovuje s důraznou auktoritativností a raději zjednodušuje, než by odvažoval opatrně kritické námítky — ukázal to na samém sklonku života též obranou R K Z cestou palaeografickou, kde k starším bludům přidal řadu nových, — dovedl pro sebe získati celou družinu praehistoriků českých, kteří pro něho podnikají výzkumy a v duchu jeho publikují své práce. (Viz nekrolog Píčův od L. Niederle v Čes. Čas. Hist. 1912, XVIII.) K nim náleží zvláště pilný spolupracovník při archaeologickém výzkumu středních Čech, *Jan Hellich* (* 1850) a popularisator praehistorického vědění i organisátor museí, *Kliment Čermák* (* 1852).

Ve zcela jiný poměr než J. L. Píč staví archaeologii k dějepisu jeho protichůdce, professor archaeologie a ethnologie na české universitě *Lubor Niederle* (* 1865). Průprava jeho vědecká objímá jazykozpyt i praehistorii, historii i národopis, starověký zeměpis i starožitnictví; stálé užívání method srovnávacích, přesné uvědomění pevných hranic jednotlivých disciplin, ostrý smysl kritický řídí veškeré tyto obsáhlé vědomosti. Niederle třídí, urovnává a vykládá praehistorický materiál autonomně, a jen shodují-li se jeho výsledky se samostatně nabytými výsledky badání dějepisného, spojuje je navzájem: i jsou jeho závěry sice méně oslňující než Píčovy, za to však bezpečnější. Dle jeho názorů začíná osazení Čech již v mladší době kamenné, starší perioda bronzová spadá do doby proudících vlivů a živlů cizích, kdežto mladší bronzové období dlužno přisouditi Keltům; po přechodní době markomanské nastává v V. a VI. věku př. Kr. příchod slovanského kmene a sice nikoliv od Dunaje, nýbrž z polských zemí na východ od Karpat; hypotese o novém stěhování v I. stol. (Čechové na Řípu) Niederle odmítá, rovněž i názor, že Asie je pravlastí Arijců. Hlavní své názory vyslovil Niederle monumentálními díly, anthropologickou příručkou »Lidstvo v době předhistorické« (1893) a »Slovanské starožitnosti« (od r. 1902. posud IV sv.). V tom-

to, na VII dílů rozpočteném spise, miní vedle historicko-ethnologické části o pravlasti, původě, příbuzenstvu, rozběhu a stěhování Slovanstva podati část kulturní a starožitnickou s důkladným rozborem pramenů a literatury a tak vytvořiti obdobu k slavnému dílu Šafaříkovu; vyličení slovanských starožitností kulturních podává samostatný oddíl, »Život starých Slovanů« (od r. 1912). Z menších spisů Niederlových významnější jsou »Příspěvky k anthropologii zemí českých« (1890 a 1894 ve II sv.), »O původu Slovanů« (1897) a »Národopisná mapa uherských Slováků« (1903) a jmenovitě vzorné přehledné dílo národopisné »Slovanský svět« (1909), rovněž obnovující moderním způsobem koncepci Šafaříkovu. Niederle vynikl i jako organisátor práce archaeologické a národopisné: účastnil se činně zřízení a úpravy »Národopisného musea československého«, zredigoval dílo »Národopisná výstava československá« (1896) a jako redaktor spolupůsobil zprvu (1892—1895) v »Českém lidu«, pak (1898—1903) na bibliografickém »Věstníku slovanských starožitností a slovanské filologie«.

I Niederle dovedl shromážďiti kol sebe skupinu pracovníků, beroucích se v jeho stopách; odborně anthropologicky stojí při něm *Jindřich Matiegka* (* 1862); methodicky propracoval hojný materiál v duchu Niederlově *Karel Buchtele* (* 1864), jenž L. Niederlem vydal přehlednou »Rukověť české archaeologie« (1910), provozenu cenným knihopisem české praehistorie. Z moravských pracovníků novější doby, v níž praehistorickým pracím věnován skoro cele »Časopis Vlasteneckého Spolku Musejního v Olomouci« (od r. 1884), zvláště hodnotné práce, znamenající pokrok od studií J. Wankelových a M. Křížových, podali *Karel Jaroslav Maška* (* 1851), *Jaroslav Palliardi* (* 1869), vydavatel »Pravěku« (od 1903) a jmenovitě *Ladislav Červinka*, auctor četných monografií a úhrnného spisu »Morava za pravěku« (1908). [Přehled české literatury archaeol. podal L. Niederle v Čech. Rev. I. 1907.]

Současně s obnovou české archaeologie na počátku 90. let hlásí se u nás také jiná věda kulturně historická o soustavnější péči a o jednotnější organizaci: jest to *narodopis* čili ethnografie. Sběratelská činnost národopisná jest staršího data (viz i str. 497), ojedinělé monografie zvláště zvykoslovné, krojové, po-

hádkové a písňové objevovaly se od dob K. J. Erbena, B. Němcové a J. Mánesa. Od let 80. stává se studium to systematictější. V Čechách obracejí pracovníci, sdružení kolem »Umělecké Besedy« a kolem rodiny Náprstkovy, živý zřetel k lidovým krojům a k lidovým stavbám: těmto věnuje zvláštní pozornost turnovský malíř *Jan Prousek* (* 1857), jenž v nich vidí oplodňující živel pro architekturu vůbec, o ony dbá zvláště výtvarně vzdělaná *Renáta Tyršová* (viz výše), z jiných národopisných pracovníků této generace se jmenovitě zasloužili architekti *Jan Koula* (* 1855), který rozsáhlých znalostí z oboru keramiky, lidového vyšívání, prací zámečnických užívá rád nejen v praxi musejní, v horlivé činnosti publikační, ale i při návrzích, a *Antonín Wiehl* (1846—1910), theoretický i praktický milovník lidového stavitelství. Na Moravě, která ve *Františku Bartošovi* měla takřka celou encyklopaedii národopisnou, soustředily se ethnografické snahy kolem »Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci« (od r. 1883, s časopisem od r. 1884), kdež působily horlivě průkopnice českoslovan. národopisu sestry Wanklovy, *Vlasta Havelková* (* 1858), (s chotěním svým *Janem Havelkou*), *Lucie Bakešová* a *Madlena Wanklová*, jež hlavně se zabývaly ornamentikou výšivek; vedle nich pěstovali na Moravě národopis zvláště *Jan Klvaňa* (* 1857), znalec krojů na Moravě a ve Slezsku, a *Matouš Václavek*, jenž kromě prací historických (viz výše) probral důkladně a všestranně život lidu na Valašsku. Na Slovensku pracoval horlivě malíř *Pavel Sochán* (* 1862), výtvarnou průpravou vyzbrojený znalec ornamentiky na krojích, vyšívkách a keramice. R. 1891 »Zemská jubilejní výstava« nabádavě t. zv. »českou chalupou« ukázala k bohatosti a svérázu naší kultury lidové, a »Zemské museum« i Museum Náprstkovo rozšířily svůj program o oddělení národopisné. Vyvrcholením toho ruchu byla r. 1895 krásná »Národopisná výstava československá« a její dědic »Národopisné museum československé«, řízené »Národopisnou společností československou«. Roku 1896 vyšlo redakcí L. Niederlovou souborné dílo »Národopisná výstava československá, jež jest encyklopaedií národopisu s cenným úvodem historickým.

Tyto podniky přispěly k tomu, že národopis český se pevně a účelně organisoval, a že pěstění jeho stalo se soustavným. Mnohé obory ethnografické našly teprve nyní své odborníky; od prací časopiseckých po-

stoupilo se k publikacím knižním; sběratelství a popisování materiálu bylo doplněno studiem namnoze rázu srovnávacího. Literárního orgánu dostalo se českému národopisu r. 1892 časopisem »Český lid«, jenž do r. 1895 vedle ethnografie v užším smyslu objímal i anthropologii a byl řízen Č. Zibrtem a L. Niederlem; byla to doba vlastního rozkvětu časopisu, ježto vědecká metoda srovnávací ovládala podání. Když r. 1895 L. Niederle z redakce vystoupil, obmezoval se Č. Zíbrt vždy více na soupis a kronikářské líčení látky. Z národopisných odvětví zvláštnímu zájmu se těšila nauka o kroji a o vyšívání, kterou pěknými příspěvky obohatili, mimo spisovatele již uvedené, *Regína Bíbová*, *Barbora Hoblová*, *František Kretz*, *Tereza Nováková* (v. výše), *Hedvika Tichá* a *Anna Valtrová*; studiem lidových staveb zabývali se *Karel V Adámek ml.* (v. výše), nejlepší znalec lidu chodského *Jan František Hruška* (v. výše), *Alois Jirásek* (v. výše), architekt *Dušan Jurkovič* (* 1868) a chrudimský národopisec *Antonín Šolta* (1855—1899); ve zvykosloví pracovali *Jan Herben*, *Jan Vychodil* a *František V Vykoukal* (o všech viz výše); většina ethnografů českých podala však práce z různých oborů folkloristických.

Kvantitou i rozmanitostí práce převýšil veškeré národopisce české *Čeněk Zíbrt* (* 1864), universitní profesor všeobecné historie kulturní a bibliothekář Musea království Českého. Od r. 1889 uveřejnil obrovskou řadu mosaikově sestavených zvykoslovných a národopisných monografií, jež na základě podrobné četby starých našich památek i studia archivního, někdy cestou srovnávacích dějin, častěji však způsobem causeristickým, osvětlily jednotlivé stránky t. zv. soukromých starožitností českých. Práce ty, k nimž první podnět dal J. Gebauer, zkoumající staročeské texty též po stránce věcné, blížily se methodou snůškám kulturně-historického materiálu, jaké podnikal Z. Winter, leč nikde nedostihovaly velkých kulturně-dějepisných cílů, ač auktor sám v přehledném a bibliografickém spise »Kulturní historie« (1892) cíle ty si postavil. Objemem neb obecnější látkou vynikly tu nad ostatní knihy: »Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti« (1889), »Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské« (1892, II. díl od Z. Wintra), »Seznam pověr a zvyklostí pohanských« (1894), »Jak se kdy v Čechách tancovalo« (1895), pak důležitá pomůcka národopisná »Biblio-

grafický přehled českých národních písní« (1895). Stav se bibliothekářem musejním, nabyl Č. Zíbrt přístupu k pokladům naší staré slovesnosti, z níž vydal jmenovitě »Staročeský Lucidář« (1903), »Historii o Janu Faustu« (1903) »Frantova Práva« (1904) i »Markolt a Nevím v literatuře staročeské« (1909). Č. Zíbrt vynikal vždy horlivostí sběratelskou, neúnavností při shledávání sebe zapadlejšího materiálu, bibliografickou úplností a tak, opíraje se kromě toho i o největší bohemistickou knihovnu, mohl přistoupiti k soupisu české literatury dějepisné. Jeho obrovská »Bibliografie české historie« (1906—1912; pět mohutných dílů zahrnujících dobu od počátku českých dějin do r. 1679) snesla nepřehlednou látku, leč odborná kritika dějezpytná vytýká nemethodické spořádání a nedostatek účelného výběru, ukazujíc, že Č. Zíbrt ve snaze po mnohosti a úplnosti došel do zámezí a zabránil sám přehlednosti i praktické ceně díla*). Od r. 1905 jest Č. Zíbrt též redaktorem »Čas. Čes. Mus.«

Když L. Niederle opustil »Český lid«, založil s J. Polívkou »Národopisný sborník« a »Národopisný věstník«, nové to orgány ethnografie u nás. Tu proniká stálé hledisko srovnávací i kritické, rozbor látky i tradice, světový rozhled: Niederlovy práce obecně ethnografické a demografické, Polívkovy srovnávací studie látkové a pohádkové dávají ráz těmto publikacím a liší je od mechanicky popisného »Českého lidu«; z mladého pokolení pracovníků, jež si L. Niederle vychoval, osvědčil se Karel Chotek (* 1881), studii o lidovém bytu slovanském.

[Bibliografii české literatury národopisné do r. 1890 sestavil Ferd. Pátek v »Českém lidu« I a pokračoval pak v ní v ročnících následujících; též »Národopisný Sborník« má cenný knihopis; instruktivní přehled literatury dle oborů viz v »Průvodci po Národopisném museu českoslovanském« (1903)].

Z dějin výtvarného umění stály dlouho v popředí dějiny architektury: romantický historism v názorech výtvarných všiml si zejména románských a gotických památek zvláště církevních; snaha po uhájení národní autonomie i v umění vedla nejen k záslužné práci o-

---

*) Od roku 1905 vydává redakce „Čes. Čas. Histor.“ řízením Jos. Pekaře a hlavní prací Josefa Kazimoura „Bibliografii české historie“ (poč. r. 1904), vzorovou methodickým uspořádáním i praktičností.

branné proti dějepiscům německým, ale i k podceňování cizích vlivů a zanedbávání souvislosti s uměleckým rozvojem západní Evropy; práce z tohoto oboru spokojovaly se většinou popisem materiálu a nepostupovaly k hlubšímu zpracování dle obecnějších principů tektonických a kulturních. Hlavní zástupci tohoto směru jsou F. Lehner a J. Braniš.

Ferdinand Lehner (* 1837), založil již r. 1875 »časopis věnovaný umění křesťanskému«, »Method«, a tu vyšly hlavní materialie, které zpracoval soustavně v monumentálně popisných »Dějínách umění národa českého« (od r. 1903. posud III sv.), velených snesením obrovité látky, již neovládá však historická kritika. Důležitá jest i jeho monografie »Česká škola malířská XI. věku« (1902).

Mnohem více opatrného rozmyslu a kombinčního důvtipu prokázal *Josef Braniš* (1853—1911), důkladný znalec architektury kutnohorské a jihočeské a nejlepší odborník v dějínách středověkého umění v Čechách; zpracoval v duchu romantického tutěž látku jako Lehner, leč stručněji a přehledněji již r. 1892 v »Dějínách středověkého umění v Čechách«. Menší studie zaokrouhlil Braniš soustavně ve spisech »Obrazy z dějin jihočeského umění« (1909), »Staročeské hrady« (1909) a »Zvon« (1910). Jeho pokus o přehledný »Katechismus dějin umění« (1895) vyhovuje však moderním požadavkům právě tak málo, jako obdobná »Příruční kniha dějin umění« (1899) od *Bedřicha Macha*. K nejhorlivějším sběratelům umělecko-historického materiálu k místopisným a výtvarným dějínám Prahy náleží *Jan Herain* (* 1848), zakladatel stavebního archivu pražského; z rozsáhlých svých výpisů vytěžil nejvíce pro slovní průvod k Jansovým obrazům »Staré Prahy« (1904). Herainovým způsobem, ale bez jeho přesnosti dále pracuje též *Luboš Jeřábek* (* 1867); lásku k památkám staropražským s výtvarným vkusem pojí redaktor »Krásy našeho domova« *Jan Emler* (* 1875).

Později než architektuře dostalo se českému staršímu malířství zpracování historického; pouze miniaturny středověké byly hojněji studovány. Hlavní práci vykonal professor dějin umění na pražské universitě a ředitel Umělecko-průmyslového musea, *Karel Chytil* (* 1857), vyzbrojen jsa důkladnou znalostí středověkého malířství a ovládaje veškerý hojný, ač dosud

soustavně nekatalogisovaný výtvarný materiál český. Hlavní práce Chytilovy tohoto oboru jsou »Vývoj miniaturního malířství českého za doby rodu jagelonského« (1896), »O junkerech pražských« (1903) a »Malířstvo Pražské XV. a XVI. věku« (1906). Ostatní práce Chytilovy zabývají se uměleckým průmyslem, stavebním rozvojem pražským, uměním doby Rudolfovy, otázkami organizace musejní. I Chytilův kollega na universitě *Bohumil Matějka* (1867—1909), od něhož máme též práce umělecko-soupisné, přispěl k dějinám českého malířství a stavitelství románského a barokního monografiemi »Miniatury doby románské« (1890) a »Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše« (1896).

Neobyčejně důležitou událostí pro dějiny českého umění výtvarného jest založení »Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém«, (od r. 1897 posud sv. XXXVI řazených dle okresů politických), jež vydává Archaeologická komise při České Akademii. Tu bude zkatalogisováno, popsáno, částečně i zobrazeno všecko výtvarné bohatství naší vlasti od pravěku do XIX. století; v některých svazcích brán jest zřetel i k umění soukromému lidovému, kdežto jinak chrámové umění převládá. Mezi soupisy okresů vloženy jsou též inventáře velikých a samostatných sbírek uměleckých (chrámu Svatovítského, zámku roudnického), v poslední době pojata do soupisu i XIX. stol., a studovány poměry půdorysů městských, staveb soukromých atd. Nejcennější a nejhojnější práce do »Soupisu« podali A. Podlaha a Zd. Wirth.

Svatovítský kanovník *Antonín Podlaha* (* 1865) rozvinul činnost trojí. Od r. 1897 rediguje s J. Tumpachem »Vzdělávací bibliotéku katolickou«, pro niž přeložil některá francouzská díla archaeologická i apologetická a napsal s hlediska přísně katolického vkusný a vážný spis »B. Nietzsche a jeho filosofie«; s Tumpachem vydává také »Český slovník boho vědný« (od roku 1909). Z neprobádaných pokladů archivů kapitulního a arcibiskupského otiskuje prameny církevně-náboženské (viz výše). Důležitý jest i jeho »Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské« (1910 s Ad. Paterou). Posléze popisuje, vykládá a zařazuje církevní památky české, snaže se o přísnou věcnost a vyhýbaje se hypothesám. Kromě pří-

spěvků k »Soupisu« (okresy benešovský, sedlčanský, milevský, mělnický, rokycanský, přibramský, karlínský, českobrodský, vinohradský a památky svatozátecké i kapitulní) náleží sem monumentálně založené dílo »Posvátná místa království Českého« (od r. 1907), které umělecko-historickým hlediskem daleko předstihne obdobnou, rozměrem menší Eckertovu práci pro Prahu.

Zdeněk Wirth (* 1880) věnuje se výlučně dějinám architektury české, ale do badání o ní přinesl několik nových hodnotných prvků. Nejsa historisujícím nadšencem ani pro gotiku ani pro barok, nýbrž hláse se k modernímu hnutí spíše přísně účelné než dekorativní architektury, neupadá nikdy do normalisování. Klade zvláštní důraz na prvky tektonické. Nepojímá architektonické výtvoř osamoceně, nýbrž v celku městském a proto věnuje živou pozornost půdorysu: dobře rozumí i světským stavbám malých měst. O tom podávají svědectví jeho práce historické: zpracoval pro »Soupis« okres vysokomýtský, poličský, choťebořský, kladenský a litomyšlský (s B. Matějkou a J. Štěpánkem), náchodský (s Fr. Machátem) a stříbrský (s J. Kamprem); napsal dvě příkladné monografické knihy o umění našich venkovských měst »Pelhřimov« (1911 s K. Polesným) a »Kutná Hora« (1912), samostatně vydal monografii »Barokní gotika v Čechách« [1908]: mnoho statí podal pro »Časopis Společnosti přátel starožitností«, jež redigoval. Značnou propagační činnost rozvinul v uměleckém měsíčníku »Stylu« (1908—1910); od roku 1912 vydává důležité dílo soupisné »Umělecké poklady Čech«.

Nejvýznamnější český historik umění *Max Dvořák* (* 1874), původně žák školy Gollovy, jenž do srovnávacích dějin malířství vnesl nová hlediska, píše své stati a knihy německy a jest profesorem vídeňské university, ježž přísně historické a slohové tradice ve výkladu vývoje výtvarného prohloubil. Jen jeho vyličení zámku roudnického v »Soupise« (1907) a několik nabádavých statí v »Čes. Čas. Hist.« psány jsou mateřštinou. Vliv vídeňské školy umělecko-historické proniká v pracích některých mladších, uměleckých dějepisců našich *Karla Gutha*, *Antonína Matějka* a *Václava V. Štecha*.

Českým dějinám hudebním dal vědecký podklad *Zdeněk Nejedlý* (* 1878), professor hudební vědy na české universitě. Zd. Nejedlý sloučil ve své osobnosti

energické a příkře důsledné, neznající odstínů a myšlenkových modifikací, trojí mocný vliv: Gollův, Hostinského, Fibichův. Vědeckou výchovou Zd. Nejedlý jest historik Gollovy školy, vyzbrojený pomůckami kritiky pramenů, methodami dějepisu srovnávacího a uměním vyhledávati za zevním děním proudění kultury. První jeho větší prací jest vydání »Pramenů k synodám“ r. 1441—1444« (1900); výrazem lásky k rodnému městu jsou jeho široce založené »Dějiny města Litomyšle« (od r. 1903, posud I. díl sahající do r. 1421), patřící k nejlepším místním historiím našim. Od Hostinského přijal Zd. Nejedlý systém aesthetický, moderní to úpravu Herbartovy aestetiky, názor, že krasověda jest věda o konkrétním umění, požadavek uměleckého pokroku a konečně i hlavní obrysy dějinného vývoje české hudby. Toho nejjasnějším dokladem jest »Katechismus aestetiky« (1902, pouze I hist. díl), pak přehledné »Dějiny české hudby« (1903). Žák Hostinského měl otevřenu cestu k Zd. Fibichovi, jenž hluboko jej uvedl do podstaty moderní hudby a vzbudil v něm upřímné nadšení pro složité zjevy doby powagnerovské. Zd. Nejedlý, obdařený spíše aesthetickým intelektualismem než sensitivností, přispěl k ocenění novodobého českého umění hudebního monografiemi »Zdeněk Fibich« (1901) a »Zpěvohry Smetanovy« (1908), »Česká moderní zpěvohra po Smetanovi« (1911). Vyvrcholením vši práce Nejedlého jsou jeho epochální díla o dějinách českého zpěvu, kterými zcela překonány jsou nesprávné a stranické »Dějiny posvátného zpěvu staročeského« (1893), jež napsal *Karel Konrád* (1842—1894). Nejedlý látku zpracoval dvakráte, vždy na bohatším základě pramenném a vždy se širšími obzory kulturními. »Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách« (1904) sahají až k 1403; »Počátky husitského zpěvu« (1907), v nichž hlavním thematem jest lidová píseň duchovní, do r. 1417; obě díla, obohacující štědře nejen naše dějiny hudební, ale i literární, náboženské a národnostní, jsou jen součástíkou chystaných dějin české hudby; ty budou dle těchto ukázek z nejkrásnějších výtvorů doby a školy Gollovy.

